

ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ

В ПОЛЕТО

chitanka.info

Над равнината свечеряваше. Макар слънцето да бе отдавна залязло, далече на запад над неравната линия на хоризонта все още светеше широка ивица жълто-зелено небе. Но на изток нощта бе вече започнала. В далечината тъмнееха облите копи сено, високите тополи, хълмовете, а гладките окосени ливади изглеждаха почти черни и студени като вода. На слабата светлина на залеза белееше прясно и чисто, като парче сирене, само предната стена на мандрата, заобиколена отвсякъде от тъмната сянка на овощните дървета.

Върху стъпалата на мандрата седеше поприведен и с ръце на коленете възрастен човек с избеляла дочена риза и гумена престилка. Умората на деня беше изчезнала от лицето му и сега човекът си почиваше, без да вижда и без да чува. Тихото и дълбоко спокойствие на равнината не достигаше до него, но той като че ли го имаше в себе си — така както имаше в дрехите си тънката кисела миризма на сиренето, без сам да я усеща.

Човекът беше около шестдесетгодишен, небръснат, с ниска прошарена коса и няколко дълбоки белезникави бръчки по лицето. Макар отдавна да почиваше, кърпената му риза беше все още мокра от потта и суроватката. Наистина, беше вече към средата на август и селяните от няколко дена не носеха мляко в мандрата, но имаше още доста работа за довършване. Двамата му помощници бяха заминали за василишкия сбор и целия следобед той работи без тях. Напоследък това не му тежеше — предпочиташе да работи сам, вместо да слуша с часове безгрижното бърборене и веселото кискане на младежите, целите унесени в своите ергенски истории. При спомена за тях той се понамръщи. Годиците бяха тежки и страшни — време ли беше за сборове и веселби?

В тоя миг му се стори, че някъде далече, при хълма, изтрополи кабриолет, но звуците изчезнаха и той напразно няколко време се заслушва. Нищо! Никъде не се виждаха нито хора, нито каруци и равнината лежеше в здрача все така неподвижна, безлюдна и тиха.

Там, откъдето долетя шумът, се издигаше невисок хълм с три черни, начупени дървета, съвсем без клони, само с тъмни китки от листак по върховете. По-долу минаваше пътят — почти невидим между оградите на лозята. Кой ли би могъл да дойде по това време на мандрата? Като се взря внимателно, той едва забеляза някакъв пешеходец — и макар да бе толкова далече, необикновено острият му

поглед в същия миг различи бялото лятно палто на селския кмет. Такава дреха никой друг в селото не носеше.

Лицето на мандраджията още повече потъмня и като че ли стана изведнъж затворено и строго. Беше слушал вече, че кметът се среща по тия места с една другоселка, жена на мобилизиран, която спяла в лозето си, но досега не беше го виждал. Той усети как сърцето му се изпълва с озлобление, защото и неговата собствена дъщеря веднъж му беше загатнала, че кметът се увърта около нея.

В тоя миг по тясната пътека между овощните дървета се зададоха двама непознати. Мандраджията ги погледна поучуден, но не мръдна от мястото си. Изглеждаха почти младежи, с омачкани голфове, обути в гумени цървули, небръснати, и макар да говореха тихо помежду си, без да го поглеждат, мандраджията смътно почувствува в държането им нещо неестествено и тревожно. Младежите приближиха съвсем. Единият от тях, нисичък и космат и, който знае защо, в зимен пуловер, се усмихна широко, но някак принудено.

— Добър вечер, майсторе! — каза той и бутна леко каскета към тила си. — Какво, сам ли си?

Мандраджията повдигна лице към гостите. Фамилиарният тон на непознатия не му се понрави и той го погледна понавъсен. Другият, по-висок, с изгоряло от слънцето и изпръхнало лице, с много дебели обезцветени устни, го следеше внимателно и любопитно, без да вади ръцете си от омачканата винтяга.

— Какво ви трябва? — попита враждебно мандраджията.

— Питаме за момчетата — усмихна се отново ниският.

— Няма ги! Отидоха на сбора! — отвърна старият човек и отмести погледа си от тях. Целият му вид сякаш говореше: „Хайде, махайте се оттук, няма какво повече да приказвам с вас!“.

Двамата непознати се спогледаха въпросително, после някак неестествено замълчаха. Младежът с винтягата най-после извади ръцете си от джобовете и като се наведе над мандраджията, тихо каза:

— Чувай, чичо, ние сме партизани... Не бива да вдигаш шум...

Мандраджията повдигна глава и ги погледна стреснат. Лицата на младежите бяха станали сериозни и напрегнати, очите им изпитателно се вглеждаха в стария човек. Високият младеж забеляза в миг късото радостно блясване в погледа му и на сърцето му олекна, престана да чувствува тежестта на пистолета в десния джоб на винтягата.

— Ама как? — почти заекна от вълнение старият човек. — Как може партизани в полето?...

— Ето на — могло! — засмя се добродушно нисичкият космат младеж. — Всякакви работи започнаха да стават...

В тоя миг на пътеката излязоха трима души, огледаха се бързо и се упътиха към трите различни краища на овощната градина. Лицата им бяха сериозни и внимателни, оръжията в готовност и мандраджията веднага разбра, че никаква лъжа няма тук, че мандрата наистина бе завзета от партизани. Нова група партизани излезе на пътеката и бързо се запъти към него.

Бяха облечени различно — в голфове и винтяги, във войнишки дрехи, — а един от тях, нарамил лека картечница, носеше синя, неприятна за гледане стражарска униформа. С опитното си око старият човек забеляза, че са добре и тежковъоръжени — много по-добре, отколкото бе слушал и очаквал. Освен картечницата всички носеха пушки, бухалки и яйцевидни бомби висяха на поясите им, а през раменете им бляскаха с гилзите си патронни ленти. Той зърна за миг червената петолъчна звезда на една от войнишките фуражки и сърцето му затуптя. Нямаше никакво съмнение — пред него бяха наистина партизани. Като първите двама те всички изглеждаха страшно омачкани, със следи от жълта пръст и сламки по дрехите, с изгорели и изпръхнали лица.

— Мандраджията е сам, другарю командир — каза високият партизанин. — Да почнем ли работа?

— Почвайте — каза кратко командирът и погледна внимателно и като че ли недоверчиво стария човек.

Сърцето на мандраджията се сви. Наистина никога не се беше надявал, че тук, в равнината, така гъсто замрежена от села и чифлици, могат да слязат партизани, но през кратките вечерни почивки и в безсънните нощи бе помислял, макар и плахо, че ще отиде нагоре към планините, че ще ги срещне. И съвсем друга си бе представял тая среща — не такава объркана и ненадейна, а някак тържествена и сърдечна, макар да не знаеше точно как. А сега партизаните шетаха около него, без да му обръщат внимание, а той стоеше чужд и неловък край тях и не знаеше какво да им каже, за да разберат, че е свой. Искаше му се да се ръкува с тях, с всекиго поотделно, да им викне високо и сърдечно: „Сядайте, момчета! Бъдете като у дома си!“ — а

гърлото му бе свито и само в очите като че ли нещо слабо го щипеше. Защо не можеше да го направи? Характерът ли му бе такъв, или пък през годините на усамотението наистина така се беше случило — да им е станал чужд и несвой!

— Хайде, почвайте! — подкани ги отново командирът. — Нямаме време за губене!

Старият човек го погледна. Беше едър младеж в школнишка униформа без пагони, с едри селски ръце и с едър нос, светлорус и синеок, здравеняк, отмерен. Стопанин — прецени го неочаквано той, — като селяните изполджии от този край, които често са по-добре уредени от господарите си. Разпореждаше се спокойно, наблюдаваше с опитно и трезво око какво се върши. По начина, по който изговаряше думите, личеше, че е тукашен, от полето. Командирът погледна отново към мандраджията, този път малко неспокойно, и се отправи към високия партизанин. „Току-виж — вързали ме! — помисли с тревожен срам възрастният човек. — Какво ли да направя, как да им се открия?“

Тъкмо бе отворил уста да каже нещо, и към него приближи нисичък плещест младеж с умно, широко и спокойно лице и старият човек веднага разбра това — навярно учен и от града, макар да изглеждаше груб, омачкан и изпръхнал от живота на открито като всички други. Само обувките му — туристически и с много дебели подметки — изглеждаха нови и по мярка. Нисичкият партизанин го погледна много отблизо, като късоглед, и запита дружелюбно:

— Е, как е, чичо, има ли кашкавал в мандрата?

— Намира се! — отговори зарадван мандраджията. — Вземайте, колкото душа ви иска!

Няколко партизани се засмяха.

— То за вземане — ще вземем — каза партизанинът, — но каквото остане, трябва да се повреди така, че и кучетата да бягат от него...

— Защо трябва? — попита смутено мандраджията.

— Как така — защо? Нали знаеш кой яде днес кашкавал и сирене? Я кажи — във вашето село ядат ли кашкавал?

— Ами — похапват...

Наоколо отново се засмяха.

— Похапват, ама от скритото. А това, дето го правите тука, право на германците отива...

Мандраджията стреснато го погледна. Наистина беше чувал, че кашкавалът и сиренето отиват за германската армия, но никога не беше помислял, че неговото сирене и неговия кашкавал, които със собствените си ръце бе приготвил, може да го ядат немски войници. Само при тая мисъл той настръхна и като не можа да измисли друго, промърмори забъркано:

— Вие си знаете работата, момчета! Карайте, както сте я намислили...

— Майсторе, ела дай газта — обади се някой отвътре.

Докато наливаха газ в сиренето, мандраджията усещаше как сърцето му се свива. Десетките години съвестна работа в мандрата го бяха научили да цени труда си и да скъпи всяко парче сирене. Толкова много ведра мляко, толкова много дни на непосилен труд — и сега всичко отиваше по дяволите! Той се засрами. За сиренето ли бе намерил да жали сега, дето, кой знае, може би пък наистина немци щяха да го ядат, когато при него бяха слезли такива гости!

— Наливайте, наливайте! — обади се той внезапно, но сам не хареса гласа си. — Проклето сирене, да опустее дано!

Лошо направи, дето се обади — може би тоя с новите обувки е разбрал по гласа му, че не бе го казал от сърце. А пред такива хора лъжа не бива — всичко друго, само не лъжа...

И изведнъж мандраджията се досети: кметът! Нали, преди да дойдат партизаните, той бе зърнал кмета по пътя за мандрата? И като се обърна, той залови за ръка командира, който прелистваше любопитно нарядните списъци.

— Кметът идва насам — каза старият човек възбудено. — Как бях забравил!...

— Кой кмет?

— Нашият... Белоселският.

Командирът и партизанинът с новите обувки бързо се спогледаха.

— Откъде знаеш? — попита подозрително командирът.

— Мярна ми се по пътя... Насам идваше...

— Отдавна ли?

— Тъкмо преди да дойдете... Трябва да е вече наблизно.

Двамата партизани отново се спогледаха. Младежът с новите обувки се наведе към командира си и каза тихо, но повелително:

— Трябва да проверим!

Командирът кимна и излезе навън. Другият, нисичкият с новите обувки, приближи до мандраджията и като го погледна, както първия път, съвсем отблизо, запита:

— Вашият кмет Асенов ли се казваше?

— Асенов.

— Същият, значи! — измънка младежът тихо.

Лицето му бе станало изведнъж сериозно и като че ли малко напрегнато — познаваше се по неподвижния му поглед, че усилено размисля.

— Какъв човек ти се вижда тоя... вашият кмет? — попита внезапно младежът.

— Какъв! Мръсник! — каза мрачно мандраджията.

Младежът се засмя:

— И ние така сме чули! — Поклати глава и отново го погледна.

— Как няма да чуете! — разгорещи се внезапно старият човек.

— Друг такъв като него няма по цялата околия.

— Казват, че преди това е бил околийски началник?

— Бил е, ама не из тоя край... Уж нещо с някаква жена на началството се замесил, та затова го понижили... При нас драска като бесен, стареае се пак да му дадат старата служба...

— Агроном бил нещо?

— Агроном — кимна мандраджията. — Но из къра излиза само на коцкарлък...

Партизанинът отново се усмихна и погледна през прозореца... Навън се беше вече здрачило, но все още добре се виждаше. Само небето на запад беше станало съвсем зелено, а трите дървета на хълма — съвсем черни. Партизаните, които допреди малко сновяха по пътеката, се бяха изпокрили и сега тя се простираше между дърветата съвсем безлюдна и чиста. Макар и загледан в далечината, партизанинът сякаш нищо не виждаше — само слабо въздъхна и в тоя миг старият човек разбра по някакви неуловими, тънки белези, че е не само учен, но и умен, и може би дори малко страшен. На такъв човек — чувствуваше той — може ли да се разбере къде е краят на мислите и докъде му стига погледът? Уж такъв обикновен, мъничък, измачкан, а колко бързо излезе дори самият командир, щом му пошушна две думи. Старият мандраджия сам въздъхна и погледна предпазливо през

открехнатата врата. В зелената ивица небе над хоризонта, едра и жълта, светеше вечерницата, но той не я видя. Той се заслушваше. Тихо. И изведнъж в тишината се чу смешният крясък на кукумявката и в същия миг партизанинът леко трепна.

— Идат! — каза той късо.

По пътеката затича партизанин с бели цървули от свинска кожа и пушка под мишницата. Като приближи съвсем, той весело подвикна:

— Пипнахме го, другарю комисар... Водят го!...

След малко по пътеката се зададе кметът, воден от въоръжени партизани. Беше само по риза, със скъсани копчета и изподран ръкав, от веждата му се стичаше тънка струйка кръв. Той дишаше тежко, като човек, който дълго е тичал или се е борил, и нервно хапеше побелелите си устни. Няколко крачки зад групата вървеше командирът и носеше небрежно под мишницата си бялото лятно сако на кмета.

* * *

Освен всичко друго, за което трябваше да отговаря, кметът се беше съпротивлявал и при арестуването. Един от младежите седнал на ниско трикрако столче край казаните, попипваше от време на време с пръст подутата си горна устна и поглеждаше мрачно арестувания. След първото буйство селският големец бе притихнал и дръзкото нахално святкане на очите му, което познаваше цялото село, беше угаснало. Сега той седеше край стената, набит и плещест, но с приведени рамене и неспокойни очи, които шареха навсякъде, но никъде не спираха за повече от миг. Командирът беше спрял върху него светлите си очи и го наблюдаваше студено и изпитателно. „Такъв човек — мислеше той — нито вижда, нито мисли — само трепери и чака какво ще му се случи.“ Широкото, много червено и охранено лице на кмета потреперваше нервно и като дишаше тежко, той от време на време прекарваше език по изсъхналите си месести устни.

Наведен над книгата си, комисарят търсеше нещо на слабата светлина, която идваше от вратата. Старият човек стана и затършува по джобовете си за кибрит. Лампеното шише беше съвсем опушено и той набързо го изтри с парче вестник. Жълта мъждива светлина освети хората наоколо, но зад казаните и по-далечните ъгли на мандрата беше

съвсем тъмно. Комисарят се премести до лампата и черната му огромна сянка легна върху стената. Партизаните бяха насядали кой където намери, подпираха се на пушките си и поглеждаха с мрачно любопитство към кмета — не само с любопитство, почувствува мандраджията смътно, но и с нещо друго в погледа, което го накара леко да настръхне. Най-после комисарят намери това, което търсеше, и без да погледне към кмета, запита:

— Как се казваш?

— Ангел Петров — отговори веднага кметът.

— Асенов се казваш, кмете, Асенов... Ангел Петров Асенов — погледна го остро комисарят.

Тонът му не остави вече никакво съмнение у стария човек. Кръглото лице на комисаря беше изгубило добротата си и бе станало строго, властно и кораво. Той приближи листа до лампата, погледна го и после отново вдигна глава.

— Срещу тебе, Асенов — твърдо каза той, — има издадена смъртна присъда...

— За мене! — Кметът се надигна уплашен от мястото си. — За мене ли смъртна присъда?...

Комисарят намръщено го гледаше. Наоколо партизаните мълчаха и не помръдваха от местата си. Кметът се посъвзе:

— Каква присъда! Кой ще ме съди мене?

— Присъдата е издадена от партизанския отряд „Народен страж“! — прекъсна го грубо комисарят.

— Какъв отряд? Нищо не съм чувал... Аз изобщо не се занимавам с такива неща... Аз съм кмет... Не съм чувал за никакъв отряд...

— Чувал си, куче! — обади се заплашително един от партизаните.

Комисарят му направи знак с ръка да мълчи.

— Да не се бавим повече! — каза той строго и се обърна отново към кмета. — Слушай какво е записано! „Заради издевателства над мирното население...“

— Не е вярно! — писна с внезапно изтънял глас кметът, после се охрачи и извика прегракнало: — Не е вярно! От де на къде!

— Не ме пресичай! — разгневи се най-после комисарят. — Слушай сега: „... и заради сътрудничество с полицията, вследствие на

което са били арестувани 16 млади патриоти от Белосел, от които двама по-късно убити след зверски изтезания без присъда в околийското управление...”

— Не е вярно! — кресна отново кметът, но тоя път гласът му прозвуча несигурно.

Комисарят го погледна остро, но нищо не каза — само обърна листа към лампата и продължи да чете:

— „Вследствие на тия гореспоменати престъпления кметът на Белосел Ангел Петров Асенов се осъжда на смърт чрез разстрелване. Присъдата да се изпълни без ново следствие само след устно уведомление на осъдения при първия удобен случай!“

— Какво ти ново следствие! — каза високият младеж с винтягата, който пръв се появи пред мандраджията. — Пък ако толкова искате — ето... тоя човек е от неговото село... Питайте го!...

Кметът отново се посъживи и като погледна с последна надежда към мандраджията, меко промълви:

— Кажи, бай Атанасе!... Кажи по съвест!...

Старият човек погледна смаяно кмета, сякаш не вярваше на ушите си.

— Другарю комисар — обади се недоволно командирът. — Много ясно е казано: без всякакво ново следствие.

— Зная — кимна комисарят. — Все пак — няма вреда, нека човекът каже...

— Какво да кажа! — въздъхна горчиво мандраджията. — За зулумлуците и за всичко друго цялата околия знае... А че са убити две от нашите момчета — това за пръв път чувам...

— Убити са! — каза командирът и погледна изпод вежди с омраза кмета. После той стана, надвеси се над комисаря и му пошушна нещо тихо. Младежът кимна.

— Правилно! — каза той тихо и се обърна към партизаните. — Няма какво повече да протакаме... Хайде, извеждайте го!...

Вързаха здраво ръцете на кмета, който бе изгубил дотам присъствие на духа, че се подчиняваше автоматично, без да издаде нито звук повече. Лицето му беше побеляло, тънка слюнка се бе утаила на крайчеца на устните му. Преди да го изведат, командирът тихо се разпореди:

— Ще чакате заповед!... И добре си отваряйте очите...

Щом вратата се затвори зад гърба на кмета, партизаните шумно настанаха от местата си. Съвсем младо момче в ученическа куртка, дошло в отряда направо от гимназията, каза с такъв тон, като че ли се оправдаваше пред себе си:

— Кой му е крив! Той как е убивал нашите!...

Комисарят го погледна с усмивка. Партизаните тръгнаха из помещението, черните им сенки се смесиха по стената. Само мандраджията седеше замислено на мястото си и ги следеше с очи. Някъде от дъното командирът загрижено подвикна:

— Хайде, хайде, момчета, не се бавете...

Някой разбиваше с бравда казаните и ударите гърмяха из цялото помещение. Мандраджията го почака да спре, после стана от столчето и се обърна към комисаря:

— Може ли да кажа нещо?

Слабото му лице бе неспокойно.

— Какво, майсторе? За казаните ли ти дожаля?

Мандраджията се смути още повече.

— За казаните — нищо! — смотолеви той забъркано. — Искам да кажа — не може ли и аз да дойда с вас?

— Къде с нас? — учудено го погледна комисарят.

— С вас... в планината...

Командирът, който минаваше наблизо, се засмя:

— Стар си вече за тая работа, майсторе...

— Не се шегувай, момче — каза строго мандраджията. — И по-стари от мен са отивали.

— Прав си, майсторе, прав си — успокои го комисарят. — Колко си годишен?

— На петдесет и шест...

За пръв път командирът внимателно огледа мандраджията.

— Вярно, ячък ми се виждаш! — съгласи се той без желание.

— Сам въртя цялата работа в мандрата — отвърна просто старият човек.

— Член ли си на партията? — попита внезапно комисарят.

Лицето на мандраджията леко се измени, но комисарят не можа да разбере нищо от това.

— За членство, не съм член — каза той. — Но съм участвувал в Септемврийското въстание...

— Поне нямаш ли някакви връзки с нашите хора?

— Зет ми е комунист, но сега той е в затвора...

Това направи впечатление на комисаря.

— Как се казва?

— Величко Георгиев... От Белосел е, заедно живеехме...

— Не съм го чувал...

— Ако няма да ми вярвате — то за какво ще приказваме — въздъхна тъжно мандраджията и лицето му изведнъж угасна, стана за миг безразлично и чуждо.

Комисарят скръсти малко късите си ръце на гърба, наведе глава и закрачи замислен. Казаните бяха вече насечени, кашкавалът разбит и разпилян. В тоя миг се чу острият ехтеж на изстрел, тежки стъпки изтрополиха пред вратата и веднага след това гъсто и тревожно затрака автомат. Партизаните захвърлиха сечивата, грабнаха пушките и зачакаха напрегнато. Стрелбата спря така внезапно, както бе избухнала. Стана изведнъж тревожно тихо — не се чуваха нито стъпки, нито гласове. Внезапно навън някой високо и ядосано изпсува. Партизаните се огледаха и изтичаха към вратата.

Старият мандраджия излезе последен навън. Близо до къщата, с крака, проснати през тясната пътека, бе паднал по очи кметът и лежеше там неподвижен, с вързани на гърба ръце. Главата му не се виждаше, защото бе паднал в бурените край пътеката, но старият човек ясно видя големите кървави петна по ризата му. Макар да очакваше разстрела — той настръхна. Командирът погледна убития и каза намръщено:

— Как стана тая работа?

— А бе да го вземат дяволите! — махна възбудено с ръка партизанинът от охраната. — Така стана, че изведнъж хукна да бяга. Аз стрелях след него, но май че не го улучих. Добре, че наблизко беше Янко с автомата...

— Казах ли ти да си отваряш очите!...

Виновният партизанин сви рамене.

Комисарят, който до тоя момент бе гледал втренчено широкия, як, безжизнен гръб на убития кмет, каза тихо:

— Развържете му ръцете...

Един от партизаните клекна и почна да реже с джобното си ножче възела.

— Падаше му се на кучето! — обади се неспокойно малкият партизанин с ученическата куртка. — Каквото търсил — намерил!

— Ти какво — да не го жалиш? — погледна го накриво командирът.

Партизанчето се смути. Комисарят го потупа по рамото и каза меко:

— Нищо, ще свикнеш...

— Хайде, момчета, стягайте се да тръгваме! — обади се разтревожено командирът. — Стрелбата се е чула далече...

— Колко път има до селото? — обърна се комисарят към мандраджията.

Старият човек трепна.

— До Белосел — към четири километра, но Извор е много по-близо...

— Трябва да запалим мандрата — каза комисарят твърдо и достатъчно високо, за да го чуят всички. — Не можем да оставим работата наполовина...

Командирът се обърна неволно към него:

— Че защо има нужда да се пали?

— Ами как? Да им я оставим ли?

— Слушай, Тимошкин — каза командирът, като едва сдържаше яда си, — няма смисъл да се излагаме на излишна опасност... Мандрата и без това не може вече да се използва...

— А сградата може да се използва! Какво пречи да я запалим!

— Това пречи, че огънят ще се види надалече, а и в трите села наоколо има полиция...

— Полицията в селата е малко, а телефонната връзка с града е прекъсната...

Командирът забеляза, че партизаните внимателно слушаха, и замълча. Наистина той беше командирът на бойната група, но комисарят Тимошкин влизаше в отрядния щаб и трябваше да има по-голямо доверие на думите му. Все пак, когато след малко останаха сами, командирът отново поде:

— Не трябваше да рискуваме напразно.

Комисарят погледна мълчаливо партизаните, които бързо мъкнеха сухи вършини за кладата.

— Ще поговорим по пътя! — каза той нетърпеливо и веднага съжали за тона си.

По-късно, когато в мандрата вече леко прасчеше разпаленият огън, комисарят внезапно съгледа стария мандраджия, който стоеше наблизо, все така чужд и безразличен, с очи, които сякаш нищо не виждаха.

— Ти какво правиш? — каза той троснато. — Защо не се стягаш за път?

— Ами аз не разбрах! — заекна слисан мандраджията. — Аз си помислих...

— Хайде, хайде! — прекъсна го нетърпеливо Тимошкин.

Докато старият човек трескаво пъхаше в торбата си някои дребни вещи, постройката пламна с неочаквана сила. Гъст дим и пламъци лумнаха от прозорците, покривът запраща. Свити в овощната градина, партизаните гледаха с тревога пожара и се вслушваха плахо в нощта — все така глуха, тайнствена и безлюдна. Бе се стъмнило съвсем, но по небето все още имаше бледи светлини — нежна мъглица от далечни отражения, които звездите сякаш с мъка напиреха да прободат. Заедно с протяжното квакане на жабите и с кроткото, сънливо августовско цвъртене на невидимите щурци злокобното съскане на огъня беше единственият шум, който достигаше до ушите им.

* * *

В бързината и в общото вълнение мандраджията бе забравил съвсем за далечния тропот на кабриолета малко преди да дойдат при него партизаните. С този кабриолет кметът на Белосел бе минал пътя между селото и хълма на по-малко от километър до мандрата. Манол Моньов, мършавият и отпуснат общински слуга, който караше кабриолета, бе свикнал с тия пътувания на селския големец. Щом стигна под хълма, той спря охранения общински кон и погледна въпросително началника си.

— Изкарай колата от пътя! — грубо каза кметът и скочи на земята. Докато широкият му гръб, опънал добре бялото лятно палто, се губеше към завоя, слугата обърна кабриолета. Без да слиза от капрата,

той го подкара към гъстия лещак, като внимателно поставваше при друсането из канавката. Кметът не смееше да отиде с кабриолета до лозето на другоселката и слугата бе длъжен да го чака тук, докато се върне. А кога щеше да се върне, той нито знаеше, нито смееше да попита: може би след два часа, може би към полунощ, а може би и призори, както веднъж се бе случило.

За всеки случай слугата разпегна коня, върза го, повъртя се нерешително насам-натам и като не можа друго да измисли, полегна на тревата. Топлата привечер, самотата, смущаващите мисли за греховните нощни срещи на неговия началник не му даваха спокойствие. Той си припомни за миг кръглото бяло лице с изписани вежди на другоселката, нейния як гръб, приведен над мотиката, и като изпъшка тихо, неочаквано стана. Пусто да опустее дано — не му бяха за това годините! За да се разсее, той хвана кабриолета за стръките и го бутна още навътре в шумата, после отвърза коня, прекоси шосето и слезе в ливадите. Там той заби колче в земята и грижливо върза коня за него. Беше се свечерило, небето на запад бързо прегаряше. Той се повъртя безцелно наоколо, после си припомни за полудивите орехи в Богдановото лозе горе под хълма и като нямаше какво друго да прави, бавно се упъти натам.

Когато се изкачи горе, бе вече тъмно. Колибата не се виждаше и в далечината едва забележимо белееха стените на мандрата. Слабичкият заморен човек се отпусна тежко на земята и веднага след това стреснато подскочи. Някъде към мандрата се чу самотен изстрел, а след това припряно затрещя автомат. Разсилният занемя на мястото си. Какво означаваше това? Кой би могъл да стреля с автомат всред селския кър?

Общинският слуга стана от мястото си, послуша се, после бързо заслиза надолу. От страха и поради стръмнината краката му се подкосяха и той почувствува облекчение, когато навлезе в лозята. Хладните лепкави листа го пляскаха през лицето, но разсилният нищо не усещаше. Когато стигна долу, той задъхан се смъкна в тъмната шума до кабриолета. Краката му все още трепереха, неясен страх от мрака, от изстрелите, от глухата тишина наоколо сковаваше слабата му душа. Той поседя още малко, после предпазливо се размърда. Първата по-съзнателна мисъл беше да впрегне кабриолета и да бяга, после изведнъж си спомни, че е вързал коня оттатък шосето, в ливадите, и

уплашено захапа устни. Ами сега! Дори през ум не му минаваше, че кметът му бе заповядал да чака. Той се загледа в тъмното и се замисли за гърмежите. И така бавно с мислите в душата му се промъкна едно ново чувство — неясно, плахо и парливо любопитство: какво всъщност се беше случило?

Внезапно в далечината между клоните на дърветата се появи едва-едва слабо червеникаво зарево. Отначало той не му обърна внимание, но когато червенината се разрасна и се видяха ясно пламъците на пожара, ужасено замря на мястото си. „Страшни работи стават! — изпъшка той. — Защо ли конят не е наблизил!“ Но конят бе далече и той се страхуваше да мине през откритата поляна. Като потисна страха си, общинският слуга най-после реши: ще заобиколи през лозята така, че да излезе при коня, без да минава през ливадите.

Като стъпваше предпазливо, той прекоси пътя и навлезе в лозята. Изведнъж шум на далечни стъпки и сподавен говор го накараха да залегне зад гъстите къпинови храсти. Гласовете утихнаха, но стъпките звучаха все по-силно и по-силно, идваха към него, умножаваха се. Като напрегна очи в мрака, той изведнъж забеляза няколко човешки глави, после на слабата светлина на небето се очертаха остри ръбове на пушки. Сърцето му лудо затуптя. Непознатите хора идваха точно срещу него и той занемя на мястото си с широко отворени очи, без да диша.

Стъпките спряха, неколцина души се събраха на едно място. Общинският слуга вече ясно виждаше черния силует на леката картучница, която един от непознатите бе сложил на рамото си.

— Не оттука! — каза някой в мрака. — На това място ще излезем на пътя!

Гласът долетя ясно до него — стори му се познат глас, който е слушал много пъти. Въоръжените хора размениха още няколко тихи думи, после отново тръгнаха. Но тоя път стъпките не приближаваха, а бързо се отдалечаваха — и навярно след първата група идваха още хора, защото шумът им дълго време се чуваше край него.

Най-после всичко утихна, но той още няколко минути стоя край храстите, като трескаво размисляше. Партизани! Нямаше никакво съмнение — партизани! Запалили са мандрата — досети се той — и сега бягат! Любопитството отново го зачопли. Щом вече няма опасност, защо да не иде да види? Той стана, направи няколко крачки,

но отново нерешително спря. После любопитството изведнъж взе връх над безсмисления страх и той тръгна напред с очи в огъня, като заслепен от него. Когато стигна до овощната градина, страхът отново го завладя. Той се сниши и погледна към мандрата. Пламъците излитаха от нея на едри вълни, които разпръскваха безброй искри в чернотата на небето и правеха нощта още по-тъмна. Общинският слуга страхливо прекоси градината, но щом излезе на пътеката, ужасен се стъписа. Там, съвсем близо до краката му, лежеше по очи кметът, огрян от буйния огън. Той постоя един миг вцепенен, после обърна гръб и хукна ужасен назад.

Как стигна до кабриолета и как запрегна коня, после вече почти не си спомняше. Дойде на себе си едва когато зърна в далечината светлинките на селото. Докато стигна до него, той трескаво размишляваше. Преди да навлезе в тъмните му улици, обърна се и погледна хълма, зад който едвам се виждаше бледото сияние на пожара. Там, до горящата мандра, лежеше трупът на кмета. Той потрепери. Бе вече решил — няма да каже за партизаните! За всичко друго — само не и за тях! Защо бе стигнал до това решение, той сам не разбираше: дали желание да скрие тия, които бяха убили кмета, или страх да спомене дори името им — не знаеше и не можеше да разбере. Само едно разбираше ясно — за партизаните не трябва да говори!

* * *

В Белосел имаше полицейски подучастък, който се помещаваше в старата сграда на бившия общински съд. Началник на подучастъка беше старши стражарят Флоров, по прякор Влаха, другоселец от видинските села, който от няколко години живееше сам в една малка стаичка на сградата, макар да бе женен и макар — както говореха хората — да имаше три деца. Жена си бе оставил да се бори сама със земята на село, при все че тая земя не бе нито малко, нито бедна. Още от ранните си младежки години той бе чувствувал неизразимо влечение към канцелариите, към папките, към спретнатите униформи и силна, почти яростна омраза към калта на селските ниви и към разхвърляния и нечист двор на бащината си къща. Щом завърши военната си служба, той се върна в село, колкото да се ожени, и скоро

го напусна в тесничка униформа на школьник от полицейското училище. Младият, алчен за власт и за служба полицаи бързо напредна и стигна до самостоятелна и отговорна длъжност началник на подучастък много преди своите колеги от училището.

В събота вечер старши стражарят седеше в чистата си канцеларийка и пишеше донесение до околийския началник с украсен и ситен канцеларски почерк. И самият той бе чист, спретнат и изгладен. Макар да бе светлокос, лицето му имаше цвят на ръжен хляб, еднакъв и равномерен навсякъде, сякаш бе боядисан старателно с кафява боя. Дори устните му имаха съвсем същия цвят, а над тях зеленикавите и малко остри очи следяха с удоволствие написаното. Той му се любуваше и продължаваше да нанизва грижливо равните букви. Беше разкопчал само горните копчета на куртката си и отдолу се показваше чиста влашка риза с избелели от много пране жълти бродерии. Старшията дописваше вече донесението, когато навън нерешително се почука.

— Влез! — обади се той строго, после дописа думата и едва тогава обърна глава. Близко до вратата стоеше прав, с шапка в ръце общинският слуга.

— Какво има, бай Маноле?

Като видя разстроеното лице на разсилния, старшията веднага разбра, че се е случило нещо необикновено. Такива необикновени неща той не обичаше, те бяха против неговата природа на ред и спретнатост, но все пак не бягаше от тях, защото му даваха възможност да се прояви. Слугата пристъпи крачка напред.

— Господин старши — каза той тихо, — убиха кмета...

— Какво! — възкликна слисан старшията. — Какво приказваш!

Слугата беше навел глава и мълчеше.

— Какво приказваш! — кресна старшията и скочи от стола. После заобиколи масата, хвана разсилния за яката и приближи лицето си до неговото. — Кой го уби?

— Убиха го, господин старши — промълви сломено слугата.

— Кой го уби, те питам?

При вида на близкото зло лице на старшията и острите му очи, впити в него, разсилният не издържа и каза уплашено:

— Партизаните го убиха... на мандрата...

— Ти акъл имаш ли? — подскочи смаян старшията. — За какви партизани дрънкаш! Кой ти каза!

— Сам ги видях, господин старши, там, при мандрата... до Вараците...

— Да не са били наши момчета?... Нещо за жена...

— Не, партизани бяха — с мъка каза разсилният.

Едва сега старшията разбра, че работата е сериозна.

Като се помъчи да се овладее, той каза грубо:

— Я кажи подробно!

Слугата приседна на един от столовете и започна да разказва, като все още заекваше от страха и вълненията. Разказът му беше заплетен и объркан, грешеше често имената и времето, така че старшията трябваше подробно да разчепква всяка случка. След като успя да разбере най-важните работи, той обърна гръб и нервно започна да върти дръжката на телефона.

— А мандраджията? — досети се той внезапно. — Не видя ли някъде наоколо бай Атанас?

— Не, не го видях — отвърна слугата. Внезапно той си спомни познатия глас, който беше чул на пътеката, и настръхна. Ами това... това е бил гласът на мандраджията! За щастие, старшията беше все още с гръб към него и не видя забърканото му слисано лице. В своето смущение той не забеляза колко дълго старшията въртя телефона, като раздражено повтаряше в слушалката: „Альо, альо!“. Най-после той я остави бавно върху апарата и разтревожено се обърна:

— Прерязали са жиците...

Той помисли малко, после запитва:

— Разпрегна ли коня?

— Не съм още — каза плахо разсилният.

— Извикай бързо докторката и ме чакай при кабриолета — заповяда рязко старшията. — Разбра ли? Хайде, тръгвай!

След като разсилният излезе, той събра полицаите и почна бързо да разпорежда: двама от тях и лекарката трябваше веднага да отидат на мандрата и да направят оглед на трупа. За себе си той бе вече решил да замине незабавно в околийския град, на около петнадесет километра от Белосел, и да предупреди властите за нападението на партизаните. След като стражарите излязоха бързо от канцеларията, старшията закопча грижливо куртката си, провери внимателно черния броунинг,

сложи в пълнителя двата липсващи патрона, напълни цевта и без да слага предпазителя, го пхна вместо в кобура в джоба на куртката. На вратата той спря, помисли малко, после се върна и взе шмайзера, окачен върху един пирон над походното легло. Долу при кабриолета, под слабата улична лампа, го чакаха вече разсилният и пълничката среброкоса общинска лекарка. Той ги погледна замислено и за последен път се разпореди:

— Ако кметът е мъртъв, оставете го на мястото му, не го пипайте...

Старшият усети презрителния поглед на лекарката, която спокойно затягаше връзката на кърпата си, и троснато подвикна на разсилния:

— Хайде, бай Маноле, качвай се!

— Не може ли друг да те закара бе, господин старши — каза неуверено слугата. — Просто — капнал съм...

— Хайде, хайде — качвай се! — сопна се старшият и общинският слуга със свито сърце се покатери на капрата. Когато излязоха вън от селото на широкото, черно глухо поле, той усети как страхът му бързо почна да се усилва. Ами ако партизаните са някъде близо край шосето, ако са поставили засада? Колкото повече колата напредваше в нощния пущинак, толкова повече страхът му растеше, толкова по-тясно се свиваше сърцето му. Защо ли се изпусна пред старшият, защо не мълча докрай, както бе решил! Нощта бе тъмна, небето черно — озарено само от неспокойното трепкане на звездите — и всеки камък или пън край пътя му се струваше на залегнал човек, насочил към него дулото на пушката си. Страхът му растеше неудържимо, задавяше го, спираше дъха му и той вече едва държеше в омалелите си ръце поводите на коня. За да си вдъхне кураж, от време на време се обръщаше назад и хвърляше към уплашен поглед на старшият, който стоеше на седалището някак наежен, с втвърдено и напрегнато лице. Защо ли така мрачно поглеждаше към пътя, защо се взираше? Страхуваше ли се той от партизаните? Разсилният се сепваше и поглеждаше напред по шосето — все така мрачно с черните неподвижни силуети на дърветата.

Едва когато в далечината светнаха бледите електрически крушки на градчето, той въздъхна, не още съвсем успокоен, и намали малко лудото препускане на коня.

* * *

Всяка събота вечер от осем часа в квартирата на околийския началник Киселов се играеше покер. Събираха се обикновено едни и същи хора — полицейският капитан Мирковски, градският зъболекар и един млад студент, син на едрия манифактурист Малин Сурдолов, който играеше лошо, но когото търпяха заради това, че винаги плащаше загубите си в брой. Постоянният човек в карето бе, разбира се, домакинът. Околийският началник Киселов, още съвсем млад човек, заемаше длъжността отскоро. Макар в градчето да се знаеше всичко и за всички — за него малко знаеха. Говореше се, че бил подхвърлено дете, израсло в някое от софийските сиропиталища. Говореше се, че е завършил право, а след това и Школата за запасни офицери като първенец на випуска, което можеше да се разбере и от златния му часовник с инкрустации за отличието. Знаеше се сигурно, че е бил, преди да дойде тук, комендант и ръководител в организираниите от властта летни работнически станове. Как бе стигнал след това до поста околийски началник, към който се стремяха неколцина хитри негодници от града — това не се знаеше. Правеше впечатление, че се държи по-високомерно, отколкото службата му позволява, и с някакво полупрезрително отношение към нея като човек, който временно минава през такава длъжност, за да постигне чрез нея по-висока цел. Все пак работата си вършеше извънредно сериозно, така че тия, които го бяха назначили, никога не съжаляваха за своя избор.

От своето пристигане досега околийският началник живееше у бившия съдия Кънев, където заемаше една дълга, неприветлива, пълна със старомодни избелели мебели стая. Квртирантът и хазаинът, нервен, капризен и старомоден като стаята си старец, не се харесваха и се поздравяваха насила, когато се срещаха из тъмния коридор. Старецът се разсърди още в първия ден, когато околийският началник безцеремонно изхвърли из стаята портрета му от младини, на който беше снет с гарсонетка, корава яка и бастун. На същия пирон сега висеше нов розов пешкир с втъкан надпис „Боже, пази България“. Ако не беше тоя пешкир и прясно рендосаната рамка на мрежата против

комари върху прозореца, тая стая повече би приличала на килер за стари мебели, отколкото на жилище на млад човек.

Все пак, когато идваха приятелите му, видът ѝ се променяше. Всяка събота вечер те преместваха кръглата маса и коравите столове към средата, тютюнев дим изпълваше стаята и към него леко се примесваше тънкият мирис на мастиката, която капитан Мирковски не пропускаше да донесе. Тая вечер той дойде пръв, измъкна благоговейно от джоба си бутилката и я остави на масата. Беше много висок, кокалест, съвсем плешив мъж, с белезникаво лице, което никога не почерняваше, и с надвесени над устата корави, мръсно руси мустаци. Той си наля сам мастика, схруска мощно няколко резена краставица от салатата и като се разкрачи всред стаята с чашка в ръка, каза уж нехайно:

— Слушай, Киселов, какво мислиш да правиш с Борис Рачев?...

— Няма какво да мисля — студено отвърна околийският. — Ще го предам на следователя...

— Нали знаеш, че областният държи за него!

— Щом държи, нека издаде заповед — каза неприязнено Киселов, като оправяше с тънките си пръсти зеленото сукно на масата.

— Може и без заповед...

— Не може без заповед! — избухна Киселов. — Ако потърсят утре сметка — аз ще остана на топа на устата... И не мога да разбера от къде на къде областен директор ще се застъпва за комунист. От тая работа някои хора ще си направят хубаво заключение...

— Ее, хайде, много далече отиваш... Рачев му е роднина...

— Толкова по-зле! — прекъсна го ядосано Киселов. — Вместо да се срамува от такива роднини, той седнал да се застъпва за тях. За комунистите едно нещо знам — смачкай ги сега, за да не те смачкат утре те... А пък областния го остави, той с нас гледа да се отърве...

Капитан Мирковски помълча известно време, после, като се клатеше леко на разкрачените си крака, каза разколебано:

— Не знаеш ли да се държиш с началството, Киселов... няма лесно да направиш кариера.

Околийският началник се усмихна накриво и полупрезрително с тънките си устни, като че ли искаше да каже: „Аз не правя кариера, глупако, аз правя голяма кариера!“. Капитан Мирковски улови тая

усмивка, намръщи се засегнат и коравите му мръсни мустаци сякаш се наежиха.

— Голям маниак си бил! — избухна той внезапно. — Кой знае какво мислиш за себе си. Държиш се с хората, като че ли са нищо пред тебе! Ако е за комунистите — аз съм ги мачкал сто пъти повече от тебе, ама пак не си давам толкова важност...

Навън настойчиво се позвъни.

— То си е моя работа как се държа! — каза студено Киселов и тръгна към вратата. — А какво мислят за мене твоите приятели — това хич не ме интересува.

Околийският началник се върна заедно с младия Сурдолов и вехтата сива стая сякаш потъмня още повече пред крещящо елегантната външност на студента. Беше облечен в скъп пепитен костюм, в синя риза с висока яка и дълги ръкавели, на които блестяха златни копчета, и въпреки че беше топло, носеше копринена връзка с карфица. Манифактурното сияние на младежа потисна скромно облечените служители на властта и те раздражено замълчаха. Освен тежкия лъх на есенция младият Сурдолов донесе със себе си и лоша новина — руснаците отново пробиха немския фронт около Харков.

— Откъде знаеш? — попита с омраза околийският началник.

Младежът вдигна рамене и се отправи с червено гребенче в ръка към огледалото. Косата му, гъста и ситно къдрава, никога не можеше да се снесе гладко, така че въпреки елегантния костюм видът му бе съвсем провинциален.

— Ще взема да запечатам и вашето радио! — каза ядосано околийският началник. — Такива като тебе разнасят клюките...

Студентът грижливо издуха гребенчето.

— Там е работата, че не е клюка, а истина! — каза той, като го сложи в джоба си. — На твоите приятели май нещо им тръгна назад...

— А кои са твоите приятели? — попита ядосано Киселов.

— Тука работата не е до приятели, а до интереси! — каза предвзето студентът. — Ако искате да знаете, англичаните са много по-културен народ...

Самоувереният му вид нервира капитана.

— Слушай, гарго манифактурна — обади се той. — От баща си ли чу тия глупости?

— Защо? И аз имам ум...

Киселов стисна злобно устни.

— Слушай, кажи на баща си хич да не се залъгва с такива надежди. Ако германците загубят войната, зад гърба им ще останат само змии и пепелища...

— И у нас ли? — попита надутото младежът.

— И у нас!... И навсякъде!...

— Ааа, да имаш да взимаш! — пламна студентът. — Ние още не сме си сложили главата в торбата...

Дълго след тия думи кръглото му, добре гледано лице остана зачервено и възбудено. Не го разсея даже идването на зъболекаря Досев, нисък и пълен, в бял измачкан панталон и орфанно палтенце, макар през последните години да печелеше така, както никога не бе печелил. Беше мълчалив и невзрачен и макар леко подпухналото му лице да не изразяваше нищо, Киселов неясно чувствуваше слабата му, скъперническа и страхлива душа и дълбоко го презираше. Зъболекарят усети атмосферата на стаена кавга и неуверено попита:

— Какво? Ще играем ли?

Издърпаха масичката по средата на стаята, извадиха новата колода карти и играта започна. От време на време капитан Мирковски вадеше изпод масичката шишето с мастика и търпеливо наливаше във всички чаши. Въпреки че прозорците бяха отворени, той се сгорещи бързо, разкопча яката на синия си полицейски мундир и под нея се бялна петнистата му кожа с неприятни червени косми по гърдите. И играта бързо се разгорещи, зеленото сукно се покри с разноцветни пулове. Тая вечер като никога околийският началник губеше. Той не можеше да се успокои от неприятния разговор, споменът за Харков му тежеше. Потискаха го нахалното държане на студента и неприятният спор, който имаха преди това с Мирковски. „Лош ден! — мислеше той и разсеяно раздаваше картите. — Тоя пияница и това глупаво конте от де на къде си позволяват такова държане! Да не смятат, че съм им приятел!“ Той се ядоса още повече, направи грешен реланс и изведнъж загуби голяма сума.

Към десет часа навън се позвъни дълго и нервно. Киселов излезе и докато се бавеше, капитан Мирковски нетърпеливо стискаше в ръцете си три валета. Залогът беше голям, а другите, изглежда, нямаха добри карти. Като премери алчно с око купчината чипове, капитанът подвикна:

— Хайде, Киселов!... Докога ще те чакаме!...

Околийският началник влезе и всички забелязаха, че лицето му е разстроено. Той кимна на капитана и каза с променен глас:

— Мирковски, ела за малко...

Те излязоха навън. Коридорът беше тъмен и прохладен.

— Какво има? — разтревожено запитва Мирковски.

— Появили са се партизани! — тихо каза Киселов. — Сега ми обадиха от околийското...

— Брей, как е възможно! — стресна се капитанът. — Къде са ги видели?

— Край Белосел... Сега отивам да разбера по-подробно...

Капитан Мирковски гръмко изпсува.

— По-тихо! — изсъска Киселов и погледна към вратата... — Тичай бързо при поручик Черкезов и вдигнете двамата частите под тревога...

— А после?

— После елате веднага при мен в околийското... Хайде, тръгвай...

Киселов влезе отново в стаята и се обърна към гостите си, които все още го чакаха с тревожно недоумение край масата.

— Господа — каза той колкото се може по-спокойно. — Налага се да прекъснем играта... Чака ме важна служебна работа!

Двамата уплашено се спогледаха. Околийският сякаш разбра мислите им и добави:

— Нищо особено не е станало! И държа да не коментирате това случай!

Околийското управление беше наблизо и Киселов почти изтича до него. Едва когато наближи зданието, той забави крачките и прие по-спокоен вид, сякаш нищо не бе се случило. На входа стражарят стреснато му отдаде чест и той заизкачва стълбите с чувството, че тоя път въздухът малко нещо не му достига. Белоселският старши стражар го чакаше в кабинета му — както винаги, добре пристегнат, но малко нервен и неспокоен — и подробно рапортува за това, което се беше случило.

— А мандраджията? — попита намръщен околийският.

— За мандраджията, господин началник, нищо не мога да кажа. Или е убит и той, или е избягал из лозята. Общинският слуга нищо не

е видял, та, мисля си, може и кметът да е само ранен.

— Надявай се! — процеди околийският. — Така ще го оставят те... ранен. Къде е човекът?

— Оставих го оттатък... при дежурния...

Двамата минаха в стаята на дежурния. Разсилният седеше умърлушен и сънлив на един стол без облегалo и беззвучно се прозяваше. Вратът му бе станал сякаш по-жилест, кожата по-тъмна. Щом забеляза околийския началник, той смъкна от главата си избелялата фуражка, но от смущение дори забрави да стане.

— От колко крачки видя партизаните? — попита рязко околийският началник.

Разсилният трепна и се замисли.

— Трябва да имаше трийсет крачки, господин началник — излъга той плахо.

— Колко души бяха?

— Не знам, господин началник, не можах да видя в тъмното.

Околийският началник приближи до разсилния, присви очи и меко попита:

— Я помисли! Толкова ли не видя — десет души ли бяха, сто ли?

— Не видях, господин началник...

Неочаквано околийският началник замахна и плесникът тежко се стовари върху слабото отпуснато лице. Изненадан, разсилният падна по гръб на пода със смаяни и уплашени очи. Едната му страна, върху която бе паднал плесникът, пламна.

— Стани! — кресна страшно околийският.

Разсилният страхливо се повдигна, като наместваше объркано шапката на главата си.

— Долу шапката! — кресна още по-силно околийският началник и лицето му съвсем потъмня от приток на кръв. — Казвай! Колко души бяха!

— Да е имало, господин началник, стотина! — с разтреперан глас отвърна разсилният.

— Какво оръжие носеха?

— Пушки, господин началник...

— А картечници?

— Не видях, господин началник!

Нов шамар изплющя по небръснатото лице на разсилния.

— Нямаха картечници, господин началник — отвърна със сломен глас разсилният. — Всички носеха само пушки...

— Ами шмайзери?

— Нямаха шмайзери, господин началник...

— Слушай, животно! — каза злобно околийският. — Ако у тях се намерят шмайзери, ще заповядам да те обесят долу в ареста...

— Нямаха, господин началник — отвърна, без да мисли, с мъртъв глас разсилният.

Околийският началник сложи ръцете си в джобовете и мина няколко пъти из стаичката.

— Когато си чул стрелбата на хълма, тя единична ли беше, или... такава гъста, като от автомат?

Разсилният си спомни изведнъж и умът му сякаш се изпразни от страх.

— Той ми каза, господин началник — обади се белоселският старши стражар, — че е чул стрелба от шмайзер.

— Видиш ли, куче! — кресна околийският.

Една глава със синя стражарска униформа се подаде предпазливо на вратата.

— На телефона, господин началник... Вас търсят!...

Киселов излезе бързо. Докато се бавеше в кабинета си, през коридора минаха двама души — капитан Мирковски, препасан с бойна амуниция и с автоматичен пистолет на кръста, и поручик Черкезов, командир на жандармерийската ловна рота в градчето, слаб, с дълго жълто лице, почти без вежди. Без да чука, капитан Мирковски влезе в кабинета и даде път на поручика. Околийският началник току-що бе оставил слушалката и стоеше прав над бюрото си с умислено и загрижено лице. Той се вгледа в Мирковски, без да го вижда, после се обърна към поручика. Погледът му бързо се изясни, на лицето му се появи слаб, едвам доловим израз на симпатия.

— Ааа, Черкезов, радвам се, че дойде! — каза той с неочаквано омекотен глас. — Вдигна ли ротата под тревога?

— Нали знаеш, че съм винаги с пръст на спусъка! — усмихна се слабо поручик Черкезов.

Усмивките на поручика и околийския началник някак странно си приличаха — у двамата еднакво криви и неестествени. Капитан Мирковски, който разсеяно ги наблюдаваше, сви устни. Кой знае защо,

взаимната симпатия между двамата му беше неприятна и го дразнеше. Околийският началник седна зад бюрото си и неуловимо въздъхна.

— Господа, данните засега са такива! — започна той с началнически глас. — Партизанска група от около стотина човека е нападнала привечер белоселската мандра...

— Белоселската мандра ли? — трепна поручикът.

— Да, вярно бе, ти беше от Белосел. Та в мандрата те заловили и убили белоселския кмет — знаете го — Асенов, може да се каже, най-добрия в околията, след това я запалили и взели курс към Златарица. При Златарица — това ей сега ми съобщиха — те нападнали и обезоръжили войнишкия караул, който пази сеното за близките гарнизони, после запалили и сеното...

— А какво е станало с мандраджията? — попита предпазливо поручикът.

— За него няма никакви сведения, изглежда, че е избягал из лозята. А за партизаните — какво друго да ви кажа! Може би имат един-два автомата, но картечници по всяка вероятност нямат. Предлагам такъв план за действие: Ти, Мирковски, ще се отправиш веднага към Златарица и ще тръгнеш по следите им. А ти, Черкезов, според мен е по-добре да тръгнеш към Рековица, за да им пресечеш пътя към планината. Това е... За военните работи какво ще ви се меся — уговорете си вие сами връзки и сигнали.

Преди да излязат. Киселов внезапно се досети:

— Слушай, Черкезов, вземи разсилния.

— Какъв разсилен? — попита Черкезов от вратата.

— Белоселския... Той е видял партизаните... Ако ги хванете, може да разпознае някои от тях.

— Не, не — не мога! — дръпна се поручикът. — Аз трябва да бързам. Нека го вземе Мирковски...

На излизане капитан Мирковски се отби в стаята на дежурния, изгледа намръщено общинския слуга и грубо каза:

— Хайде, тръгвай с мене...

Манол Моньов вдигна безнадеждно очи към полицаия, но не посмя нищо да възрази. Докато тътреше омалелите си крака към изхода, една и съща мисъл се въртеше настойчиво в ума му: „Защо ли се издадох! Защо ли се издадох!“. Навън нощта бе все така тъмна, никакъв човек не се мяркаше по пустите улици. Когато излязоха на

голия и просторен градски площад, където хоризонтът бе по-широк, те забелязаха в далечината слабо червеникаво сияние, застанало неподвижно и страшно зад черните покриви на къщите.

* * *

Командирът на дивизията генерал Козарев се прибра у дома си късно вечерта ядосан и сърдит. В стаята нямаше никого и той почна да се разхожда възбуден от стена до стена — без да мисли нищо, само с една-единствена ядовита фраза в ума: „Ще му откъсна врата на това яре! Още утре ще му откъсна тънкото вратле!“. Причина за гнева на генерала беше един обикновен младеж, току-що излязъл от гимназията, който никак не бе очаквал да предизвика такава буря у тоя едър, красив, добре охранен мъж с гладък розов врат и може би само с малко по-голям корем, отколкото желаше. Работите бяха протекли горе-долу така: на връщане от ловния парк, където бе връчил сребърна купа на победителя от ловната стрелба и след като бе постоял на банкетата толкова, колкото достойнството му бе позволило, той се бе отбил, вече мъничко пийнал, в казиното. Поради съботния ден заведението беше пълно и докато генералът се пъчеше край тезгяха и оглеждаше масите с късогледите си очи, до него приближи с далечен поклон редакторът на местния вестник и каза почтително:

— Господин генерал, ако обичате, заповядайте на нашата маса!

— Моля! — отвърна с достойнство генералът и се остави да бъде тласкан ласкаво по гърба по тясната пътека между масите.

Когато наближи, всички станаха на крака — всички, освен младия нахалник. Генералът го стрелна възмутено с поглед и седна на стола си. Десетина минути той поседя без настроение, като отговаряше късо и намръщено на любезностите, но след няколко шишенца случката престана да го занимава. И може би към края щеше съвсем да я забрави, но когато тръгна да си върви и всички отново станаха на крака, младежът не помръдна от мястото си.

— Гамен! — изгърмя внезапно генералът. — Ще те науча аз тебе!

После се обърна и бързо се упъти навън. Той беше така побеснял, а компанията така смаяна, че редакторът едва го настигна

при изхода. Моравото му лице на пияница с увехнали и отпуснати бузи беше загрижено, но когато заговори, по него отново се разля готовата за подобни случаи широка сладка усмивка.

— Не се сърдете, господин генерал! — говореше той бързо. — Нали знаете каква е нашата младеж, неминала още през казармата...

— Как се казва тоя гамен? — прекъсна го остро генералът.

— Алексей Киров, господин генерал... Поет... Тука всички се гордеят с него...

— Алексей! — повтори почервенял генералът. — Какво е това име — Алексей! То не е българско име... то е руско име...

— Ами нали ги знаете какви са поетите, господин генерал... Какви ли не имена си измислят...

— Чие момче е?

— На бай Спиридон, господин... На Спиридон Киров... книжаря...

— Ще му откъсна аз врата като на яре! — изгърмя генералът и се покачи на файтона си така стремително, че яйвете му силно изскърцаха.

Тая последна фраза се въртя из ума му по целия път и сега все още не го оставяше на мира. Той си наля чаша вода, изпи я стремително, но и тя не угаси яда му. В коридора някой зашумя и генералът извика ядосано:

— Иванке!

Слугинята се изправи на вратата с равнодушно лице.

— Къде е госпожата! — кресна ѝ той, като все още държеше чашата в ръка.

— В спалнята е...

— Какво прави там?

— Чете...

— Чете! — сопна се генералът. — Кажи ѝ да дойде — стига е чела!

Когато съпругата на генерала, висока жълта жена с много дълги ръце, влезе в стаята, генералът високо крещеше в слушалката на телефона: „Кой! Кой!... Не чувам!... Казвам — не се чува!“. Най-после, изглежда, оттатък му обясниха с кого има работа, защото той прибави поукротен:

— Ама, господин областен директор, защо си фъфлете под носа?... Кажете ясно какво има!

Генералката седна на канапето и започна да наблюдава без интерес съпруга си, който неведнъж на ден изпадаше в такова настроение.

— Кой ви каза? — запита той гръмко. — Киселов ли? Не, не го познавам... Е?...

По лицето на генерала се появи слаба заинтересованост. Той слуша дълго, после внезапно се развика:

— Как може такива глупости — за десетина души да вдигам цели полкове... Вие с...

Слушалката пукаше и до генералката достигаше слабо неразбрано ехо от цял порой думи.

— И сто да са!... А вие с какво разполагате? Малко ли са вашите сили? Само жандармерийският полк...

Слушалката отново запука и жълтоликата жена на канапето най-после наостри уши.

— Зная, зная! — завика генералът. — Все пак — това са ваши хора... Ако не са тук в града, наоколо са... Нито са болни, нито са измрели...

Тоя път генералът трябваше доста дълго да слуша по телефона и жената нетърпеливо стана от мястото си. Прозорецът бе отворен и тя погледна с въздишка навън. Едно самотно куче прекоси пустата неосветена улица и изчезна зад ъгъла. Зад гърба ѝ генералът отново се обади, тоя път съвсем омекнал:

— Добре, добре — ще поговоря с него... Вярно, така е... И бъдете сигурен, господин областен директор, че ако получа разрешение, нито един от тях няма да стигне до планината!... Нито един!... Ще ги доведе тук навързани като... ярета...

Генералът сложи слушалката върху телефонната вилка, после отново я вдигна и поиска чрез гарнизонната централа бърз разговор с военния министър. Когато се обърна, лицето му беше възбудено.

— Знаеш ли какво е станало! — изсумтя той. — Наоколо се появили партизани...

Жената го погледна разтревожено с безцветните си очи.

— За това ли говори с областния директор?

— За това... Иска някои от полковете да вземат участие в преследването, но тая работа не мога сам да разреша... Трябва да поговоря с военния министър...

Жената остана един миг неподвижна и замислена.

— Слушай, Генади — каза тя тихо, — не е ли по-добре да не се намесваш в тия работи?

В гласа ѝ нямаше никаква надежда, лицето ѝ си остана все така неподвижно.

— Защо? — попита смаян генералът.

— Това е политика, а виждаш какви са времената...

Генералът не беше свикнал да му дават съвети и още по-смаяно погледна жена си.

— Ако ония дойдат — каза той сърдито, — съвсем няма да те питат вземал ли си участие, или не си вземал.

— А може би ще питат — каза тя едва чуто. — Ти си офицер, а офицерите винаги са нужни.

— Хубав акъл ми даваш! — пламна генералът възмутен. — Не правиш ли сметка, че съм давал клетва на царя!

— Ами ако те дойдат?

— Ако те наистина дойдат, госпожо, пътят е ясен: един куршум на тебе, един на мене — и свършено! Това съм ти го казвал сто пъти!

Жената замълча, тя познаваше добре съпруга си и знаеше, че никога нищо подобно няма да се случи — да разстреля нея и себе си, ако Червената армия навлезе в страната. Просто — нещастиято щеше да дойде и той щеше да трепери в спалнята по чехли, докато ония дойдат да го вземат. През дългите години на брачния им живот тя се беше научила добре да познава тоя мъж — целия от суетна пяна и шумове, които гърмяха из стаите и които из ден в ден правеха самата нея все по-безшумна и по-безлична. Като въздъхна неуловимо, генералката стана и се упъти към вратата. Ядосаният гърмящ глас на мъжа ѝ отново я настигна:

— Не разбираш ли, че това е случай да се проявя? Не ти ли е ясно? Горے в министерството вече забравиха, че има някакъв си генерал Генади Козарев! Или ти искаш да стоя винаги на опашката!

Тя спря до вратата. Всъщност не бе стоял никога на опашката, макар — генералката знаеше добре това — да не бе нито умен, нито способен и макар да нямаше никакви особени връзки нагоре и да не

знаеше дори да се нагажда. Гръмогласното ехо от шумове и величествената генералска стойка ли бяха предопределили успеха му? Тя не разбираше. Тя го погледна и сега малко учудено, после тихо каза:

— Не искам да ти се месея в работите, Генади!... Прави, каквото знаеш...

Дали пък над него не светеше — както пишеха в книгите — някаква щастлива звезда? Не, глупости — каква ти звезда! В света има равновесие и мехурът, така или иначе, ще се пукне. И като влезе в стаята си, генералката се отпусна на леглото неспокойна и разстроена.

* * *

Заседанието на Министерския съвет продължи до късно. Най-после към десет часа министрите започнаха да излизат на групи в хола, уморени от дългото заседание и разтревожени от неясното съобщение за здравословното състояние на царя. Военният министър взе разсеяно фуражката си от гардероба и заслиза бавно по стълбището. Той видя, че на площадката го чака министърът на вътрешните работи, и му стана неприятно: чувствуваше се отпаднал, без настроение и не му се говореше. Министърът на вътрешните работи го следваше със слаба многозначителна усмивка, докато той слизаше отгоре, и едва когато се изравниха, подхвърли фамилиарно:

— Вие тая вечер май сте на банкет?

— Не е банкет — каза той, неприятно изненадан. — Това е обикновена малка вечеря... Аз даже съм много уморен и не ми се ходи...

Министърът на вътрешните работи го погледна бързо.

— Идете, идете, господин генерал — каза обезпокоен той. — Ще се запознаете там с един много интересен човек...

— Аз не съм казал, че няма да отида — подозрително го погледна генералът и неприятното му чувство се засили. — Казах само, че съм уморен.

За тая вечер военният министър бе получил покана — едновременно любезна и настойчива — да присъства на една „малка вечеря“, както се бе изразил сам домакинът, столичният инженер Христов. Вечерята щеше да се състои към десет часа във вилата на

инженера край града в съвсем тесен кръг. На нея трябваше да присъствува и един „много интересен и ценен човек“ — както дословно бе казано в бележката, — по всяка вероятност германец, и министърът се досещаше, че го канят не толкова, за да му направят удоволствие, колкото да му устроят среща с тоя човек. Думите на министъра на вътрешните работи напълно го увериха не само в това, но и че германецът е много по-влиятелен, отколкото предполагаше, и че се е срещал и с други хора.

Навън те се разделиха, генералът влезе в колата си и без повече да се колебае, даде адреса на инженера. Шофьорът подкара колата по „Раковски“, сви по "Патриарх Евтимий " и след няколко минути вече бяха на княжевското шосе. В купето бе задушно и министърът бавно свали стъклото. Отвън изведнъж го лъхна хладна струя въздух и той с удоволствие се отпусна назад. Нощта беше топла и ясна. От време на време срещу колата с грохот прелитаха трамваи, друг път настигаха някой от тях, изравняваха се с него, вървяха известно време заедно и тогава той губеше чувството, че се движат. Зад осветените стъкла на трамвая се виждаха екскурзианти с раници, пъстри кърпи и китари, които въпреки късния час отиваха към Витоша. После колата бавно взимаше преднина и всичко оставаше зад нея. Изведнъж в светлината на фаровете попадна колона германски войници, които високо и кресливо пееха някакъв военен марш. „Какъв може да бъде тоя германец! — спомни си отново министърът. — Какво може да представлява!“ Ако се съдеше по дома, в който ставаше срещата, не бе изключено да е видно лице от немското разузнаване.

Освен титлите си на машинен инженер и представител на важни фирми от германската тежка индустрия инж. Христов имаше навярно още някакъв друг таен пост или тайна титла, която той никога не бе успял да научи. Инженерът беше здраво свързан с германците, но не по същата линия на политическа довереност, по която сам той или кой да е от министрите в кабинета бе свързан с тях, но по някаква друга, много по-тайна и доверена. Ако се съдеше по тесните му връзки с германската легация, не беше чудно да заема някой важен пост в немското разузнаване. Генералът беше забелязал, че някои други министри се отнасяха към инженера с предпазливост и уважение — като към човек, който може да следи и контролира техните действия. Как инженерът с неизвестно до вчера име се беше издигнал толкова

много — не му беше известно. Беше чул, че е секретар на българската организация на „антикоминтерна“, но дори това не знаеше със сигурност. Веднъж бе намекнал внимателно на началника на разузнавателния отдел в министерството, че е любопитен — не служебно, разбира се, а така, чисто и просто лично любопитен — за дейността на инженера, и началникът на разузнавателния отдел бе кимнал мълчаливо. И след това, разбира се — нищо! — сякаш между тях не бе станала никаква дума по тоя въпрос. Не посмя да настоява повече, защото се страхуваше да не се сблъска с немското разузнаване и да привлече подозрения около себе си — нещо, от което имаше действително за какво да се опасява. И още един факт военният министър никога и в никакъв случай не можеше да забрави — че в края на краищата инженерът го държеше в ръцете си. Преди години, още преди да стане военен министър, генералът бе получил лично от ръцете на инженера една грамадна незаконна комисиона за доставено от немците оръжие за българската армия — оръжие, което се бе оказало почти негодно. Понякога, като съпоставяше някои факти и разговори, генералът смътно чувствуваше — не беше ли му всъщност инженерът помогнал да стигне до поста военен министър?

Колата зави по мек страничен път и скоро спря пред вилата. Дворът беше ограден с висока желязна ограда, а над входната арка светеше силна електрическа лампа. Един цивилен човек изтича пъргаво и отвори вратата на автомобила. Макар че по пътя до вътрешния вход генералът нито един път не се обърна, той неясно чувствуваше, че и улицата, и полуосветената градина са усилено охранявани.

Инж. Христов вече го чакаше на стълбището — едър и самоуверен, с любезна приветлива усмивка. Беше висок мъж, широкоплещест, с тъмно и грубо лице, макар и малко омекотено от охолния живот. Костюмът му — безупречен по кройка и материя — му стоеше отлично и с всяка своя гънка подсказваше, че е шит в странство. Беше вече към десет и половина часът и гостите бяха пристигнали. Инженерът почтително му ги представи, макар че повечето от тях познаваше: секретаря на германската легация Шнайдер, аташето по печата Кьониг, кореспондента на Германската телеграфна агенция Мерлингер, генерал фон Зимел, една червенокоса дама, нито хубава, нито добре облечена, която му се усмихна с

неподходяща кокетливост, и на края едно ниско розово човече, назовано просто д-р Юлиус. Военният министър скрито се огледа за тайнствения гост, но все пак не дотам скрито, защото на устните на доктор Юлиус се появи слаба сдържана усмивка.

Инженерът ги въведе в салона — широк, просторен, почти без мебели, с дървена облицовка по стените, а над нея бледен стенопис от един известен професор. На средата на салона под ярките полилеи бе наредена дълга маса със студени закуски. Военният министър скоро разбра, че тайнственият гост, в чиято чест го бяха поканили, не е никой друг, а д-р Юлиус. Нямаше грешка — това можеше да се разбере веднага и по почитанието, с което говореха с него цивилните немци, и по начина, по който тракаше токовете си и навеждаше коравия си гръбнак генерал фон Зимел, и дори по нямото обожание в погледа на червенокосата дама, която, по всичко изглежда, бе негова секретарка.

Едва сега министърът успя да го разгледа по-внимателно. Лицето му бе гладко и розово, с пълна брадичка и с оскъдна руса коса, така грижливо сресана, сякаш бяха слагани търпеливо косъм до косъм, докато се покрие докрай цялата плешивост. Доктор Юлиус ядеше с апетит и слагаше върху сандвичите и кренвиршите такива големи количества горчица, че министърът, който не беше съвсем добре със стомаха си и черния дроб, чувствуваше как му прилошава. Говореше се малко, повече се ядеше. Облеченият в черно сервитьор вече бе донесъл виното и министърът за последен път се увери, че инженерът с немного известно име разполага с напитки, за които той не можеше да мечтае.

Едва когато добре се нахрани, д-р Юлиус обърна повече внимание на генерала. Заговориха за пощенски марки. Немецът познаваше така добре българската филателия, че министърът, който сам бе марколюбител, в края на краищата трябваше да мълчи и да слуша. Разговорът продължи все така лек и вежлив и даже когато се преместиха в една от стаите, мебелирана — както навярно инженерът си въобразяваше — в български стил, с някакви твърди и неудобни кресла, с бакърени тави, гаванки и дълги чибуци. След като насядаха по креслата и насочиха глупаво един срещу други чибуците с димящи на края им цигари, разговорът премина на нова тема — програмите в берлинските вариетета — и дори докторът изтананика неумело един нов шлагер.

Генералът, който през цялото време бе стоял нащрек, на края бе започнал да се отегчава. Та затова ли го бяха повикали — да слуша безинтересните им разговори? От виното, умората и нервното напрежение стомахът бе почнал леко да го наболява. Той се размърда на мястото си, но в тоя миг в големия салон грамофонът засвири тиролски валс. Генерал фон Зимел покани червенокосата дама и след тях с престорено оживление излязоха и другите. В стаята останаха само тримата: д-р Юлиус, инженерът и военният министър. „Нагласено е!“ — помисли той и отново се понаежи. Разговорът бавно се промени и министърът научи единствения положителен факт през тая вечер: че д-р Юлиус е пристигнал наскоро от Варшава. Без да се стеснява от военния си съюзник, той откровено се оплака от големите трудности по транспорта вследствие постоянните нападения на партизаните. Министърът забеляза учуден, че след като разговорът се беше променил, не по-малко променено изглеждаше и лицето на тайнствения доктор. Сега то не изглеждаше нито така розово, нито така гладко, а сините му очи сякаш посивяха. Той захвърли настрана смешния чибук и каза с променен и загрижен глас:

— Да, така е... Партизаните са сериозна опасност...

Генералът учтиво се съгласи. Доктор Юлиус го погледна втренчено, после каза:

— Нашето правителство има сведения, че и у вас партизаните са засилили дейността си...

— Чувствува се такова нещо — каза без желание генералът.

— Това не е хубаво, господин военен министър! — със съвсем очевиден укор забеляза д-р Юлиус и поклати глава. — Нашето правителство и преди всичко нашият главен щаб са заинтересовани тилът на войските да бъде здрав. За това е говорено и на царя, но вие като военен министър по-добре разбирате положението...

— Правим, каквото можем, хер доктор! — каза министърът с отсенки на обида в гласа си.

— Каквото можем, господин генерал, каквото можем! — поклати с укор глава немецът.

— Разбира се, че и каквото трябва!

Доктор Юлиус се облегна назад и гладкото му лице изведнъж доби черти на острота и твърдост.

— Вие, господин генерал, не сте само министър, а също така и държавник. Утре може да не бъдете вече министър, но държавник винаги трябва да си останете. И на въпроса с партизаните според мене трябва да гледате като държавник...

— Струва ми се, че гледаме тъкмо държавнически — забеляза обезпокоен генералът. — Така наречените партизани са всъщност шепа хлапаци, при това лошо въоръжени, на които единствената грижа е да се крият като мишки от преследването на нашите специални части. Струва ми се, че ако вдигнем много шум и изпратим срещу тях и войската — ще хвърлим съмнение в здравината на властта. Хората ще си помислят с известно основание — сигурно властта е много слаба, или пък партизаните много силни, щом такива сили се хвърлят срещу тях. Както виждате, става въпрос за политичност. Иначе в рамките на полицията и жандармерията ние действваме с една истинска, необходима за случая твърдост. Министърът на вътрешните работи сигурно ви е запознал с някои нови методи, които, надяваме се, ще дадат добър резултат...

Доктор Юлиус изслуша съдържано думите на министъра и поклати глава:

— Според мен, господин генерал, вие силно подценявате опасността от партизаните. Аз не знам как да ви накарам да разберете, че в момента те са за вас главната национална опасност. Дори толкова важно нещо като изхода на тая гигантска война има за вас по-малко значение от това как ще разрешите въпроса с комунистите. Това е жизнен въпрос, въпрос за вашето съществуване, въпрос на живот и смърт!

Военният министър погледна стреснато събеседника си. Тия думи той чуваше не за пръв път, такива мнения съществуваха и в Министерския съвет, но никога досега те не бяха стигали до него с такава страшна убедителност. И причина за това бяха не толкова самите думи, а страстният тон на д-р Юлиус, неговото напрегнато лице, студено втрепените му неподвижни очи — цялата тая неочаквана и плашеща промяна във външността му. Въпрос на живот и смърт! Някакъв смразяващ хлад сякаш появ генерала, макар в салончето да бе задушно и ярко и топло да блестяха електрическите лампи. Стори му се за миг, че разбра с ужасяваща ясност всичко — и кошмара на заплахата, и своята собствена пасивност, и страшната

бездънна и черна дупка на бъдещето, в която се готвеха да навлязат събитията.

— Наистина, ние като че ли не правим всичко необходимо в тая област! — каза тихо генералът.

— Виждате ли? А трябва да се прави, и то навреме. Вие знаете какво става с мухите. Една сънлива, безжизнена муха през пролетта не е голямо нещастие. Но тая муха трябва да се улови и безмилостно да се смачка! Иначе от тая муха през есента ще се развълдят милиони и милиони мухи!

— Разбирам! — каза генералът като хипнотизиран.

— Ето така стои и въпросът с партизаните. Действайте още отначало с пълна сила, за да си облекчите работата и спестите усилията. Колкото по-рано, толкова по-добре... Разбийте ги, разпръснете ги, унищожете ги. Ако не можете да направите това, поне ги изолирайте в пущинаците, откъснете ги от базите им и населените места... Защото, господин генерал, вие добре разбирате, че не са толкова страшни самите партизани, колкото ехото от техните дела, духът на смут и отрицание, който разпръсват всред обикновеното население. В никой случай не трябва да се допуска да влизат в контакт с това население. Всеки допир с него води до неизцерима зараза.

Един млад човек с черен раиран панталон, който досега не се бе мяркал никъде из стаите, влезе в салончето и леко се поклони.

— Търсят господин министъра по телефона...

— От София?

— От София, от военното министерство.

Инженерът го отпрати с ръка. Лицето на д-р Юлиус отново бе станало гладко и розово, очите му — почти добродушни. Той взе цигара, запали я и добави с обикновен глас:

— Това ви казвам от името на нашето правителство, господин военен министър. Това е, признавам, в наш интерес, но много повече и безкрайно много повече е във ваш интерес...

Министърът стана и се поклони. Когато след десетина минути се върна в салончето, всички гости се бяха отново събрали и пиеха вермут в красиви чаши от чешко стъкло. Само инженерът липсваше, но и той скоро се върна — почти ласкаво усмихнат, с широка любезна маска на грубото си лице. Разгорещени от танците и възбудени от виното, гостите шумно приказваха, но военният министър седеше на

мястото си мълчалив и потиснат. Той стоя още половин час, през което време няколко пъти улови изпитателния поглед на доктора, после се извини и си тръгна, придружен от инженера. В големия салон, осветен бляскаво, танцуваха с вдървени фигури червенокосата дама и генерал фон Зимел, които му кимнаха почиттелно. Военният министър не без усилие изобрази на устните си весела усмивка, но очите му бяха неподвижни и угаснали. Като подпираше несъзнателно с ръка мястото, където се намираше черният дроб, той бавно заслиза по бялото стълбище. Пред входа инженерът се сбогува със своя гост, поклони му се тоя път със съвсем непресторена почителност — като на човек, тежко натоварен и с неговото собствено бреме — и замислено се върна назад.

В българския кът доктор Юлиус отново бе останал сам. Малкият розов немец се наклони през масата и запита с интерес:

— С кого разговаря министърът?

— С военното министерство — отвърна инженерът, докато вадеше от джоба си малък красив бележник. — Потърсиха го за бързи инструкции. Край Н. — а това е малко градче, доста дълбоко в Дунавската равнина — се е появила силна партизанска група...

— Това е доста интересно съвпадение за министъра! — каза тихо д-р Юлиус. — Полезно за нашия разговор, но неприятно съвпадение. Досега такова нещо не се е случвало.

— Да, това е ново — съгласи се инженерът. — Досега партизаните се страхуваха да слизат дълбоко в полето. Генерал Козарев е поискал разрешение да хвърли срещу партизаните силни войскове части, за да не им позволи през нощта да стигнат до планината.

Очите на д-р Юлиус сякаш слабо светнаха.

— Имате ли тука карта? — попита той. — Каква да е карта!

Инженерът слабо се усмихна. Той имаше такива карти, каквито навярно и военният министър нямаше. След като донесе от кабинета си една от тях, двете глави се наведоха над ниската масичка.

— Ето и разпоредбите на министъра — поде отново инженерът, като кръжеше с жълтия си от никотина пръст около градчето. — Частите, които са на гарнизон около полите на планината, ще направят гъст пояс във вид на полуокръжност с център околийското градче. Жандармерийските и полицейски части ще играят първоначално роля на викачи — ще вървят по дирите на партизанската група и ще я

наблъскат в окръжението. Щом обръчът се склучи, те ще бъдат стегнати и унищожени.

— Планът не е лош! — измърмори д-р Юлиус с разведрено лице.
— Но всеки план е парче хартия, ако не се изпълни добре.

— Министърът заповяда лично генерал Козарев да ръководи действията.

— Как го нарекохте?

— Генерал Козарев...

— Кажете нещо за тоя генерал Козарев...

Инженерът за миг се замисли.

— Способен и доста буен генерал — каза той с не съвсем убеден глас.

— Буен? — вдигна вежди със съмнение доктор Юлиус.

— Искам да кажа — дързък и решителен...

— Предпочитам да бъде разумен и предпазлив — отвърна с лека въздишка докторът. — Какви части ще бъдат хвърлени в преследването?

— Цялата дивизия.

— Не е малко! — усмихна се доволен д-р Юлиус. — Такъв лукс ние не можем да си позволим. А знае ли се от колко души горе-долу е партизанската група?

— Предполага се — около стотина души, при това не особено добре въоръжени.

— Оръжието им не е важно — кимна докторът. — Важното е да не се измъкнат никак от окръжението, без войската да ги усети.

— Не ми се вижда възможно. Кордонът ще бъде необикновено гъст...

Доктор Юлиус се замисли.

— Пресметнете — каза той — колко километра има от градчето до най-близката точка на планината!

Инженерът премери грижливо с хартийка разстоянието и го нанесе на мащаба.

— Около 40 километра въздушна линия...

— Може да се предполага — измърмори сякаш на себе си докторът, — че няма да го изминат за една нощ...

— Според мен това е изключено — кимна инженерът. — Партизаните ще вървят нощем и без път, напреко през стърнища и

ниви, а това безспорно ще ги бави. За шест или седем часа, колкото им остават до сутринта, те не биха могли да отидат далеч, още повече ако полицейските части влязат в дирите им...

Доктор Юлиус погледна часовника си: беше един часът.

— Дано полковете успеят да се развърнат! — каза той загрижено.

— А военният министър по телефона ли даде всички тия нареждания?

— По телефона... Чух всичко по секретната слушалка.

— Никак не е разумно от негова страна! — поклати той глава. — Не са полезни такива навици...

Инженерът сгъна картата и запали цигара. На тъмното му лице бе заседнало едновременно и доволно, и хищно изражение. Д-р Юлиус го погледна и като потопаи устни в кристалната чаша с вермут, тихо каза:

— Проверете утре резултатите и незабавно ми донесете... Преди да замина, трябва да събера за Берлин някакви факти — искам да кажа, факти положителни...

— Затова можете да бъдете напълно спокоен! — усмихна се широко и оптимистично инженерът. — Какво си мислите вие — цяла дивизия срещу група партизани! При това нашите партизани имат все още съвсем слаб военен опит.

Но доктор Юлиус не беше съвсем спокоен. През годините на упорита и страшна борба с комунистическите партии в окупираните страни той бе преживял много изненади — дори и най-неочаквани. Отдавна, макар и с цената на много грешки, той бе престанал да ги подценява и да съди за тях по мострите на Министерството на пропагандата. Той се бе уверил, че те са неумолим враг, богат и разнообразен в своята тактика, неизчерпаем в енергията си и с необикновено здрави връзки с обикновената човешка маса. Той бе разбрал с каква неукротима последователност те копаеха огромния страшен гроб — не само за него, но и за целия негов свят — и затова с още по-бясна сила ги ненавиждаше. Все пак, като вдигна глава, той каза доста бодро:

— В Берлин ще дам справедлива оценка за вашата дейност, господин инженер... Няма да скрия, че тя и без това се цени високо...

Лицето на спокойния и дори малко надменен инженер пламна.

— Вие знаете до каква степен можете да разполагате с мене, хер доктор — каза той, като се поклони така дълбоко, че немецът ясно

видя кръгчето на маскирана плешивост на върха на темето му. И пред неговото скрито лице той си помисли със сива печална усмивка, която бе придобил през последните две години, с лошо отровна ирония: „И друго знаем, любезни господин инженер, колко грешни райхсмарки и колко концесии ни струват!“ . После усмивката бързо изчезна, той взе красивата чаша и каза:

— Прочее, нека прием за успеха, господин инженер... За вашия и нашия успех през тая нощ!...

* * *

След като опожари мандрата, партизанската бойна група взе посока към Златарица, вдясно от шосето, което свързваше Белосел с околийския град. Старият мандраджия веднага разбра, че това е път назад, път към планината, чиито сини склонове денем едва се съзираха на далечния хоризонт. Движеха се напреко през нивите и лозята в дълга партизанска колона, която заедно с мандраджията наброяваше петнадесет бойци, повечето младежи, отлично свикнали от партизанския живот с нощните преходи. На бай Атанас дадоха място някъде по средата на колоната и малкият Клим, който вървеше зад него, имаше за какво да му завижда. Беше младо тънколично момче с партизанско име Огнян, което никой не бе запомнил. Наричаха го Клим — по героя на Горки — и заради външността му, и заради роговите му очила, които впрочем бе загубил още в първата акция. Все пак Клим не се чувствуваше съвсем добре без очилата си — и сега постоянно се спъваше и забиваше острия си нос ту в царевичака, ту в бодливите къпинови храсти. В сравнение с него старият мандраджия се движеше леко и сигурно като момче и нито един път не сбърка посоката. Като разбра какъв човек имаше зад себе си, той още повече скъси разстоянието до него и от време на време бащински се обаждаше: „Внимавай, момче — вада!“ или „Дупка!“, или „Пази се от клона!“. Клим се червеше в тъмното, бършеше с ръкав кръвта по одрасканата си буза и с все сила се мъчеше да не изостане. При едно кратко спиране бай Атанас дори се опита да вземе от ръцете му чантата с пълнители за леката картечница, но Клим уплашено се впи в брезентовата дръжка.

— Остави, дядо, не ми тежи! — каза той задъхано. — Пусни, моля ти се!

Старият човек разбра и пусна чантата.

— То не че тежи — заоправдава се той смутено, — но, гледам, не си свикнал май на нощно ходене...

— Ще свикна! — каза засрамен младежът...

— Кой се е разбърлил там! — обади се някой ядосано. — Пазете дистанцията!

Мандраджията позна гласа на командира и малко стреснато забърза напред. Тук, на полето, всред бостаните и царевичните ниви, нощта му се стори сякаш още по-тъмна. Партизаните — мислеше той — сигурно нарочно бяха избрали такива тъмни нощи без луна, за да слязат в полето. Черното небе тежеше над главите им и яркото трепкане на звездите не можеше да разпилее нито най-малко гъстия мрак. Мандраджията знаеше, че няма да бъде цялата нощ така. След няколко часа небето щеше да просветлее и звездите — макар и побледи — щяха да го залеят с неясна мека светлина. Тогава вече подалеко се вижда, по-ясно се чува, а преди полунощ започват да духат слаби топли ветрове. В такова време може да се спи навън без дреха — навън в сеното или в оскубания бурен край синорите. Ще стане отново тъмно и ще застудее малко преди зазоряване. Въздухът тогава ще заприлича на вода — и е много хубаво за лицето и очите, когато човек не е спал цяла нощ и клепките му парят.

Неусетно го обхванаха спомени, както никога от много години насам, неясни и далечни спомени, смесени с чувство на прохлада — за много тихи утрини, преди още да е изгряло слънцето. Той излиза пред мандрата, гледа руменото небе, дълбоко поема сладкия пресен въздух. Той се навежда над калайдисания котел и се плиска с вода, докато лицето му истине съвсем и нагоре към темето запъпли съживената кръв. Кога е било това? За пръв път от много години насам той ясно почувствува, че в живота има радости и хубави неща за очите и за сърцето. Като че ли беше навлязъл в друг свят, където всичко е свежо и чисто, като че ли отново бе започнал да живее. Такова чувство — спомняше си той — бе изпитал само веднъж преди много години, когато се бе вдигнал от тежка болест. Краката му леко потрепераха, но всичко му се виждаше ново и пряно и като че ли за пръв път виждаше всички неща. Не беше ли и сега същото? Колко пъти бе минавал по тия

места, но като че ли за пръв път ги виждаше. Чернилката сякаш се беше разкъсала и горчивият срам, който го мъчеше от години — разпилян и изчезнал. Той крачеше леко и поглеждаше с нежност тъмните фигури на партизаните, които се клатушкаха пред очите му. От тях бе дошло всичко, те го бяха съживили. Той въздъхна. Наоколо бе все така тихо, не се чуваше нищо, освен слабия шум на стъпките и упоителното цвъртене на щурците. Преди малко го бяха нарекли „дядо“! Е, добре, ще видят те какъв дядо е той!

Колоната внезапно спря, на челото ѝ нещо заговори. После комисарят Тимошкин изникна в тъмното и като го наближи съвсем, тихо запита:

— Ти как мислиш, бай Атанасе, от коя страна на селото ще излезем?

Старият човек познаваше на пръсти цялата околност.

— От долния край — каза той убедено. — Откъм поста...

— Какъв пост?

Мандраджията усети учудените нотки в гласа на комисаря и веднага се досети.

— Гледай какъв човек съм! — възкликна той смаян. — Гледай как щях да забравя!

— Селски пост ли има? — попита малко нетърпеливо комисарят.

— Какъв ти селски! Има войнишки пост... Край селото е складирано гарнизонното сено и войниците го пазят.

— Колко души са, знаеш ли?

— Доскоро бяха трима войници и едни младши, но сега не знам...

Тимошкин разпита подробно мандраджията, после нисичката му набита фигура изчезна неусетно в мрака. След малко колоната се разлюля слабо и потегли отново напред. За пръв път бай Атанас се опита да си даде точна сметка за пътя. Вървяха право на юг и ако не изменяха посоката, щяха да пресекат мекия път, който свързваше Златарица с околийския град, на около километър под селото. Точно на това място наистина се намираше войнишкият пост, който пазеше сеното. Зад Златарица щяха скоро да навлязат в землището на Василиша, там, където на другия ден щеше да стане сборът. Селяните идваха на сбора с коли от цялата околност, разпрягаха ги около параклиса и прекарваха цялата нощ около огньовете — печеха

царевица, пиеха нова ракия и до презнощ бърбеха по своите селски и по световните работи. На тоя сбор бе ходил за пръв път като момченце още преди Сръбската война. „Сега — съобразяваше той неспокойно — там е пълно с народ, опасно е да се минава.“ Тъкмо бе намислил да предупреди за това командира, отпред тихо го повикаха.

Тимошкин и командирът вървяха един до друг зад водача и нещо тихо, но оживено говореха. Както винаги, командирът изглеждаше леко приведен и внимателно заслушан, но лицето му бе загрижено. Когато бай Атанас наближи, Тимошкин прекъсна думите си и внимателно го погледна.

— Познаваш ли добре тия места, бай Атанасе? — попито той тихо.

— Как да не ги познавам, тук съм израсъл...

Командирът отхапа от парчето кашкавал, което държеше в ръката си.

— Можеш ли да ни заведеш близо до поста, без да ни усетят?

— Мога! — кимна мандраджията.

— Ще рече — за добро те вземем — усмихна си командирът. — Хубаво, иди напред с водача и добре си отваряйте очите...

Но тоя път мандраджията не забрави за василишкия сбор. Двамата го изслушаха внимателно, после командирът кимна:

— Ще помислим за тая работа... Прав си, че е опасно да се минава близо край параклиса...

Водач на колоната беше високият младеж с винтягата. Мандраджията бе чул вече името му, неразбрано като имената на всички други — Бародка. „Види се, пак нещо руско — съобрази той и веднага се досети: — Брада! Такава ще да е работата — брада.“ Бай Атанас го погледна изпод око, макар да знаеше добре, че няма никаква брада. „Пък може би е имал и така му е останало името“ — мислеше той с неясна обич към младежа. Лицето му бе сериозно — цялото слух и внимание. Мандраджията се засрами. „Отваряйте си очите!“ — му бе казал преди малко командирът. А той — отваряше ли своите? Къде летяха мислите му? Като се понамръщи, бай Атанас впери поглед в нощта — все така тъмна и непрогледна. Останалото разстояние до селото двамата изминаха мълчешком, като само от време на време разменяха някоя тиха дума. Докрай Бародка си остана сериозен и внимателен — нито за миг не се зазяпа, нито веднъж не се огледа с

разсеян поглед. След като наближиха съвсем, мандраджията най-последно отвори уста:

— Близо сме вече... Селото е ей там вдясно, където се тъмнеят дърветата...

Бародка постоя и се вгледа внимателно. Стариият човек отгатна мислите му и добави шепнешком:

— Малко селце е, не е електрифицирано... Пък и газ пусто няма...

— Стой! — каза Бародка, когато навлязоха в малък гъсталак от върби. — Тук май ще трябва да се помисли...

След като спряха, сухото напрегнато лице на Бародка изведнъж се преобрази, стана добродушно и шеговито. Докато партизаните се събираха, мандраджията не можа да се стърпи, запита го откъде му е дошло името.

— Има такава песен, бай Атанасе — засмя се добродушно Бародка и като се надвеси над ухото му, запя тихо:

Борода моя, бородка...

— Тихо! — каза командирът.

— Казвам му — продължаваше да се усмихва младежът — откъде ми е дошло името.

Той се наведе съвсем до ухото на мандраджията и доизпя шепнешком:

*Борода моя бородка,
почему ти отрасла
Говорили раньше щетка,
говорят теперь метла!*

— Хареса ли ти? — попита той удовлетворен.

— Песен — усмихна се снизходително мандраджията. — Разбира се — макар да е на руски...

— Хубава песен е тя — въздъхна Бародка и потри ръце. — Като стигнем в лагера, ще я чуеш както трябва. Ние и хор си имаме там...

— А какво е това — чотка?

— Четка...

— И аз така си помислих — кимна мандраджията.

Когато всички се събраха, командирът изложи накъсо плана за нападение на войнишкия пост. Трима от партизаните, облечени като войници и въоръжени само с пистолети, трябваше да излязат открито на мекия път. Копите сено — им бе обяснил мандраджията — се намираха съвсем близо до пътя, само на десетина метра от него. Можеше да се очаква със сигурност часовоят да се отнесе с доверие към минаващите по пътя войници и дори да заговори с тях, ако го запитат нещо за пътя. Тогава според условията те трябваше да обезоръжат най-напред него, после целия караул. Все пак късият и простиък план бе изработен подробно — предвидиха се всички усложнения, уговориха се секретните сигнали и сборните места. Повече време им отне да нагласят униформите. Войнишки дрехи носеха мнозина, но никой от тях не бе облечен изцяло като войник. Ботуши за един от тях изобщо не можаха да се намерят и той отиде с гумените си цървули.

След като всичко бе готово, цялата група се придвижи още малко към пътя и залегна всред царевичните ниви. Войнишката тройка и бойците от засадата отидоха напред, като пристъпваха внимателно между шумата. Навярно не се бяха отдалечили повече от десетина крачки, и слабият шум от стъпките им заглъхна в мрака. Само остро ухото на мандраджията долавяше още известно време неуловимия тропот на стъпките — после всичко утихна. Сърцето му, което от години не беше се вълнувало, сега слабо туптеше. Ще успеят ли момчетата? Дали няма да се случи нещо? Някой седна до него и мандраджията извърна глава. Беше Тимошкин — още по-дребен в мрака, с очи, които старателно се взираха в лицето му. Тоя навик на комисаря го смущаваше, връзваше езика му.

— Ако ти проработи късметът — пошепна Тимошкин, — още сега ще получиш пушка...

Мандраджията поклати глава.

— Ти моя късмет го остави, ами дано момчетата са късметлии...

— Знаеш ли да боравиш с пушка?

— Как не, другарю комисар!... — усмихна се бай Атанас. — Та аз в две войни съм участвувал...

Тимошкин го погледна учуден. Макар да бе тъмно, той видя усмивката му, съвсем неочаквана и като че ли неподходяща за това лице, което през целия им престой при мандраджията бе така безрадостно и мрачно. Тоя израз у стария мандраджия и неговото особено държане — не като у обикновените селяни — озадачаваха комисаря и, кой знае защо, будеха недоверие в него, макар, общо взето, старият човек да му бе симпатичен.

— А през двадесет и трета година влиза ли в бой?

Бай Атанас наведе глава.

— По това време работех по трасето на ломския влак. Като избухна въстанието, влязох в Лопушанската чета...

— Беше ли тогава партиец?

— Не бях, другарю комисар, но добре разбирах кое как е. С четата влязах на два пъти в бой. Като ни разби войската, заедно с другите другари преминах в Сръбско. Там стоях повече от половин година. После разбрах, че в село не знаят къде съм бил и какво съм правил. Нали не съм от тоя край и никой не ме познаваше, не разбраха дори, че съм взел участие във въстанието. През пролетта, щом гората зашумя, с още двама души прехвърлихме границата. На село никой нищо не усети.

— И сега ли още не знаят?

Бай Атанас разбра какво има наум комисарят и слабо се усмихна.

— Ами че знаят, как няма да знаят... Като мина време, казах на другарите в село...

Някъде в далечината се чу слаб крясък на кукумявка. Комисарят, който през цялото време седеше някак неспокойно на мястото си, разтревожено се обади:

— Излезли са на пътя!

Двамата известно време мълчаха и се вслушваха, после мандраджията запита:

— Какво ще направим със сеното, другарю комисар? Ще го запалим ли?

— Ще го запалим — кимна разсеяно Тимошкин, все още заслушан в тишината.

— Виж — това е добре! — каза сякаш на себе си мандраджията и веднага усети как очите на Тимошкин спряха учудено на лицето му.

— Какво му е хубавото? — запита той предпазливо. — Ще запалим две копи сено, а ще вдигнем на крак жандармерията из цялата околия...

— Там е цялата работа — някак уклончиво отговори мандраджията. — То се знае, че така ще стане...

Един миг двамата се гледаха очи в очи — всеки със своите мисли, — после мандраджията добродушно се усмихна.

— Що ще се лъжем, другарю комисар. То се знае — нали за това сте слезли, да ви усетят...

На лицето на Тимошкин се появи слаба усмивка. Той помълча малко, напрегнато вслушан в нощната тишина, после малко разсеяно каза:

— Според мене правилно разсъждаваш, бай Атанасе, но пък аз сега на свой ред си мисля: щом си такъв човек, дето всичко разбира, защо ти дожаля преди малко за кашкавала?

Мандраджията се поусмихна.

— Дожаля ли ти? — попита отново Тимошкин.

— Дожаля ми май — кимна мандраджията слабо. — И знам ли защо ми дожаля? Кашкавалът не е нито мой, нито на селото. Държавата го е купувала, пък то се знае чия е сега тая държава...

— Ето на — виждаш ли?

Мандраджията се замисли.

— То май че не беше за кашкавала, другарю комисар — каза той неуверено. — Май за труда ми дожаля и за потта на народа, дето го е ръсил, за да събере тая стока. Хората в нашия край са стопани и работни хора са. Навикнали са да тачат труда. По нашия край, ако е човек такъв... мързелив, не може място да си намери. Работата при нас е на почит и каквото се добие — добре се пази, та си помислих — като видях какъв зялък сте направили, може и да не кажат добра дума за вас... А това не е добре...

— Значи, според тебе излиза, че не направихме добре, дето запалихме мандрата? — попита Тимошкин, загледан в нощната чернилка.

— Виж — за мандрата е друго, на това може и да се зарадват. Ще си помислят — отървахме се от мандрата, отървахме се и от наряда.

Кой какво е дал и какво не е дал, вече не се знае... Отидоха списъците в огъня. Но за тая работа с кмета вече всички ще се зарадват. Ще се разбере из целия край, че има кой да...

Бай Атанас не можа да довърши думите си. До ушите им отново долетя далечният сигнал и като се изправи бързо на крака, сякаш през цялото време бе чакал тоя миг, Тимошкин изкомандува:

— Стани! След мен — бързо!

На стотина метра от пътя срещу тях излезе боец от засадата и задъхано заговори:

— Пипнахме ги, другарю комисар... Дори „гък“ не казаха... Хванахме ги, дето се казва, по бели гащи...

Партизаните внимателно прекосиха пътя. Срещу тях, малко встрани от него, се издигаха четири огромни, едва забележими в тъмното копи сено. Мандраджията, който познаваше добре селските работи, разбра веднага, че в грамадните копи е събран нарядът на почти цялата околия. Групата избиколи копите откъм гърба и скоро всички чуха тихо подсвиркване. Вълчан, който бе излязъл да ги посрещне, им махна с ръка.

— Насам! — подвикна той тихо. — Тука зад сеното...

До гладко одяланата стена на една от копите сено имаше малък навес, покрит със суха шума и отдолу дебело застлан с меко детелиново сено. На късо отсечените чепове на подпорките висяха раници и сухарни торби с усукани презрамки, по земята бяха разхвърляни канчета, ботуши и кочани от млада царевица, навярно току-що огризани, защото все още изпускаха слаба приятна миризма на царевично мляко и въглени. Близко до навеса седяха накуп тримата войници и караулният им началник — и четиримата в малко неестествени пози, защото ръцете им бяха здраво вързани отзад. Пазеха ги Първан, нисичкият, вечно брадясал и вечно гладен приятел на Бародка, и Чапай, най-старият партизанин в групата, нискоchel, но с живи умни очи и с рошави занемарени мустаци, които партизаните напразно молеха да засуче по чапаевски. Когато комисарят седна до тях, те хитро се усмихнаха и посочиха с глава арестуваните. Войниците не изглеждаха много изплашени — повече смутени и примигваха виновно срещу партизаните. Първан разказа накъсо, с шеговит тон как ги бяха пленили. Около сеното нямало никакъв часовой и четиримата войници юнашки хъркали под навеса. Да ги

обезоръжат и да ги навържат било детински лесна работа. Веселият разказ на партизанина като че ли зарадва войниците, отпусна съвсем сърцата им.

— Ее, момчета, добре сте пазили вие царското сено! — засмя се Тимошкин.

И четиримата го погледнаха засрамено. Един от тях, с кръгло добродушно лице, дори се опита да се усмихне.

— Да му се не видяло и сеното! — поклати той глава. — То ни вкара в белята!

Друг един от войниците, дребен на ръст, с хитричко лице на шегобиец, се ухили широко.

— А бе, дружета, да ме бяхте почесали по гърба — подхвърли той, като въртеше на сърбеж раменете си. — Както сте ме вързали, ще ме изядат бълхите...

Партизаните също се усмихнаха.

— Виж, за това не бери грижа! — подхвърли Бародка, който слушаше прав настрана разговора. — В казармата хубаво ще те почешат...

Но тоя път шегата не хвана място — войниците изведнъж се умърлушиха. Един от тях въздъхна и каза загрижено:

— А бе, другари, върнете ни поне пушките... Като ни вземете всички патрони, защо ще се плашите от празните ни пушки...

— Хайде, хайде — глупости! — намръщи се Бародка.

Войникът, който си искаше пушката, сухо преглътна.

— За тая работа ще ни съдят бе, другари! — продължи той с потъмняло лице. — Поста не увардихме, пушките ни взехте — как ще се оправим пред началството. Може да ни бутнат пет-шест години затвор...

— Може и повече! — каза мрачно друг войник.

— А пък ние, то се вижда, сме сиромаси хора... Аз имам дете, пък жената е сама... Кой ще ги храни? Нито земя имаме, нито, да кажеш, нещо дюкян или какво там... Така ще си изпукат от глад...

— А нашите деца кой храни! — ядоса се внезапно Чапай. — Приказки приказвате!...

Тимошкин протегна късите си крака и загледа мълчаливо войниците.

— Ако е въпросът за съденето и за затвора — тая работа лесно може да се нареди — каза той бавно.

Войниците го погледнаха с надежда.

— Ето например — ако дойдете с нас в гората! Нека ви търси после прокурорът из букаците, ако си няма работа.

Войниците забъркано мълчаха. Лицата им бяха едновременно и безпомощни, и уплашени, очите им не смееха да срещнат погледа на комисаря. Само кандидат-подофицерът като че ли усилено размисляше и поглеждаше крадешком партизаните.

— Не става, дружета... Не е за нас работа... — измърмори войникът с лице на шегобиец.

— Ама мръвки, ааа! — подхвърли язвително Чапай и рошавите му мустаци сърдито се наежиха.

Лошата дума улучи на място. Войниците потъмняха съвсем, после кръглоликият глухо се обади:

— Не е там въпросът, другарю, не е за нас работата. Ние какво — да дойдем, защо да не дойдем... По-хубаво ли ще е да ядем бой и да ни въртят по арести и затвори. Там е работата, че нашите хора на село ще пострадаат. Барем тия неща ги знаете! Отиде някой в шумата — запалят му къщата, разселят му семейството чак по новите земи...

— Помислете си! — каза сухо Тимошкин. — Ние пушките няма да ви върнем, а май и по бели гащи ще ви оставим... За тия пушки горе в планината другарите плачат.

Войниците мълчаха. По затворените им упорити и уплашени лица личеше, че няма да си променят решението. Тимошкин се вгледа в кандидат-подофицера и като забеляза разколебаното му лице, внимателно попита:

— А ти, другарю?

— Аз ще дойда с вас — каза мрачно младежът.

— Как се казваш?

— Кандидат-подофицер Иван Монеv Кръстев... От тоя край съм, от Рековица...

— Кой е от Рековица? — попита любопитно един партизанин в тъмното.

— Аз — отвърна войникът и погледна нататък.

Партизанинът приближи от тъмното и се вгледа втрещено в смутеното лице на кандидат-подофицера.

— Знам те — каза той късо. — Ти си на бай Моньо малкият син... Не ме ли помниш?

— Май че те помня — каза младежът, но по тона му личеше, че нищо не помни.

— Спал съм у вас преди две години — кимна партизанинът и почеса разсеяно късата си брада. — Другарю комисар, той какъв е, не знам, но баща му е добър човек.

Като дръпна настрана Тимошкин, той тихо му пошушна:

— Баща му е наш ятак, при него зимуваха бай Жельо и Стоичко Черния... Не ми се вярва да е лошо и момчето...

От мрака изникна едрата фигура на командира. Той отпрати партизанина на страна и тихо заговори:

— Пригответе всичко за палене, другарю комисар. Ще запалим отведнъж всички копни и ще се вдигнем колкото се може по-бързо...

Той помълча малко, после добави:

— Имам ново предложение за посоката, но не знам ти какво ще кажеш...

Някаква малка обида личеше в последните думи на Вълчан. Комисарят се понавъси:

— Хайде, предлагай!

— Виж как е работата! Вместо да продължим право на юг, както досега, можем да тръгнем на изток и съвсем малко на юг — успоредно с пътя, който свързва Златарица с градчето...

— И после? — попита озадачено Тимошкин.

— Работата е такава, Тимошкин — вече по-самоуверено подхвана Вълчан. — Планината е обърната към нас като кравай, а в центъра на дъгата — нали си спомняш от картата — е градчето. Така, вместо да излезем при върха на дъгата, ще излезем на левия край...

Тимошкин се замисли.

— Дъгата не е съвсем правилна — каза той. — Краищата ѝ са малко по-отворени. А освен това ще трябва да прибавим към това разстояние и шестте километра до градчето... И в края на краищата нито за миг не трябва да забравяме, че сме длъжни да изминем цялото разстояние само в един преход — до сутринта. Осъмнем ли в полето — положението ни става съвсем тежко.

— Това е вярно — кимна командирът. — Пътят става по-дълъг с десетина километра.

— Дали тия километри няма да излязат фатални? И сегашният ни път е премного дълъг за един преход...

— Виж как аз разсъждавам! — каза търпеливо командирът. — С тия два пожара ние издадохме на полицията посоката, по която се движим. Дори да са най-недосетливите, ще поставят по пътя ни засади и ние ще трябва да водим боеве, за да се отскубваме все по-напред и по-напред. Колко ще бъдат тия засади и с какви сили — това, разбира се, ние не знаем, но положително е, че ще изгубим в боевете повече време, отколкото ако преминем свободно тия десетина километра.

Тимошкин оцени за един миг грамадното предимство на новия план. „Добър командир! — помисли той радостно. — Отличен командир!“ Но лицето му си остана все така сериозно и гласът сдържан.

— Съгласен съм напълно! Действувай!...

Тимошкин отново се върна при войниците. Иван Монеv като че ли се беше посъвзел от страховете и колебанията си, защото погледна открито комисаря. В тъмното очите му изглеждаха още възбудени, но мъглата бе изчезнала от тях.

— Развържете го! — заповяда късо Тимошкин. — Дайте му пушката!

Когато разрезаха възлите, младежът протегна с наслада освободените си ръце, после нежно докопа старата изподраскана манлихера. Янко — бившият гимназист — бе успял вече да смени ученическата си куртка с една от войнишките и в нея изглеждаше по-възмъжал и по-едър. До него Клим все още опитваше на краката си различните ботуши, като слушаше засрамен бащинското мърморене на мандраджията:

— Не така, момче, с партенките... Партенки така не се увиват...

Той се наведе, ловко и бързо сгъна на краката му праните войнишки партенки и се усмихна.

— Виждаш ли? Хайде, обувай!

— Готови! — предупреди ги строго Тимошкин, после се обърна към войниците. — Е, какво, другари, ще се разделяме... Взехме ви май някой и друг ботуш, но белята не е голяма. Както казват — мокър от дъжд не се бои... Така ли е?

— Така е... карайте! — въздъхна унило кръглоликият войник.

— Е, хайде — без срѣдня. На вас ние зло не искаме да сторим, ние гледаме нашата работа, а тя не е само наша, а обща, на целия народ. Това трябва да кажете и на вашите другари в казармата, и на всички войници. Ние не убиваме войници, ние само се защитаваме от тях, когато ни нападнат. Това го правим за целия народ — да го спасим от пропастта, в която го бутат фашистите, да свалим от гърба му експлоататорите. Не дойдохте с нас — ваша си работа, макар че някой ден — слушайте ми думата — много ще съжалявате за това. Казвам ви тия неща, за да разберете защо постъпихме така с вас и да не се сърдите...

— Разбираме, другарю — каза все така унило, но със сърдечни нотки в гласа един от войниците.

— Това е... Пък сега — прощавайте и не бѣбнете много на началството. Колко сме били — това и вие не знаете, ама кажете — много!

Когато ядрото на групата потъна в царевичните ниви, огромните копи със сено изведнѣж пламнаха. Грамадни облаци гѣст бял дим, оцветен розово от пламъците, се виеше мощно във въздуха и след това падаше тихо всред царевичните ниви, потопяваше ги сякаш в млечна мъгла. Постепенно димът разреждаваше задушната си гѣстота и все по-ярко и по-силно лумваха пламъците — дълги огнени езици, които лакомо ближеха чернилката на нощта. Скоро ядрото излезе на тесен коловоз, почти успореден с мекия път за градчето, и там партизаните дочакаха бойците, които бяха останали назад да запалят огъня. Командирът провери хората, после разпореди тихо:

— Ще вървим на изток по коловоза и колкото се може с по-голяма бързина. Задната група ще маркира лъжлива посока, после ще ни настигне... Хайде на работа! Първане, взимай хората!

Тая малка, но важна партизанска хитрост — да губят следите си — те неведнѣж бяха използвали и знаеха как да я постигнат. Малката ариергардна групичка остави лъжливите следи с посока право на юг, после по синорите и тесните пътеки се върна на коловоза. Все пак тая операция, колкото и бързо да я провеждаха, ги позабави и те усилиха хода до най-големия предел, щом излязоха от опасната зона. Някъде по средата на пътя между Златарица и градчето партизаните видяха как срещу тях затрептя бляскава огърлица от светлини — автомобилни фарове, които режеха мрака с късите си снопове и сякаш предпазливо

опипваха тъмните ниви около пътя. Навярно слизаха по малка стръмнина, защото се виждаха ясно чифтовете от електрически блясъци, наредени симетрично на равни разстояния едни зад други. Скоро фаровете заблестяха ярко в очите им и партизаните залегнаха зад дърветата и шубраците. Моторният шум се усили и невидимите коли минаха стотина метра встрани от партизаните. Вълчан, който предпазливо се взираше напред, тихо пошушна:

— Потерята... Тоя път много бързо пристигнаха...

— Били са вече готови — въздъхна Тимошкин.

— Не знаех, че пътят е толкова близко... Минаха просто под носа ни...

— Минаха и заминаха...

— Хубав залп можехме да им друснем! — забеляза огорчено Вълчан. — Щяха да се разбягат в тъмното като пилци...

Камионите отминаха и ритмичният шум на моторите почна бавно да отслабва. Вълчан отново вдигна колоната и докато я пропускаше край себе си, подхвърляше тихо на бойците:

— Ускорявай крачката! По-живо! По-живо!

Колоната прекоси голямото шосе, съвсем безлюдно в късния час, на около два километра над града и веднага потъна в нивите. Вървяха бързо, без излишна предпазливост, като използваха на драго сърце пътеките и меките пътища, които съвпадаха с посоката им — все така неизменна към югоизток. Небето над тях бавно просветля, мека среднощна светлина заля просторната равнина. Движеха се вече в свободно пространство — в земи, където не ги търсеха и не ги очакваха. Пред тях бе гладката равнина — цялата в царевични и слънчогледови ниви, тук-таме пресечена от обширни голи пространства, стърнища или угари, — тиха безкрайна равнина, която неуловимо се повдигаше по посоката на движението им. По тия места селищата бяха по-рядко, по-малко пътища пресичаха техните земища и понеже нямаше лозя и бостани — много малка беше вероятността за някоя нежелана среща. Партизаните използваха това и усилиха хода до крайния предел, летяха като черни нощни птици през равнината. След всеки изминат километър те все повече и повече скъсяваха пътя до предпланинските възвишения, обрасли с ниски редки гори — пътя до спасителната зона, където вече нито полицията, нито войската бяха страшни.

Към един часа през нощта в околностите на село Рековица избухна внезапно стихийна автоматична и пушечна стрелба. Поручик Черкезов, който по това време проверяваше постове край селото, трепна в мрака и се заслуша с омаляло сърце. Наляво в полето, където ехтеше стрелбата, бяха разположени жандармерийските засади и сигурно на някоя от тях — помисли той — се беше натъкнала в тъмното партизанската група. Стрелбата бързо разрастваше, чу се и тъпият ехтеж на бомби, после в общия концерт отмерено и солидно заграка тежка картечница. Поручикът се стресна от вцепенението си и подвижна нервно:

— Колев!

Нисичък наперен подофицер тракна чевръсто с токовете си.

— Иди виж каква е тая стрелба там! — каза глухо поручикът. — Провери какво става!

Подофицерът отново чевръсто тракна с токовете си и бързо обърна гръб. Неестествено сипкавият глас на командира му отново го спря:

— Я стой! Остави! Аз ще отида!...

Щом поручик Черкезов потъна в мрака на царевичните ниви, дългото му жълто лице неестествено се изкриви, бузите му конвулсивно затрепериха. Той дори не се опитваше да задържи и обуздае страха си — слушаше в унес нервното чаткане на зъбите си, с мъка пристъпваше напред. В този миг нарочно се бе отпуснал и изоставил на страха, за да може, когато вече наближи мястото на схватката, да набере сили и яростно да го притисне и обуздае. Къде се раждаше в него този страх и на какво се дължеше — сам не можеше да разбере. Не се срамуваше пред себе си от него, но повече от всичко се плашеше другите да не го разберат и винаги след такива пристъпи на животински страх у него идваха пристъпи на жестокост — еднакво яростни и неудържими. Тая жестокост — поручикът инстинктивно и смътно чувствуваше това — му служеше да скрие зад нея своята страхливост и да изпъкне над другите, да заслужи това, което бе неговият хляб и съществуване: доверието на тия, които щяха да му дадат път напред в службата. И ако неговото име бе известно и се

произнасяше със страх и трепет из цялата околия, причина за всичко бяха — поручикът знаеше това — не неговите способности на командир, а страшната му слава на неумолим и жесток човек, до смърт предан на властта.

Докато усилваше крачките си, нататък отново избухнаха бомби и поручикът видя над нивите синкавото блясване на експлозиите. Сърцето му отчаяно се разтрепери, но той стисна здраво устни. Стига! Ноктите се впиха в дланите му, изровиха в тях синкави дупчици. Стига, съвземи се! Постепенно крачката му стана твърда, лицето му се вкамени. Много нерви и много напрежение се изискваха, за да стигне до тая маска, но той знаеше, че може вече всичко да каже и всичко да направи — освен да се усмихне, само не и да се усмихне! Над главата му свирнаха остро няколко куршума, той се наведе леко, но продължи напред.

В тоя миг в далечината се чува оживени викове, после стрелбата угасна така внезапно, както бе почнала. Само тежката картечница продължи да грачи усамотено, но след малко и тя спря. Над равнината легна глуха тишина — тревожна и неестествена след ехтежа на боя. Докато поручик Черкезов бързаше напред, смаян от необикновеното затишие, срещу него се зададе тичешком, като се спъваше и ломеше царевичните стебла, неясна, облечена във военни дрехи фигура.

— Стой! — кресна поручикът и насочи напред пистолета си.

Човекът спря, като се взираше.

— Вие ли сте, господин поручик? — попита той неуверено.

Поручикът излезе още няколко крачки напред, като държеше пръста си на спусъка.

— Ти ли си, Стойко? — позна го той. — Какво става там?

— Ох, господин поручик, вас търсех — каза запъхтян жандармеристът. — Каквато стана тя — не е за приказване.

— Казвай, казвай! — прекъсна го грубо поручикът.

— Объркахме се, господин поручик — вече малко уплашено се обади жандармеристът. — Срещу нас излезли хората на капитан Мирковски и докато се разберем, едва ли не се изпотрепахме...

Офицерът усети как лошата мътилка шумно нахлу в главата му. Яростта и озлоблението като че ли за един миг съвсем го ослепиха.

— Свини такива! — кресна той почти истерично. — Гадове!...

— Ама, господин поручик...

— Има ли убити?

— Май че няма, господин поручик — заекна от страх жандармеристът и инстинктивно отстъпи назад.

Без да го погледне повече, Черкезов затича напред. Уплашеният жандармерист го бе излъгал — имаше един убит, един-единствен, и никакъв ранен въпреки бясната стихия на стрелбата. Поручик Черкезов се наведе над него и насочи към лицето му бледия сноп светлина на електрическото си фенерче. Беше фелдфебелът Евтим Панаретов, грамаден мъжага от Троянските колиби, мустакат, лъскав от червенина, с грамадни тлъсти плещи и тежки пестници, които сега лежах безжизнено wśród изринатата пръст. Куршумът го бе ударил в гърлото и бе заседнал навярно в прешлените на гръбначния стълб, защото вратът му бе сух, не се виждаше по него никаква кръв. Ръката на поручика не трепна, светлото електрическо петно стоеше неподвижно на лицето на убития. Много убити бе видял той през последните години на живота си, много грозни рани, много кръв и никога тия гледки не бяха достатъчни да наситят жадното му сърце. Навярно и тоя път светлината дълго би стояла върху мъртвото лице, ако отнякъде не бе изникнал капитан Мирковски — едновременно и ядосан, и радостно възбуден от престрелката, все още с шума на сражението в ушите си. В тъмното изплююща плесник, чуха се няколко високи псувни, после той пристъпи още няколко крачки и погледна с интерес убития.

— Само тоя ли е?

Поручик Черкезов не отговори. Жълтият му пръст натисна копчето, светлината угасна. Нощта около него стана сякаш още по-тъмна и непрогледна и в нея невидимият полицейски капитан мрачно измърмори:

— Добре се нагласихме! Ще има утре да се червим пред началството!

— Така е, като не се внимава! — каза злобно поручикът. — Сто пъти ти повторих паролите, ама има ли кой да слуша!

Капитан Мирковски усети изведнъж как ядът го задави. Не за пръв път, откакто действуваха заедно, поручикът се опитваше да прехвърли всички отговорности за някоя несполука на гърба му.

— Куче си ти, Черкезов, куче си! По си проклето куче и от Киселов! — каза той ниско и съскащо. — Като че ли твоите серсеми не

откриха първи огън, без да чакат ни пароли, ни дявол! Не знам от тебе ли ги прихвана тоя кучешки страх...

Ако бе светло, Мирковски би видял как винаги жълтото и безкръвно лице на поручика изведнъж се наля с тъмна и морава кръв. Никаква по-лоша дума не би могъл да измисли в тоя миг за него и никаква по-страшна. Поручик Черкезов усети как земята се разлюля под краката му, дъхът му спря. Значи, знаят! Значи, все пак знаят това, което той така старателно криеше. Кучешки страх! Искаше му се да изкрещи нещо срещу капитана, а не можеше — думите бяха изчезнали от устата му, езикът му беше омалял. Най-послед, като напрегна всичките си сили, той сипкаво проговори:

— Анкетата ще докаже кой пръв е стрелял...

— Ще видиш ти една анкета! — грубо отговори Мирковски.

Настана мълчание — враждебно и затаено. Капитан Мирковски налага ядосано края на една цигара, в мрака светна кибрит. Когато светлината угасна, в тъмното остана да свети само светлият връх на цигарата му. По припламванията личеше, че капитанът смучеше дълбоко и възбудено. Поручик Черкезов се мъчеше да събере разпилените си мисли, гледаше втренчено червеното огънче. Дали то не му подсказа това, което в суматохата бе забравил? Той натисна копчето на електрическото фенерче, светлият кръг се насочи към лявата ръка на убития фелдфебел. Ясно, няма го! Като реакция на всичко лошо, което се бе случило напоследък, поручикът усети как в главата му отново нахлу страшна мътилка. Панаретов винаги носеше на ръката си хубав хронометър със светец циферблат, с който се гордееше и който наистина добре им служеше в нощните акции. Сега тоя часовник липсваше, поручик Черкезов добре помнеше, че на два пъти през нощта бе питал фелдфебела за часа.

— Кой открадна хронометъра? — кресна той в изстъпление. — Кой открадна часовника на фелдфебела?

Жандармеристите наоколо уплашено мълчаха.

— Кой взе часовника, ви питам?

Никой не му отговори, никой не смееше да го погледне в очите. Само капитан Мирковски се ухили подигравателно и зачака с интерес.

— Свини! — изкрещя отново побеснелият поручик. — Мръсни свини такива! Кой открадна часовника!

— Да ги обискираме, г-н поручик! — обади се несмело взводният подофицер Кънчев.

— Обискирай ги! Веднага!

Подофицерът даде команда за строяване. Докато жандармеристите се бутаха уплашено в царевичака и се подпираха с лакти, един от тях се обади учудено:

— Я гледай, господин поручик, тука е хвърлен часовник...

— Донеси го! — трепна поручикът.

Наистина, това беше хронометърът на фелдфебела. Каишката му беше съвсем здрава — не можеше да се мисли, че го е загубил в сражението. Навярно някой го беше откраднал и сега, уплашен, го бе хвърлил на земята, за да се отърве от него. Поручик Черкезов погледна жандармериста, който му го бе донесъл, и попита хрипкаво:

— Ти ли го хвърли там?

— Ама как, господин поручик! — възкликна смаян жандармеристът.

Черкезов замахна с все сила и удари тежко със свита пестница уплашения войник. Ударът падна върху шията му, жандармеристът се заклати, но се задържа на краката си. Побеснелият поручик замахна втори път, но войникът се наведе. Вън от себе си от озлобление, той почна да го рита пред фланга на занемелите от страх жандармеристи, които леко се дърпаха назад, когато побеснелият офицер наближаваше редицата им. Ударите се сипеха като порой, не преставаха и след всеки от тях поручикът чувствуваше как гърдите му късаха страха, обидата, раздразнението — как се изпарява в допира с омекналото тяло на жандармериста лошият заряд на чувствата, които гнетяха безкръвната му душа. Най-после капитан Мирковски, който наблюдаваше с удоволствие тая сцена, улови офицера за рамото.

— Слушай, Черкезов, зарежи тая работа! — каза той, вече сам успокоен от зрелището. — За часовника и утре можеш да се разправяш!

Поручикът го погледна с подивели, невиждащи очи.

— Казах — зарежи тая работа! — повтори му капитанът. — Трябва да видим какво стана с партизаните... Ние се срещнахме, а тях ги няма!... Като че ли ни минаха през пръстите...

Но поручикът бе годен да слуша и да разсъждава за партизаните едва когато се успокои съвсем. Направиха кратко съвещание, после

двете групи — полицейската и жандармерийската — взеха нови посоки: поручик Черкезов право на юг, капитан Мирковски — на югозапад. Докато крачеше в мрака по мекия коларски път, поручик Черкезов за пръв път сериозно се замисли за партизаните. Къде бяха изчезнали? Дали не са се отклонили малко на изток от Рековица в района на шосето? Това не беше много вероятно, защото натам имаше много села и пътища, а партизаните избягваха при нощно движение гъсто населените райони. По всичко изглежда — съобразяваше поручикът, — че са се отклонили на запад, заобиколили са завардения район. Но за какво ще го заобиколят, откъде ще знаят, че около Рековица може да има засади? Навярно сами са се досетили, поели са на югозапад, натам, където сега бе заминал капитан Мирковски. Споменът за него сякаш го сръза, той бързо го изпъди от ума си. Не, по-добре е да мисли за партизаните.

Но и мислите за партизаните не бяха приятни. Постепенно, колкото и да го пъдеше, в него се загнезди старото лошо предчувствие: дали наистина дъртакът не беше тръгнал с тях! Показанията на белоселския слуга го бяха озадачили. Изчезнал? Не беше старикът такъв човек — да побегне от партизаните? Ами ако наистина е тръгнал с тях? Поручикът изтръпна. През тая нощ или на сутринта — така или иначе — ще ги настигнат някъде или други ще ги пресрещнат, ще стане сражението — ще има убити и пленени. Не, не! Цялата им група щеше да бъде обкръжена и разбита! Ами ако изведнъж измежду другите бъде намерен и той? Какво ще си помисли началството му за него — за жандармерийския поручик Черкезов, — за кариерата му, извоювана с толкова тежки усилия. Бяха му намекнали, че с първото производство ще получи пагоните на капитан, за които страстно и с все сила мечтаеше. Какво ще стане с капитанските му пагони?

Поручикът усети как сърцето му отново започна да изстива и още по-бързо закрачи напред. Но защо ли се е разбързал? В края на краищата не беше ли в негова полза партизаните да се отскубнат — само тоя път, единствено само сега! За да се спаси от лошите мисли, поручикът поглади с пръст гладкото стъкло на хронометъра, който слабо чукаше в горното джобче на лятната му куртка. Все пак това е печалба — макар и мъничка, но все пак печалба. С каква сила бе мечтал той за мъничък прост обикновен часовник през бедните ученически години! А сега това не беше часовник, това беше златен

хронометър. Той ще намери начин да стане негов, непременно ще намери такъв начин.

Коларският път сви леко на изток и водената от поручика група се отклони от него, пое по неравното просторно стърнище. Никой не говореше, взводът се клатеше в дълга колона из мрака на нивите — мрачни, сънливи, отпуснати лица, които сякаш спяха в движението, груби, остри лица на професионални убийци, които безсмислено скитаха в нощния пущинак. Наближаваше два часът, след няколко часа щеше да се съмне, а все още никъде не бяха срещнали никакви партизани.

* * *

Нещастieto се случи внезапно и неочаквано тъкмо когато партизаните мислеха, че са най-далече от опасността. Колоната се движеше бързо все в същата посока — на изток и малко на юг — към левия край на планинската верига. Начело вървеше Бародка, а пет крачки след него крачеше неуморимо старият мандраджия. Останалата група се движеше на двайсетина крачки зад тях в колона по един и както винаги, в бойна готовност, с пръст на спусъка, макар вече всички да бяха разбрали, че в тая посока най-малко могат да ги търсят и очакват.

Вървяха по тясна пътека между високи царевични ниви и Бародка, който усещаше, че се отклоняват на юг, се готвеше да спре колоната, за да тръгнат отново напреко през къра. В тоя миг на няколко крачки пред него изтрещя внезапно изстрел, в очите им блесна кървава мълния и той се строполи като отсечен на земята. Чу се бързо щракане на затвор и втори изстрел изтрещя страшно в нощната тишина. Мандраджията се вцепени на мястото си от смайване и усети как куршумът свирна остро край ухото му. Той се съвзе само за частица от секундата, но не залегна — взря се с острия си поглед в посоката, от която дойде изстрелът. Въпреки мрака той забеляза веднага човека, който бе стрелял — неясна фигура с фуражка, наведена над черния силует на пушката. Мандраджията по-скоро разбра, отколкото видя, че непознатият пхтеше и напразно се мъчеше да издърпа залостения затвор на оръжието.

— Стой! — изгърмя страшно мандраджията и се хвърли напред.

Непознатият погледна за миг летящия срещу него човек, после обърна гръб и побягна като заек през нивата. Пушката му пречеше в бягането и той я захвърли настрана. И мандраджията хвърли своята пушка, после се провикна прегракнало:

— Насам, момчета!... Насам!...

По шума на сломяваните по пътя царевични стебла мандраджията усещаше, че беглецът не се е отдалечил — разстоянието между тях си оставаше все същото. Човекът пред него трябваше да си пропраща път между гъстите царевични стебла, докато той тичаше в готовия коридор — и с цялата си сила, колкото бе възможно за старите му крака. Ярост и страх давеха гърлото му — страх да не го пропусне, да не изчезне в тъмното из нивите — и той летеше напред, макар да усещаше как сърцето му омалява. Само то, проклетото, изглежда, бе остаряло, само то не го слушаше.

— Насам, момчета — повтори той по-слабо и едва сега чу, че зад гърба му и встрани от него също така ехтеше шум от стъпки и прашене на скършени царевични стебла.

Случайността му дойде на помощ. Пред беглеца се изпречи внезапно ограда от овощна градина, той късно видя бодливия тел и докато спре, дрехите му се закачиха за острите шипове. Той се залови за тела, в този миг ръката на мандраджията го сграбчи за яката, дръпна го силно назад, повали го край синора. Беглецът ухапа отчаяно ръката, но железните пръсти на мандраджията сграбчиха лицето му, почти го смазаха под коравите си длани. Беглецът притихна изведнъж и ужасено захърка.

Пръв дотича командирът, след него няколко запъхтени бойци. Изведнъж се протегнаха няколко чифта ръце, грабнаха леко като чувал сено непознатия, изправиха го на крака. Край него мандраджията, целият пребледнял от тичането, дишаше на пресекулки и се взираше втренчено в лицето му. Беше обикновен полски стражар в оръфана бозово-зеленикава униформа, тънковрат, със съвсем дребно русо лице, около четиридесетгодишен. Малките му очи уплашено се въртяха и оглеждаха запъхтените партизани. Целият му вид беше оръфан и бедняшки — изглеждаше някак изпостен, сух от недояждане, с бедняшка рижа косица и изтънял нос и сега, след като бе заловен, отчаяно плах и безпомощен.

— Защо стреля, мръсно! — каза задавено Стойчо и го блъсна с юмрук в стомаха.

Полският писна тънко като лалугер и се сви под удара. Командирът се намръщи.

— Стига! — каза той сухо. — Изведете го на пътеката!

Около Бародка, проснат възник на пътеката, се бяха струпали неколцина партизани. Когато групата с пленника наближи, Тимошкин, който бе коленичил, се изправи с помръкнало лице.

— Още е жив — каза той глухо. — Още диша...

На слабата светлина на небето се виждаше лицето на ранения — мъртвешки бледно, но красиво, чисто и спокойно. Куршумът бе засегнал черепа, без да стигне до мозъка, и Бародка сякаш бе заспал — неподвижен, почти бездиханен, странно светъл и успокоен. Тимошкин отново наведе глава. Кръглото му небръснато лице бе така развълнувано, както никой досега не бе го видял, а възпалените му от безсънието късогледни очи плуваха в сълзи. Партизаните наоколо мълчаха — гледаха сълзите в очите на комисаря и сами преглъщаха своите, с мъка сдържаха трептенето на устните си.

— Какво момче беше! — каза отчаяно Тимошкин. — Само като си помисля какво момче беше!

— Няма ли никаква надежда? — трепна Вълчан.

— Доколкото разбирам — съвсем малка, но може би се лъжа... Трябва да му се направи сложна операция, да се извадят костите, които притискат мозъка.

Внезапно Тимошкин съгледа убиеца, втренчи в него безсмислено дълго зачервените си очи. Устните му трепнаха, сякаш искаше да каже нещо, но замълча. И партизаните наоколо мълчаха. Полският вдигна очите си от ранения, но погледът в тях беше сух и безсмислен, нямаше нито най-малка следа в тях, че се разкайва за това, което бе извършил, нито пък че го разбира.

— Защо стреля? — попита глухо, против волята си Тимошкин.

Полският не отговори, само наведе надолу глава, обтегна в разтворената яка мършавия си врат.

— Казвай! — повтори заплашително Тимошкин.

Но полският не помръдна от мястото си, не отвори устата — мълчеше като диво безсловесно животно, попаднало в хайката на ловци. Мандраджията въздъхна тихо и каза:

— Той е мислил, че сме само двама, другарю комисар... И, който го знае, може да се е поамил по наградите, или пък похвала някаква от големците е чакал.

— Направете носилка! — обади се внезапно Вълчан. — Вземете пръти от оградите, обтегнете между тях платнище.

— Ще го носим ли? — попита тихо Тимошкин.

— Ще го носим! — отвърна твърдо командирът.

Настана мълчание. Всички видяха колко смутено и разстроено бе лицето на Тимошкин.

— Махнете това животно! — кипна внезапно той и показа с глава полския. — Отведете го настрана...

Комисарят наведе отново глава към ранения, погледна притихналото му лице.

— Ако го носим с нас — каза той тихо, — в никой случай до утре сутринта няма да стигнем до планината... Той ще ни забави... А вие знаете какво значи да осъмнем в полето...

Като че ли полъхна вятър, партизаните зашумяха, заговориха от всички страни — глухо, страстно, настойчиво:

— Другарю комисар... другарю комисар... Нека го носим, другарю комисар... Кому ще го оставим?... Нека го носим с нас...

— Ще го оставим в някое село... При някой добър човек...

— Нямаме ятаци из тоя край, другарю комисар... Ще го дадем някому, а той ще се уплаши, ще го предаде на властта... Нека го носим с нас...

— Ще осъмнем в полето... Може да ни заградят...

— Ще се бием, другарю комисар — шепнеха гъсто около него партизаните и прииждаха все по-близо. — Няма да им се оставим...

Тимошкин наведе глава разколебан, притиснат от горещите гласове, които сякаш дъхаха в лицето му. Той не смееше да вдигне глава, страхуваше се да погледне в очите другарите си. А заповедта? Какво е това заповед — ако се обезсмисли?

— Другарю комисар — каза мандраджията, — нека го вземем!

— Ти ли казваш това? — трепна Тимошкин.

— Трябва да го вземем, така мисля аз...

— А може би ония точно това чакат от нас — да ни заболи сърцето, да отслабнем.

— Другарю комисар, нека го вземем! — тихо, но упорито настоя мандраджията. — Аз си мисля — дори да умрем за това, има такова умирање, дето е повече от сто живота...

Тимошкин повдигна глава и погледна мандраджията. Потъмнялото му лице сякаш изведнъж омекна.

— Вземайте го! — каза той с прояснен глас. — Ще го носим!

Партизаните се нахвърлиха да правят носилка. Забравили от възбуждението всяка предпазливост, те започнаха шумно да чупят колове и пръти от близката ограда, препираха се, търсеха въжета и каиши, за да свържат платнището. Вълчан, който наблюдаваше работата им, ги смъмра и отиде при Тимошкин. Сега, след като всичко беше свършено, той се чувствуваше виновен — погледна смутено комисаря.

— Какво да правим с полския? — попита той.

Тимошкин не го разбра изведнъж, после устните му се свиха.

— Ти какво мислиш?

— Ако го оставим — ще ни издаде...

— Тогава — ясно! — кимна Тимошкин и още повече се намръщи.

— Голям късмет е, че го заловихме — добави Вълчан. — Иначе след половин час след нас щяха да полетят потерите.

После, като погледна Тимошкин, той каза, повече да му направи удоволствие:

— Старецът свърши работа... Съвестно ми е, дето отначало не го исках...

Тимошкин не отвърна на това. Той помисли малко, после запита:

— Дали не са чули гърмежи из къра? Опасността, струва ми се, още не е преминала.

— Не, не е опасно — поклати глава Вълчан. — Селото е на три километра, а наоколо, както разбрах от полския, няма други хора.

Двамата отново замълчаха — с една и съща мисъл в ума, която никой не искаше да произнесе пръв. Най-после Тимошкин въздъхна и като почеса неловко с длан небръснатата си буза, тихо каза:

— Кой ще ликвидира полския?

— Аз — отвърна намръщен командирът. — Няма какво да се прави...

— Не, не така... Потърси най-напред доброволец...

Командирът кимна и се отправи към свободната група партизани, заслонили се под тъмната сянка на дърветата. Когато ги запита — гласът сякаш не беше неговият глас, твърдият, командирският, който всички познаваха. Макар да бе тъмно, той усети как младежите застинаха на местата си, очите им бягаха встрани. Стоичко Васев, когото партизаните наричаха Каиша, тих и добродушен боец, който с нищо особено не блестеше и на когото все пак всички командири безусловно имаха доверие дори в най-трудните акции, се поизправи и повдигна натежалия от бомбите войнишки колан.

— Щом трябва, другарю командир, какво да се прави...

— Налага се! — каза навъсен командирът.

Стоичко се наведе за пушката си.

— Е, няма как, ще си измърсим ръцете! — каза той и отново повдигна тежкия си колан.

Когато всичко бе готово, колоната отново потегли. Начело тоя път вървеше Чапай, който бе идвал по тия места с вършачки. Водач като Бародка, той разбира се, не беше, но сега колоната се движеше по-бавно и му оставаше време да се ориентира. Тимошкин вървеше, както винаги, някъде към средата на колоната, дълбоко замислен, със загрижено лице. Някой попита тихо край ухото му:

— Ще оживее ли, другарю комисар?

Тимошкин не разбра, че е чул. Наблизо изтрещя слабо пистолетен изстрел, но никой не трепна, всички продължиха пътя си. След малко назад се чуха бързи стъпки. Стоичко, който бе останал заради полския стражар, настигаше другарите си. Едва сега Тимошкин се обърна и видя посърналото лице на мандраджията.

— Струва ми се — няма да оживее! — каза той тихо. — Може дори да не дойде и в съзнание...

— Ти... доктор ли си!

— Минал съм покрай докторлъка — отвърна неохотно Тимошкин.

Колоната скоро излезе на просторно, необгледно в нощта стърнище. Първите носачи трябваше да бъдат сменени и двамата партизани оставиха носилката на земята. Клим, който беше наблизо, веднага се залепи за ръбестите неодялани стрелки. Вълкан го погледна, после каза намръщено:

— Не ти, Клим... Остави!...

Момчето погледна почти уплашено командира си.

— Защо, другарю командир?

— Не е за тебе работа... Остави на другите — отвърна малко нетърпеливо Вълчан.

Мандраджията забеляза как по челото на Тимошкин легнаха няколко сърдити бръчки.

— А по-добре ще е ти да оставиш момчето на мира, Вълчане! — обади се той и мандраджията усети сдържаните нотки на раздразнение в гласа му. — Щом иска, нека носи...

Командирът махна ръка и отмина. Старият човек погледна с въздишка тънкия, опънат от усилията врат на момчето, видя как то още след първите няколко крачки силно се огъна и едва ли не падна на земята, после забеляза с укор:

— То, другарю комисар, аслъ не е за момчето работа... Слабичък ми се вижда, пък и късоглед ли е, що ли!...

— Нищо, нека поноси...

— Да носи, ама — гледам — своите крака едвам носи...

— Това няма никакво значение, бай Атанасе — търпеливо отвърна Тимошкин. — Хора, които искат, винаги могат...

Но мандраджията все още недоволно клатеше глава.

— Белки не можахте друг да изберете от цял отряд, та на момчето опряхте... Още отначало ми стана чудно защо сте го взели...

— Взели сме го, защото заслужава — малко нетърпеливо възрази Тимошкин.

Комисарят отмина понамръщен. Да вземат Клим в бойната група се бе наложил сам той след дълги разпавии в щаба. Младежът беше обикновен боец в четата „Матросов“, а нейният командир, доста своенравен и упорит младеж, макар и с редки бойни качества, го потискаше, не му даваше никаква възможност да се прояви. Слабата физика на Клим, неговото късогледство бяха за командира недостатъци, които той не можеше да му прости. Тимошкин усещаше, че в младежа има и сила, и чистота, и беззаветна преданост към делото, беше сигурен, че ще израсте, стига да има възможност да повярва сам в своите сили и способности. За да укрепи и авторитета му, и самочувствието му, Тимошкин го взе на тая крайно сериозна и рискована акция, без нито за миг след това да съжали за постъпката си или да се усъмни в младежа. И не беше той единственият новак в

групата. Младежът с ученическата куртка бе дал удивителни и неповторими за никого друго резултати в учебните стрелби, но все още не бе влизал в сражение. Тимошкин взе и него, макар да не бе сигурен в момчето, така както бе сигурен в Клим.

Колоната внезапно спря. Клим, целият зачервен и изпотен, бе изпуснал дръжката на носилката, но докато се приближат, отново я грабна и закрачи напред. Тимошкин млъкна, в очите му се появи нежност. И старият мандраджия гледаше с топло бащинско чувство момчето, което упорито крачеше в мрака. В далечината слабо се откри тъмната стена на висока царевична нива.

* * *

Партизанската група осъмна в малка дъбова кория на около петнадесет километра от гористите хълмове. Докато Тимошкин и Вълчан оглеждаха околността, изморените от тежкия нощен поход партизани налягаха под дърветата и скоро от групичките се понесе ту тънко и пресечено, ту тежко басово хъркане. За старите опитни партизани нямаше вече никакво съмнение — тука щяха да денуват, но младежите не смееха още да се отпуснат, поглеждаха от време на време към гъсталака, накъдето бяха изчезнали огледвачите. Беше още прохладно, по тревата имаше слаба роса, а високо над тях, между редките клони на дърветата, се провиждаше небето, все още гълъбовосиво и розово от изгрева. След непрекъснатия десетчасов поход по краката им приятно пъплека тръпки на отмора, сънят лепнеше по клепачите. Само часовете, свалили тежките раници, се разхождаха между дърветата с пушки на рамо.

Тимошкин и Вълчан се върнаха бързо. Корията бе удобна за денуване и по пътя те бяха взели решението: тука ще останат. Лицето на комисаря беше уморено, очите зачервени. Преди да навлязат в гората, той още веднъж хвърли като че ли прощален малко тъжен поглед към далечната планина с върхове, леко поруменели от утрото. Дали щяха някога да стигнат до тях? Но той изгони бързо лошата мисъл и като подви крак до храстите, нахвърля бързо на походното си тефтерче скицата на корията.

Горичката беше малка — едва около петдесет-шестдесет декара, — доста рядка в крайнината, но за щастие зашумена гъсто от ниски храсталаци... Най-голямото й предимство беше, че почти във всички посоки я окръжаваха голи стърнища и угари, така че беше почти невъзможно някой да дойде наблизко, без да го усетят. Само от северния край имаше тясна, но доста дълга царевична нива, която — бяха вече решили това — трябваше грижливо да охраняват. На около триста метра в западна посока минаваше плитък сух дол, който бяха прекосили, преди да дойдат в горичката. Най-големият недостатък беше пътят от източната страна на корията — наистина междуселски път, но доста хубав и навярно оживен през деня. Освен това в горички като тия се събираха да пладнуват стада — макар при огледа да не бяха намерили такива следи, — идваха да починат за час-два изморени от кърската работа селяни. Единствената мисъл, в която намираха утешение, бе неделният ден и надеждата, че малцина ще излязат на работа през празника. Тимошкин нанесе на скицата всичко, което можеше да им потрябва, после погледна към Вълчан, който с интерес наблюдаваше работата му.

— Личи си, че не си бил в казармата — усмихна се той. — Такава топография няма никъде...

Тимошкин затвори бележника си.

— Щом е вярна, значи, добре е — каза той, като го пъхаше в джоба си. — Е! Да вървим!

Когато се върнаха в лагера, повечето от момчетата спяха. Вълчан ги събуди, назначи постове, определи мястото за лагериране и нареди да отнесат там ранения Бародка, който все още не беше дошъл в съзнание. Тимошкин още веднъж го прегледа, вече на дневна светлина, премери пулса му и по неговото загрижено лице всички разбраха, че положението на ранения с нищо не се бе подобрило.

— Легни да спиш! — обади се Вълчан. — Момчетата ще пазят...

Тимошкин си намери място между другите и с наслада протегна уморените си крака. Кой знае защо, въпреки всички опасности вече се чувствуваше спокоен и не усети как заспа. Когато се събуди, в първия миг като че ли разбра къде е. Над главата му, между зелените клони на дърветата, светеше като сияние лятното слънце, около него тихо хъркаха другарите му. От рядката шума лъхаше на вълни лятна горещина, миришеше упоително на застоял въздух, на гнили листа, на

влажна пръст. В клоните на дървото зад него кацна сойка, погледна уплашено надолу и изпръхтя с крила в листака. Беше съвсем тихо, само някъде в далечината жужаха неуловимо щурци. Мир имаше в тая гледка — мир и вечност! Слънцето светеше на откритата полянка, зад краката им леко поклащаха глави тимотейчета, жълтееше прегорилата овсига. Под храстите, червена и ясна, блестеше на слънцето мъничка ягодка. Слънце, тишина, сенки, далечно синьо небе, а нима бе възможно — мислеше той — наоколо да ги дебне смъртта, на няколко крачки от тях да лежи умиращият Бародка и като зверове да ръмжат в равнината побеснелите жандармеристи! Тимошкин отново затвори очи, но сънят бягаше от него, не му се спеше. Едри, черни, лъскави мухи бръмчаха наоколо, кацаха по лицето му. Той замахна няколко пъти по тях, после се прозина беззвучно и стана. Без да иска, погледът му падна на часовника — дванадесет и четвърт. Не беше малко, половината ден бе минал, а те все още бяха живи, все още на свобода. Под сянката на голямото дърво лежеше все така в носилката раненият Бародка. Затворените му очи бяха станали огромни и синкави, бяха заели сякаш цялото лице и опънатата подпухнала ципа на горните клепачи лежеше неподвижна и мъртва като крилце на прилеп. Десетки мухи бяха накацали на подутото му лице и комисарят сърдито ги разгони. На пръв поглед Бародка приличаше на мъртъв, но Тимошкин усещаше сякаш със сърцето си слабия му дъх. Като помисли малко, той се наведе и покри лицето му с чистата си носна кърпа, която дори тук, на опасната акция в полето, носеше грижливо сгъната в джоба си.

Изведнъж някъде към края на гората изтрополи каруца — силен ясен звук, който го накара да трепне. „Натам имаше път!“ — спомни си той и закрачи тихо между дърветата. Когато стигна крайнината на гората, той залегна зад шубраците и внимателно се огледа. Пред него се простираше равнината — просторна, тиха, безлюдна, с трептяща лятна омара над ниските стърнища. Никъде не се мяркаха нито хора, нито животни и полето лежеше пред очите все така голо, горещо и тъжно, само тук-таме със зелени петна от царевичните ниви и с някое самотно неподвижно дърво. Дълго седя той така — с поглед към трепкащата от жегата равнина, после зад него зазвучаха тихо човешки стъпки. Като се обърна зарадван, той видя мандраджията, който внимателно се промъкна до него в шубраците.

— Командирът ме изпрати — каза той тихо, сякаш някой можеше да го чуе в просторната безлюдна равнина. — Каза, че след половин час ще направим събрание...

— Хубаво — каза Тимошкин.

Мандраджията замълча, но си личеше по напрегнатото му лице, че иска още нещо да каже.

— Е? — подкани го той. — Какво е станало?

Старият човек трепна.

— Трябва да поговорим за една работа, другарю комисар — каза той глухо.

Тимошкин продължително го изгледа. Лицето на бай Атанас, което след случката в мандрата изглеждаше почти подмладено, сега отново бе посивяло и застаряло. Наистина — какво ли се беше случило? Той го потупа по рамото и каза дружески:

— Е, хайде — казвай, слушам те...

Мандраджията сухо преглътна.

— Чувал ли си за поручик Черкезов? — попита той.

— Как да не съм чувал... Та кой ли не е чувал за него...

— А ето, виждаш ли, тоя поручик Черкезов ми е син...

— Не думай! — стресна се Тимошкин.

— Син ми е! — повтори с мъка старият човек. — И откакто разбрах какъв човек е, като че ли животът ми свърши. Не смеех да се покажа в село, хората не смеех да погледна. Другарите — виждаш ли какви хора са — пак разбраха, поканиха ме за работа, но аз не посмях... Да ги гледам дори не смеех...

— Защо не ми каза това още на мандрата? — попита намръщен Тимошкин.

— Не посмях, другарю комисар... Помислих си — няма да разберете... Като ме видите какъв човек съм и като добре ме премерите, рекох си — ще отсъдят. Затова замълчах.

— Хубава изненада! — каза огорчено Тимошкин. — Баща на Черкезов!

Мандраджията повдигна глава и го погледна с потъмнял поглед.

— Знам, че съм виновен, другарю комисар, пред всички вас съм виновен и пред целия народ, че отгледах такъв син... Виновен съм, че отрано не го разбрах, че не го упътих... Той и по душа никак не приличаше на хората от нашия род, затова рано ми отмиля и го

изоставих. Отиде да учи в градската гимназия и там с какви другари се е събирал, какво е правил, и досега не знам, но какво излезе от него — всички добре виждат...

— Малко са такива като него! — каза мрачно Тимошкин.

— Аз най-добре го знам, другарю комисар. Дори на човек не прилича, душата му черна, башибозушка. При тях все такива отиват, такива мухи се лепят на техния катраник... Допреди две години чатпат си идваше вкъщи. Мълчи по цял ден, ходи из стаите, сам си пържи яйца, сам ги яде. Дори не поглежда селска работа, страх го е да не си изцапа ръцете. Веднъж по-миналата година издебнал, когато няма никого у дома, всичко претършувал. Намерил вдън земя скрита нелегална литература на Величко, зетя ми, и с нея право в околийското. Виждаш ли какъв човек, родната си сестра не пожали! Сега Величко гние по затворите, а дъщеря ми мене гледа, като че ли аз съм виновен...

Гласът на мандраджията се разтрепери, той млъкна. Тимошкин погледна свитото му безрадостно лице — като че ли такова, каквото го бе видял за пръв път на мандрата — и почувствува как в него се прокрадна жал и състрадание към стария измъчен човек, на такава възраст, на каквато беше и неговият собствен баща.

И ето — без да гледа на тая възраст — мандраджията лежеше до него в шубраците, трепкаше с изруселите си клепачи и чакаше присъда. Той ли трябваше да го съди? Какво разбираше от бащинство и от род, и от селски нрави? И защо трябваше да рови в тия неща, когато поне това бе ясно — мандраджията бе измолил да дойде с тях, не бе пожалил живота си при раняването на Бародка. Поиска му се да каже нещо добро и топло, но сърцето му бе смутено.

— Какво да ти кажа, бай Атанасе! — заговори той тихо. — За сина ти в края на краищата никой не може да те държи отговорен, щом ти си човек на място. Не знам дали си чел за Тарас Булба, сина му предател, но Тарас Булба си е Тарас Булба. Все пак неприятно, името ти изцапал, но твоята чест си е отделна, твоята чест той не може да изцапа.

— Може — кимна печално мандраджията. — Така я усещам тая работа...

Тимошкин не отговори. В далечината се чу слаб шум на колела, после иззад завоя се показва зелена напрашена каруца. Двама селяни

седяха на капрата, а отзад в сеното клечаха жените им — забрадка до забрадка — и се виждаше само как бързо и оживено мърдаха устните им. Каруцата отмина, след нея се зададе пешеходец, бос, по риза, с праметната през рамото бозово палто, отпаднал от жегата. Когато и неговата фигура се изгуби зад дърветата, Тимошкин каза:

— Да вървим. Чакат ни за събранието...

* * *

Всички партизани, освен часовоите в крайнините на гората се бяха събрали под голямото дърво — все още сънни, но в добро настроение и като че ли — мислеше Тимошкин — без ясно съзнание каква страшна опасност ги грозеше в малката горичка всред напеченото от жегата поле. Комисарят огледа групата, поусмихна се и каза шеговито:

— Дайте да му дръпнем едно събрание на гладно, че после на обед да ни е чиста съвестта...

— Ние издебнахме да похапнем, другарю комисар — обади се Чапай, като ронеше трохите от рошавите си мустаци.

Момчетата се засмяха, почнаха да се наместват удобно. Тимошкин почака да притихне шумът, после подхвана сериозно:

— Така се стекоха обстоятелствата, другари, че се чувствам длъжен да дам някои обяснения. Вас навярно ви направи впечатление, че снощи настоях да запалим мандрата. На пръв поглед като че ли не беше много необходимо. Ние унищожихме инвентара, развалихме запасите, изгорихме нарядните списъци — та защо ли ни беше затрябвало да палим огъня, да съберем кучетата от десет села? Сам командирът подхвърли, без да се посъветва с мене, тая мисъл... Вярно ли е, Вълчане?

— Вярно е — кимна Вълчан.

— След това пък запалихме гарнизонното сено и по тоя начин издадохме накъде се движим. Наложих се да изменим посоката, да загубим време и осъмнем ей тука, а не в планината, както трябваше и както гласеше заповедта от щаба.

Тимошкин видя напрегнатите лица на партизаните и внезапно запита:

— Кажете, другари, от лекомислие или неопитност ви навлякох всички опасности?

— Хайде, холан, другарю комисар! — обади се Стоичко. — Кой може да си помисли такова нещо!

Наоколо се чу слаб шум на одобрение.

— Чакайте да започнем отначало! — прекъсна ги Тимошкин. — Нека всичко подред разгледаме. Заповедта на щаба беше ясна: да направим преди всичко рейд за разузнаване, да проверим възможни ли са акции, да проверим бойната готовност на врага, да повдигнем чрез извършените акции духа на населението. И на края, разбира се, това е съвсем ясно — да се върнем в базата с минимални загуби на хора и оръжие. Сега след всичко изниква въпросът: не се ли увлякох? Не се ли престарах? За това ще давам отчет пред щаба и щабът ще ме съди, но искам пред лицето на сериозната опасност, пред която сме изправени, да дам отчет и на вас...

Лицата на партизаните станаха сериозни, но на никое от тях Тимошкин не забеляза недоверие или укор.

— Ето моето мнение, а след това вие ще кажете и вашето. Аз разбирам смисъла на партизанското движение не само в материалните щети, които нанасяме на врага, но и в грамадния политически ефект от нашите бойни действия. Колкото повече се крием, колкото побезшумно действуваме, толкова по-малък е тоя ефект. Моята мисъл беше малката ни бойна група въпреки своята малочисленост да мине като гръмотевица през полето, да разтърси и най-дълбоко заспалите. Нека гори мандрата! Нека течат по нас копоите! Нека потреперят гадовете в спокойните си леговища! Нека видят, че сме силни, че не се страхуваме от тях, че маневрираме ловко под носа им. Нека вдигнат под тревога войската! Колкото повече техни сили приковаваме, толкова по-несигурни се чувствуват те, толкова...

Тимошкин трепна, бойците наскочиха. Откъм края на гората бе долетял сигналът за тревога — остър и развълнуван. Партизаните се спуснаха към оръжието, разграбиха го с трескави ръце и без да дочакат нова заповед, бързо се отправиха към края на гората.

— Стой! — изкомандува Вълчан.

— Спокойно! Без шум!

Между дърветата се зададе часовоят. Личеше си по развълнуваното му лице, че тревогата не е празна.

— Кавалерия, другарю командир! — извика той отдалече. — Войници!

— Насам ли идват?

— Не... по пътя!...

— Може да отминат! — каза командирът. — Никой да не излиза на открито! Залягайте в храстите, маскирайте се! Може да отминат!

Когато Тимошкин припъзля зад храста, кавалеристите бяха вече близо. Цялата група — конен разезд от около десетина войници — препускаше бързо по пътя, без никой да се отбива или оглежда встрани. Всички яздеха бели коне, рубашките и фуражките им също белееха на слънцето, макар и покрити с пот и прах, а новите жълти карабини подскачаха ритмично на гърбовете им. Разездът яздеше с посока към планината — изравни се с горичката и продължи напред, без да намалява равномерния тръс на конете. Партизаните въздъхнаха облекчено — опасността бе отминала. Само Вълчан изглеждаше загрижен, на гладкото му младежко чело се беше появила дълбока бръчка.

— Не ми харесва това, Тимошкин! — пошепна му той тихо. — Ние и без друго закъсняхме с окопите... Предлагам да прекратим събранието и да почнем укрепителните работи...

— Мислиш, че това е само началото ли? — попита Тимошкин.

— Лястовицата никога не идва сама.

— Добре — кимна комисарят. — Давай план за работа!

Вълчан още не беше завършил разпоредбите си и отново часовоят се обади. Тоя път мина военна кола, която бръмчеше упорито с мощния си мотор. Тимошкин забеляза, че един от военните, които седяха на задните места в колата, се обърна и дълго оглежда гората, после шофьорът даде газ и летните униформи на офицерите изчезнаха зад завоя.

Партизаните енергично се заловиха за работа. Земята беше мека и податлива, но имаха малко окопни инструменти и освен всичко друго пръстта от най-предните стрелкови трапчета трябваше да се носи назад, за да не издадат с нея позициите си. След един час усилено копаене Тимошкин погледна часовника си — два без двадесет и пет! По-голямата част от деня бе минала, а все още не бяха открити. Дали нямаше и тоя път да им проработи късметът? Дали изобщо техните преследвачи ги търсеха сериозно в тая част на равнината? Искаше му

се да повярва в това, но го тревожеше споменът за офицера, който така старателно се взираше от военната кола в малката кория. Все пак кой знае...

В два без десет минути постът край пътя отново даде тревожен сигнал. Срещу тях по шосето идваше група полицаи, почти без строй, с небрежно праметнати през рамо пушки, разкопчани и разгърдени. Един от тях — всички веднага забелязаха това — носеше на рамото си лека картечница „Брен“, а двамината зад него мъкнеха отпуснато чантите с пълнители. Бяха всичко осем души — шестима стражари, един полицейски офицер и един цивилен. По разпасания им вървеж и по безгрижно праметнатите на ремък пушки личеше, че нямат сериозни намерения.

— И тия ще ни отминат! — пошушна убедено Вълчан и като се обърна, изкомандува тихо: — Прикривайте се добре!

Но полицаите не отминаха. Когато се изравниха с горичката, те неочаквано се отбиха от пътя и поеха по стърнището. Начело вървяха цивилният и полицейският офицер, другите ги следваха в колона по един. Полицейският офицер беше съвсем млад, пълничък, с килната на темето фуражка и с несигурната си залитаща походка правеше впечатление на пийнал човек. Цивилният носеше полуловджийско облекло — износен брич и високи жълти обувки, цветната му риза бе разкопчана почти до панталоните. Изглеждаше също така млад човек и не по-малко пиян от офицера, бърбореше нещо оживено и високо се кискаше. Личеше си, че цялата група е изпратена да провери горичката, но всички гледаха на работата като на досадно задължение, без дори сянка от подозрение, че в горичката наистина може да има партизани.

Като наближиха на около двадесет крачки, един от стражарите, който вървеше на опашката, изглежда, забеляза нещо, защото разтревожено бутна с лакът другаря си и се взря в храстите. В същия миг се чу отсечена команда, дружен залп разтърси глухото поле. Офицерът и полицаят с леката картечница паднаха като скосени, цивилният направи няколко крачки, подгъна колене и се отпусна сгънат на земята. Другите се опитаха да побягнат, но острият откос на леката картечница ги срязва и те бързо покапаха по напеченото настръхнало стърнище.

Въпреки голямата работа, която така неочаквано му се бе струпала, генерал Козарев се надяваше, че все ще му се отдаде случай да отскубне два-три часа от нощта и „да дремне“ — както си мислеше той, като поглеждаше с тъга меката винена кушетка в ъгъла на кабинета си. Едрото му охранено тяло, свикнало от десетилетия на редовен живот, се стремеше с неудържима сила към почивка и покой, клепките му тежаха. След като всички заповеди бяха дадени и всички разпоредби направени, той изпрати до входа началник-щаба на дивизията подполковник Сюлемезов и дружески го потупа по рамото. Подполковникът светна под външната лампа с очилата си, отдаде чест и изчезна в нощта. „Готово!“ — въздъхна с облекчение генералът и с почти котешки стъпки се присламчи до канапенцето. Пружините му мелодично изскърцаха и като протегна ръка — генералът с удоволствие изгаси нощната лампа. Сънят натисна като че ли с мека пухена възглавница лицето му, той веднага подхъркна. В тоя миг на бюрото ожесточено зазвъня телефонът, прекъсна за миг, после още по-силно и припряно задрънка. Като мърмореше ядосано и се препъваше в чехлите си, генералът вдигна слушалката.

Беше областният директор, радостно оживен и възбуден. Току-що му бяха звъннали от Рековишкото общинско управление, че край селото избухнала оживена стрелба и той бързаше да предизвести генерала. След колко време там ще бъдат войсковите части? С какви сили? Генералът изслуша нетърпеливо наивните въпроси и троснато се обади:

— Лягайте да спите, господин областен директор. И за друго не берете грижа!...

Трябваше да се звъни сега пък на подполковник Сюлемезов, да му се дадат нови нареждания. Четвърт час по-късно подполковникът сам го потърси — тревогата край Рековица била празна работа, сблъскали се в тъмното жандармеристи и полицаи. Тая новина, кой знае защо, направи добро впечатление на генерала — навярно първия път не му бе харесал фактът, че работите могат да свършат бързо и без неговата сериозна намеса. Той имаше план за просторен красив

маньовър и му се искаше да го осъществи — да има за какво да донесе в министерството.

Но всички следващи новини бяха така лоши, че той съвсем се отказа от спането. Тревогата по полковете се провеждаше незадоволително и с големи закъснения. На някои места много офицери не били намерени по домовете си, другаде закъснели с явяването си, а в един от полковете — както сънливо му докладваше сам началникът на РО — офицерите дошли в казармата направо от някакъв банкет „пияни като свини“ — завърши доклада си офицерът от разузнаването.

— Безобразие! — гръмна ядосано в слушалката генералът и едва не я захвърли на земята.

Излизането на полковете от изходните позиции се провеждаше още по-лошо. Дружините и ротите се лутаха безцелно из нощния мрак, връзки между отделните части почти никъде не съществуваха. Според телефонните доклади хаосът изглеждаше толкова голям, че генералът се задъхваше от ярост и гласът му пресипна от ругатни по телефона. Красивият маньовър, с който се готвеше да блесне в министерството, не можеше да се осъществи дори в най-малка степен. И изведнъж гневът на генерала се пресече, премина в уплаха. Ами какво ще стане, ако в цялата бъркотия партизаните успеят да се промъкнат до планината? Какви обяснения ще даде в министерството? Като забрави изведнъж цялото си генералско величие, той запита едва ли не умолително началник-щаба:

— Кажете, подполковник, как да излезем от това идиотско положение? Какво ще предложите?

Телефонната слушалка за миг онемя. Генералът имаше впечатление, че онзи оттатък злорадо се подсмива на генералските затруднения, но гласът на подполковника достигна до него загрижен и сериозен:

— Според мене ще е най-добре, господин генерал, полковете да се върнат на изходните позиции...

— Как така на изходните позиции? — не разбра изведнъж генералът.

— Искам да кажа — на местата, от които почнаха движението.

— Да, разбирам! — изсумтя генералът.

— По тоя начин ние няма да ги търсим из равнината, а ще ги чакаме. Те или ще се натъкнат на кордона, или ще останат в полето. Ако останат в полето, ще бъде много лесно през деня да ги открием. Ако се натъкнат на кордона...

— Правилно! — изсумтя генералът. — Действайте!

Когато най-после кордонът бе сключен, отдавна се беше разсъмвало. Генералът не дочака нови съобщения и тръгна сам на проверка. Докато военната кола го носеше към планината, генералът задряма на седалището. След безсънната нощ той не изглеждаше вече нито толкова представителен, нито толкова свежо румен, долната му устна бе увиснала в съня. Началник-щабът, кокалест, мълчалив, меланхоличен офицер с безукорно лъснати стъкла на пенснето, от време на време поглеждаше полупрезрително заспалия си началник и още по-непристъпно се затваряше в себе си. Слънцето отдавна бе изгряло и равнината се простираше от двете страни на бялото шосе — прохладна от утрото, чиста, празнично безлюдна, с жълтеещи царевични ниви и синкави лозя, из които се съзираха колибки и малки бели къщици. Никъде по полето не се виждаха хора, но затова пък все по-често срещаха из пътя си жандармерийски и полицейски патрули или засилени постове около изходните пунктове на селата. Колата минаваше край тях с пълна скорост, но все пак служителите на властта успяваха да зърнат за миг спящия генерал, привлечени от златната сърма на пагоните му. Подполковник Сюлемезов почна да сумти притеснено, слабото му лице се покри с леката червенина на срама. За щастие, в едно от селата шофьорът се вряза с колата в кресливо гъше стадо, което тъкмо пресичаше пътя, вдигна се шум и генералът най-после отвори сините си, малко по детински глупави от съня очи.

— Къде сме? — попита той и се прозина широко и безцеремонно.

— Наближаваме, господин генерал — отвърна сухо подполковникът.

Проверката възвърна самочувствието на генерала. Отсечените команди „за среща“, стегнатите маршировки на рапортуващите командири, техните къси отривисти доклади, яростното продрано „здраве желаем“ на офицерите, които със своя крясък сякаш се стараеха да изкупят вините си за нощните грешки, наляха спокойствие в генералското сърце, смекчиха го и той успя да пусне в ход само

малка част от гръмогласните закани, които бе приготвил, преди да тръгне на проверката. Но подполковник Сюлемезов, макар и щабен офицер, не носеше под мундира си — като своя началник — сърце, лесно податливо на ласки, и забеляза това, което началникът му не можа ни най-малко да види: сънливите враждебни и дори малко уплашени лица на войниците, отпуснатите им походки, лошо стегнатото облекло, немарливо захвърленото оръжие. За генерала войниците бяха чисто и просто войници — „юнаци“, „орли крилати“, както обичаше понякога да ги нарича, — само с войнишкото си лице и с никакво друго. Той нито мислеше, нито можеше да си представи, че са били нещо друго, освен войници и че отново ще престанат да бъдат войници. Но подполковник Сюлемезов бе присъствувал и последния път при обличането им и знаеше, че под всяка куртка е скрит обикновен селянин или работник, хора, които бяха оставили по домовете си своите семейства или своята работа в работилницата или на полето, за да скитат сега нахалост из равнината. Когато генералът тръгна обратно и колата вдигна бял прах по шосето, началник-щабът бе станал вече съвсем мълчалив.

Но сега дори и генералът разбра, че в обсадената област става нещо нередно. Селата, през които минаваха, бяха пусти и безлюдни, зловещо напечени от слънцето, потискащо тихи. Не се чуваше из тях нищо, освен кучешки лай, уплашено крякане на кокошки и само много рядко тук-там прозвучаваха стъпките на полицейските постове. Хора никъде не се виждаха, сякаш бяха потънали в земята. Само някоя бабичка притичваше издалече пред генералската кола, без дори да обърне глава към нея, деца показваха изруселите си коси зад оградите — гледаха втрещено и бързо се скриваха. Генералът почна да се чувства неудобно, веждите му обидено се свъсиха. Че какъв е той, най-после, всички да бягат и да се крият от него? Какво им беше направил, та се плашеха?

В Габъре той видя пред кметството колата на областния директор и заповяда на шофьора си да спре. Срещата между двамата върховни началници в областта не бе нито сърдечна, нито весела. Областният директор, месест бърбав човек в бяло палто от шантунг и копринена риза, тоя път бе необикновено мълчалив — наливаше си сода от окълцан сифон и притеснено триеше голата си глава с малка, почти дамска носна кърпичка. От оскъдния разговор генералът разбра, че

полицията и жандармерийските части бяха претърсили цялата обсадена местност, без да открият ни най-малка следа от партизаните, без да срещнат нито един човек, който да е видял и чул нещо подозрително. Партизаните бяха изчезнали „мистериозно“ — както се изрази областният директор, — сякаш бяха се превърнали в безплътни сенки. На края той се поизкашля и подхвърли без желание:

— Страхувам се, господин генерал, да не би войската да ги е пропуснала през кордона...

— Глупости! — пламна генералът. — Това е невъзможно! В моя кордон нямаше дори най-малката пукнатина...

Областният директор кисело се усмихна.

— Може да са се изпокрили в селата — въздъхна той. — Сега проверяваме всички съмнителни къщи.

Генералът се качи отново в колата си с убито настроение и умножени бръчици около очите. Като венец на всички беди заболя го силно зъб, все същият, отдавна развален кътник, за който безброй пъти бе обещавал на жена си да го поправи и толкова пъти не бе изпълнявал обещанията си. Зъбът го болеше често, но страхът от бляскащите на слънцето зъболекарски инструменти излизаше по-силен от болките. Сега към това се прибавиха и лошите мисли; дали наистина партизаните не се бяха промъкнали през кордона, който — той най-добре знаеше това — до разсъмване не беше всъщност все още никакъв кордон. Ами тогава? Какво ще помислят за него във военното министерство? Как ще се оправдае? Няма ли този случай да се окаже гибелен за хубавата му, така успешна досега кариера?

Едва към два и половина часа той получи известие, че партизаните са открити, и се отпусна в щастливо облекчение на мястото седалище на колата.

* * *

Точно в четири часа генерал Козарев вдигна поглед от златния си часовник и даде заповед за атака. Когато веригите се вдигнаха в широк пръстен около горичката, той се понамръщи — гледката съвсем не бе такава, каквато я беше очаквал. Войниците настъпваха съвсем без желание, правеха къси прибежки и с мъка се отлепваха от земята.

Офицерите тичаха с извадени пистолети зад веригите, гръмко ругаеха, заканваха се, но атаката се развиваше съвсем бавно, въпреки че от горичката не долитаха нито изстрел.

Скрит в дола откъм западната част на горичката, генералът гледаше с недоумение странния ход на атаката. Защо онези не стреляха? И защо въпреки това пехотните колони така отчаяно бавно напредваха? Той се наведе да извика свръзката си, но махна с ръка и отново любопитно се загледа. Когато атакуващите наближиха на около двеста метра от горичката, откъм дърветата екна внезапно дружният залп на партизаните, после рязко засъска лека картечница. Още при първия трясък пехотните вериги, които до последния момент неохотно се бяха влачили напред, сякаш се заковаха на място от изумление, после панически побягнаха назад. Леката картечница даде още няколко реда и замлъкна, но пушечната стрелба на партизаните продължи, докато войниците презглава се нахвърлиха в стрелковите трапчета на изходните позиции.

Всичко това стана така внезапно и бързо и бе толкова неочаквано, че генералът се отпусна смаян на земята. Ако не бяха трупове на откритото поле и стоновете на ранените, които ясно долитаха до ушите му, той беше готов да помисли, че така му се е сторило, че атаката изобщо не е била предприемана. Нима бе възможно две пехотни дружини да се пръснат като пилци при първия залп на партизаните? Не сънуваше ли? В тоя миг до ушите му стигна оживена стрелба и той отново се повдигна от мястото си, залепи очи на рогатката. Полето пред него бе все така пусто и стрелбата, която бе чул, идваше от другата страна на горичката, откъм пътя, където атакуваха жандармеристите и полицаите. Той изръмжа злобно и се огледа — пред него стоеше подполковник Сюлемезов с мрачно, посивяло лице и прехапани устни.

— Вижте какво става от другата страна! — заповяда генералът сухо.

Докато телефонистът викаше в слушалката, стрелбата от другия край на гората бавно затихна, после съвсем угасна. Подполковник Сюлемезов изслуша с мрачно лице донесението, после затвори слушалката и се приближи без желание до командира си.

— И там атаката е отблъсната, господин генерал — рапортува той сдържано.

— Отблъсната! — каза злобно генералът. — Отблъсната!

— Донасят, че има тежки загуби... Убит е и командирът на полицейските части капитан Мирковски...

Едва сега генералът даде воля на събраните в гърдите му ярост и яд. Когато след четвърт час всичко утихна, свиканите командири все още уплашено мигаха, червяха се, гледаха тъпо към земята. Генералът най-после млъкна, погледна възмутено офицерите си и възбудено закрочи по дола. Командирите виждаха ту зачервения му врат, ту яростното му лице и с примирение чакаха заповедите. Генералът спря, огледа ги още един път гневно, после високо кресна:

— Какво чакате още тук! Махайте се! Вървете при войниците, заровете в праха кучешките им морди!

Всред офицерите имаше един полковник. Той пламна обиден, отдаде чест и без да поиска разрешение, нервно заговори:

— Господин генерал, разрешете да повтора атаката! Аз лично ще изляза пред дружините, ще ги поведе напред!

— Вървете! Атакувайте! — изкрещя генералът. — Веднага вървете!

Но въпреки всички крясъци атаката се повтори едва към шест и половина часа, когато пристигнаха подкрепленията. Тоя път срещу шепата партизани бяха хвърлени нови пехотни части, а други останаха в резерв зад линията на обстрела. Гъстотата на атакуващите вериги бе така внушителна и картечният огън, който поддържаше атаката, така гъст, че генералът с облекчение въздъхна. Щом пехотата тръгна в атака, партизаните не я дочакаха със залпове, както първия път, а веднага откриха огън — поощрени навярно от гъстотата на веригите, или пък — надяваше се генералът — загубили първоначалното си хладнокръвие. Но спокойствието на генерала трая само миг. Атаката се провеждаше отпуснато и без желание, както първия път, войниците напредваха уплашено, бързо залягаха, с мъка потегляха отново напред. Скоро генералът инстинктивно схвана, че враговете не бяха нито уплашени, нито стреснати, защото поддържаха равномерен точен огън, а леката картечница от западния полусектор още изрядко пускаше къси редове, пестеше патроните си за решителния удар.

Като наближиха на около двеста метра от горичката, веригите отново залегнаха и вече нищо не може да ги вдигне от земята — ни крясъците на побеснелите офицери, ни куриерите, които тичаха към

веригите, нито гръмките заповеди на генерала. Най-после началник-щабът се наведе над ухото на генерала и каза сдържано, но все пак нервно:

— Излишно е, господин генерал! По тоя начин рискуваме офицерите без никаква полза...

Генералът го погледна с мътен поглед. Наистина, и той бе забелязал, а личеше и от донесенията, че партизаните целеха преди всичко офицерите — към тях насочваха своята стрелба. Нима биха действували така уплашени хора? Разбира се, не — в никой случай не! Генералът разбра най-после кой му говори и хрипкаво отвърна:

— Те само това заслужават! Само куршум, нищо друго!

В седем часа и двадесет минути генералът заповяда да се преустанови атаката и веднага извика на съвещание старшите офицери. След всички крясъци при първото съвещание да крещи отново беше най-малкото глупаво. Той заговори със сдържано раздражение и яд, но още след първите думи гневът му шумно избухна, високият му глас се разнесе чак до позициите.

— Какво е това безобразие, господа! — закрещя той, като се задъхваше от възмущение. — Войници ли водите вие в атака, или башибозук! Как да разбирам тия неща, как да ги побера в ума си. Излиза — България е пред пропаст, мъртва е вече България! Такова ли заключение да изпратя на военното министерство?

Офицерите смутено мълчаха.

— Толкова дружини срещу шепа хора! — продължаваше да крещи генералът. — Влиза ли ви в ума? Ами ако насреща имаме равен противник? Къде трябваше да търся вашите части, в Дунава ли?

Генералът направи няколко крачки, спря до занемелия телефонист край свързочния възел и отново се развика:

— Заразата е проникнала до костите, господа, до мозъка на костите. Вас лично ще ви държа отговорни за това разложение в частите ви.

Един от офицерите, пълен и запотен от напрежението, несмело се обади:

— Ако разрешите да забележа, господин генерал, в моя полк са предимно стари набори...

— Какво, като са стари?

— Как да ви кажа, господин генерал, те отдавна са излезли от казармите, забравили са как се носи военната служба... Почти всички са помирисвали барута само на учебни стрелби, това им е първият бой... а то се знае, господин генерал, при първия бой винаги има смущение...

— Хубаво извинение! — избухна генералът. — Според вас, господин подполковник, излиза, че при първия бой войските се пръскат като пилци в полето и бой изобщо не може да стане.

Офицерът, сконфузен, замълча, после още по-несмело добави:

— И освен това, господин генерал, след такова дълго отсъствие от казармите тяхното национално съзнание е рязко намаляло...

— А каква е била вашата работа? — прекъсна го остро генералът. — Защо не сте ги възпитавали? Защо не сте ги надъхали отново с национално съзнание!

Полковникът, който първия път бе изказал желание да отиде в атаката начело на своя полк, отново се намеси без разрешение:

— Господин генерал, нашите войници са мобилизирани едва от две седмици. Не можем да извършим за такъв кратък срок това, което цялата наша общественост е пропуснала да извърши през последните десет-петнадесет години!

— Вие все знаете! — каза поукротен генералът. — На вас все другите ви са виновни! Не ще е зле вас да направят директор на националната пропаганда.

Полковникът обидено млъкна. Генералът млъча известно време, въздъхна дълбоко и заговори с глас, който с все сила се мъчеше да направи спокоен:

— Излишно е повече да мъдруваме и да търсим вини и отговорности. Това ще направим утре. Заповядвам веднага да се върнете в частите и да ги подготвите за атака — за последната атака, господа, предупреждавам ви и ви държа лично отговорни. Макар да ме е срам да говоря за това — но в атаката ще влезе и резервът.

Генералът се изхрани гръмко от възмущение и изведнъж кипна:

— Вървете! — извика той. — Действайте!

Началник-щабът, който до тоя момент бе мълчал, най-последно глухо се обади:

— Господин генерал, разрешете да ви доложам моето мнение!

Генералът го изгледа сърдито.

— Не разрешавам! — избухна той и се обърна към офицерите: — Вървете, господа!

Едва когато се загубиха из завоите на долчинката, генералът успя да се овладее и обърна лице към подполковника.

— Кажете! — каза той, като се мъчеше да скрие зад грубия тон чувството си на вина. — Чакам вашето ценно мнение.

Подполковникът стана от походното си столче. Лицето му бе обидено и затворено, очите му сухо гледаха генерала.

— Струва ми се, господин генерал, че напразно даваме жертви в тия преки атаки. Вкарването в боя на резерва с нищо не изменя положението, защото и без това гъстотата на атакуващите вериги е наш минус. Така се дават много жертви, а именно тия жертви плашат войниците повече, отколкото ги окуражава тяхната многочисленост. Естествено, ако продължаваме в същия дух, ние в края на краищата ще ги смачкаме, но каква победа е това? Горе ще ни кажат: каква цена сте платили за тая победа? И ще ни търсят, разбира се, отговорност...

— Говорете по-разбрано! — прекъсна го генералът.

— На нас не ни трябва пирова победа, господин генерал, на нас ни трябва лека, ефективна победа, която да укрепи и без това ниско падналия морал на войниците. И в края на краищата аз мисля, че не трябва да подценяваме неприятеля. Ето — ние излязохме в атака без никаква артилерийска поддръжка...

Генералът поруменя.

— Как не ви е срам да приказвате така! — възкликна той. — Артилерийска поддръжка! Толкова дружини срещу шепа гамени, а на всичко отгоре и артилерийска поддръжка! Може би след малко ще поискате и авиация!

— Разрешете да забележа...

— Сега аз говоря! Не разбирате ли, че това е въпрос на чест! Сам знай, че ако извадя срещу тях една полска батарея и стрелям няколко часа, ни гора ще остане насреща ни, ни папер!

— Ето, аз предлагам да направим точно това!

— А аз не приемам! Вие чули ли сте, господин подполковник, как стреля в тихо поле една батарея?

Подполковникът обидено сви устни.

— Чули ли сте, питам ви! Стрелбата ще се чуе чак в Румъния! Какво ще си помисли за нас населението? Тука не е фронт, тука е

мирен тил и тоя тил ние нямаме право да превръщаме в полесражение. И освен това — казах ви вече — тука се слага въпрос на чест. Утре всички ще ни се смеят, ще кажат — не стигнаха на генерал Козарев толкова дружини, та измъкна срещу партизаните и артилерия. Като че ли кой знае какви войски има срещу нас.

Подполковникът се отдръпна назад.

— Говорете! — спря го гневно генералът. — Докладвайте!

Подполковникът погледна своя началник, прехапа бледните си устни, после каза разколебано:

— Страхувам се, господин генерал, че в края на краищата все пак ще ни се наложи да употребим артилерията.

— Не вярвате в успеха на новата атака ли?

— Не вярвам, господин генерал... Те имат автоматично оръжие, което срещу нашите сгъстени вериги ще бъде още по-ефикасно, а нашата пехота, то се видя, не е никаква пехота, а цивилна сбирщина... Така или иначе, ние ще опрем до артилерията, но нека поне не си увеличаваме срама.

— И тоя срам не е малък — да забуха нощес артилерията, да събуди и умрелите.

— Господин генерал, разрешете да се оттегля.

Генералът нищо не отговори, постоя един момент прав и замислен, после отново почна да се разхожда — десет крачки напред, десет назад — с лице, което след всяка минута ставаше все по-разколебано и все по-отпаднало.

Слънцето се бе наклонило на запад, сухите жилести габъри на стръмния бряг на дола хвърляха дълги редки сенки. И вдясно, и вляво, и насреща зад корията от време на време равномерно и дразнещо чукаха картечници, обстрелваха горичката. „Ами ако и тая атака пропадне?“ — помисли той стреснат и веднага разбра, че именно така ще се случи — атаката ще пропадне. Какво ще излезе от неговия рапорт? Какво ще стане с кариерата му? И изобщо защо ли не послуша жена си, защо се намеси в тая проклетата история? Той спря нерешително и се обърна към подполковника, който, седнал отново на походното си столче, гледаше втренчено пустия бряг през чистите стъкла на пенснето си.

— Сюлемезов! — повика го той раздразнен. — Отменете атаката!

— Слушам, господин генерал! — трепна началник-щабът.

— Заповядвам да се прекрати стрелбата. Да се извика незабавно една батарея! Кога смятате, че ще може да пристигне на позицията?

— Към единадесет часа, господин генерал — отвърна веднага подполковникът, сякаш бе очаквал този въпрос на генерала.

— Късно! — изсумтя генералът. — Но нищо! И без това не смятам да вдигам гюрултия през нощта. Привлечете всички свободни части, усилете кордона. Може би през нощта ще се опитат да си пробият път към планината.

— Повече от сигурно, господин генерал.

— Това няма да е лошо, ако можем тогава да ги смачкаме, без да става нужда да употребяваме артилерията. Щом излязат от дупките си — вече не са страшни, само че въпросът е кордонът да бъде здрав, особено от южната страна — в посока към планината, накъдето те, естествено, се стремят...

— Съвсем вярно, господин генерал.

— Искам пълна бойна готовност... Ще държа отговорни офицерите...

— Слушам, господин генерал!

— Това е! С артилерията да дойде едно прожекторно отделение, за да осветява околността. Държа лично вас отговорен за изпълнението на всички заповеди.

— Разбрано, господин генерал...

Щом взе решението, генералът почувствува как по цялото му тяло се разля отмора и облекчение. Само зъбът все още продължаваше да го боли, макар да бе взел през следобеда четири аспирина. Наистина болката не беше силна, но той не можеше да я търпи и даже такава малка и тръпнеща, тя го дразнеше, убиваше настроението му. С какъв такъв особен, негенералски характер се бе родил — да не може да търпи никакви болки и никакви несгоди — дори най-малките и незначителните? Като връх на всичко трябваше да прекара още една безсънна нощ тук, сред полето, а той чувствуваше още отсега при първите вечерни сенки, че му се спи. А защо да не остави всичко на подполковника, щом и без това няма да предприемат нищо решително до сутринта? Не, опасно е! Или пък — защо? Той отпъди като с махване на ръка лошите мисли и колебания. По-добре е да помисли дали и тук някъде не може да се намери някакво удобство за спане. „А

какво беше на турската граница през тридесет и девета година! — припомни си той внезапно. — Какво беше на Странджа! Грамадни сиви съсели, които капеха като едри круши върху брезента на палатката, змии, които пълзяха денем и нощем, които се свиваха под възглавниците.“ Тогава цял взвод го пазеше от гадините и пак не можеше да го опази. Но затова ли бе намерил да мисли? Няма ли нещо друго, по-интересно и по-радостно?

Слънцето бе залязло, над равнината лежеше червенина. Жилестите габъри на брега почерняха, сенките им се стопиха, лек свеж полъх на ветрец размърда безжизнените им листа. Генералът въздъхна и бавно се упъти към телефона.

* * *

Привечер на позициите на полицейските части пристигна околийският началник Киселов и първото нещо, което научи, бе за смъртта на капитан Мирковски. Новината не беше от най-приятните, той разбираше, че ще направи тежко впечатление всред съмишлениците на властта в градчето. Как е станало ли? Неговият заместник, черен и сух полицейски поручик, доста възрастен за чина си, пелтечеше забъркано и не можеше да обясни. Мирковски бил пиян, лошо се пазел и още при първата атака бил улучен тежко с куршум в стомаха. Тука разказът ставаше съвсем неясен и съмнителен. Изглежда — помисли си Киселов, — раненият е викал за помощ, но не е имало кой да го изтегли от полесражението. Втори куршум, тоя път по-точен, довършил докрай работата. Поручикът сам бил видял трупа му, но автоматичният огън на партизаните бил толкова силен, че не успели да го извлекат обратно, останал да лежи пред партизанските позиции.

— От наблюдателното място се вижда ясно с бинокъла, господин началник — завърши разказа си поручикът. — Ако искате да видите...

— Няма нужда! — отвърна троснато Киселов, после, като помисли малко, добави: — С вас ли е белоселският разсилен?

— Тука някъде е, господин началник...

— Доведете го веднага...

Намериха Манол Моньов скрит зад един синор, целия пожълтял от страх, с лице, което след всичко преживяно бе загубило съвсем

чертите си. Той се бе състарил и изсъхнал, очите му гледаха неспокойно от хлътналите орбити. Дори погледът му се бе изменил — нещо и мрачно, и упорито, и отчаяно се беше появило в него на мястото на окаяното слабодушие. Когато го извикаха, той запълзя през нивата, но старшията с един ритник го изправи на крака.

— Стрелят, господин старши! — каза глухо разсилният. — От време на време свирват куршуми...

Партизаните наистина рядко, но много точно стреляха от горичката и държаха нащрек цялата позиция на окръжението. Разсилният премина почти бежешком откритата нива, но щом съгледа Киселов, въпреки страха си спря на място, в очите му се сгъсти упорството и омразата. Околийският началник го погледна намръщен и със студени очи, после го позна и веждите му още по-тясно се сключиха.

— Ела тук! — каза той сухо.

Разсилният плахо приближи. Полицейският поручик, който наблюдаваше равнодушно сцената, залегнал в плиткото трапче на наблюдателния пункт, разсеяно се обади:

— Легнете, господин началник, опасно е... Насреща имат един стрелец — пиле не пропуска.

— Аз не съм пиле! — каза грубо околийският, после се обърна към разсилния: — Мандраджията с партизаните ли отиде?

Въпросът дойде така неочаквано, че разсилният трепна, лицето му се наля с кръв.

— Не знам, господин началник, не го видях...

— Лъжеш, говедо! — каза злобно Киселов. — По очите те познавам, че лъжеш...

Слугата отчаяно замълча. „Ако бях мълчал и първия път — мислеше той, — сега нямаше да бъда тук, щях да си стоя на село!“

— Казвай! — кресна околийският. — Чуваш ли, на тебе говорят!

— Какво да кажа, господин началник, като нищо не знам...

Киселов с мъка сдържа избухването си, тясното му зло лице изтъня съвсем.

— Бай Атанас ли извика кмета на мандрата? — попита отново Киселов. — Той ли го подмами там...

— Какъв ти бай Атанас! — откликна отведнъж разсилният, почувствувал под краката си здрава почва. — При жена ходеше по тия

места, неведнъж съм го возил с кабриолета.

— Каква жена? — вдигна любопитно вежди началникът. — Как се казва?

— Гина се казва, ама помня ли й презимето... Нейният мъж, господин началник...

Разсилният не успя да завърши. Околийският началник чу ясно как куршумът свирна край ушите му, разсилният рухна на земята с окървавено лице. Пребледнял, околийският се хвърли на земята, после уплашено припълзя до окопчето на наблюдателния пункт. Поручикът погледна равнодушно неподвижния труп на слугата, светлата кръв, която бързо попиваше в пръхкавата, изжадняла за влага земя, после с укор измърмори:

— Нали ви казах, господин началник — оня оттатък не се шегува. Малко преди да дойдете, пречука свръзката на поручик Черкезов...

— Къде е поручик Черкезов? — попита с пресъхнало гърло околийският.

— Тука наблизо са... Ей към оная суха круша...

Киселов помисли да стане, но някаква невидима ръка сякаш го притискаше до земята, дърпаше го назад. На няколко крачки от него, неподвижен и черен при последните лъчи на слънцето, лежеше безжизненият труп на разсилния. Съвсем мъничко бе нужно — може би само няколко сантиметра, — за да лежи той така, в сред полето — неподвижен и черен, с бавно изтичаща кръв, — той, Киселов, околийският началник — вместо тоя сив невзрачен човечец. Само при тая мисъл Киселов усети как всичко в него за миг се изпразни — пустота и безсмисленост, и някакъв неочакван страх, че няма да мине много време, и може би всичко това наистина ще му се случи, наистина ще го застигне смъртта. Той полежа така десетина минути, като се мъчеше да се съвземе, после напрегна цялата си воля, стана от наблюдателницата и бавно закрачи назад. Куршумът звънеше в ушите му, чувствуваше го парлив и страшен край пламналите си бузи, но и тоя път той не дойде, не го догледа. Голобрадият бивш гимназист в горичката, който го бе пропуснал първия път, сега старателно се мереше в друга посока, натискаше бавно мекия спусък на манлихерата, целият внимание, с леко прехапани устни. Чу се изстрел и един жандармерист, който разнасяше тенекиени консерви от говеждо месо в

закърпено платнище, падна възник — платнището се разгъна, консервите се търколиха по земята, червеникави на гаснещото слънце.

Когато Киселов намери поручик Черкезов, той разглеждаше портфейла и документите на застреляния преди половин час жандармерист, който му бе свързка. В портфейла имаше три вехти, но грижливо изгладени хилядарки, няколко пръстена и дори един златен зъболекарски мост, заграбен навярно през някоя от наказателните акции. Щом чу гласа на околийския, поручикът силно трепна, сякаш бяха надникнали в мислите му — нечисти жандармерийски мисли за грабеж.

— Здравей! — отвърна той стреснато на поздрава. — Какво те носи насам?

Киселов го гледаше втренчено.

— Изглежда, че баща ти е избягал с партизаните! — каза той сухо. — Следствието натам води...

Забъркан и изненадан, поручик Черкезов дори не успя да отговори.

— Хубава изненада ще бъде, ако го намерят утре там между другите! — добави все така сухо Киселов. — Интересно мнение ще си съставят за теб...

Черкезов усети как кръвта избяга от сърцето му, устните му трепнаха. По-късно, когато остана сам всред потъмнялото поле, той все още трескаво размишляваше: какво да направи, как да убеди другите — и преди всичко своите началници, — че той не е като баща си, че той е друг — на живот и смърт свързан с тях чрез всичко, което последните години бе направил. Нима не разбираше това и Киселов? Нима действително мислеше, че някакъв баща можа да има значение пред тяхната обща съдба — здраво свързани, до гуша потънали в делата си, за да могат да изберат каква да е друга съдба. Той въздъхна и с омраза погледна към посоката, накъдето бе изчезнал околийският. Ако и той не може да разбере, тогава кой друг? Какво ще кажат генералът, областният директор?

Той стана. От юг, откъм планината, лъхаше лека прохлада — синьо и студено бе натам небето, тъмни и враждебни планинските вериги. Назад през полето се движеше бавно самотен войник — наведен и отпуснат, с товар слама на гърба, — носеше навярно постилка за някой от началниците. Свити в траповете, неговите

жандармеристи мълчаливо вечеряха — бъркаха с пръсти в тенекиените кутии, гнусливо лапаха говеждото желе. Лицата им бяха сиви и намръщени и Черкезов усети как по гърба му минаха лоши студени тръпки. Денят, който не му бе донесъл нищо хубаво, си отиваше, а за идния ден той дори не смееше да мисли.

* * *

Въпреки разгрома на двете атаки партизаните лежаха в стрелковите трапчета със сериозни и тъжни лица. Късно следобед, неусетно и тихо, без да чуят предсмъртната му въздишка, бе умрял Бародка. Редом с него бе положен трупът на Чапай, когото смъртта бе заварила зад пленената от полицаите лека картечница. Чапай бе водил боя прекрасно и едва в края на втората атака куршумът бе сложил края на яростната му стрелба. Кога точно бе загинал, никой не знаеше, защото стрелковите трапчета бяха доста раздалечени едно от друго и партизаните ги бяха добре прикрили зад дърветата и шубраците. Намериха го изстинал и неподвижен, с ръка на пълнителя на леката картечница и устремен напред, като че ли в момента на смъртта се е бил попригвдигнал, за да разгледа по-добре бойното поле.

На десетина крачки от тях, положен между раниците на партизаните, лежеше безмълвно Клим. Куршумът го бе ударил в стомаха и бе останал там заедно с жестоката пареща болка. При раняването той бе извикал за помощ и двама бойци в разгара на атаката го бяха пренесли назад, внимателно го бяха положили в малката падинка, зад бариерата на раниците. Докато траеше стрелбата, Клим тихо бе пъшкар, но щом сражението затихна, той прехапа устни и не издаде нито звук повече. Вече се свечеряваше, между клоните на дърветата се прозираше цветното небе — живо и жизнено, с тонове, които след всяка минута се сменяваха, с малки пъстри облачета, които идваха и изчезваха в далечината. В горската глухота от време на време ековито изтрещяваше изстрел, гората сякаш трепваше с листата си. Клим все така лежеше под дърветата — без да затваря очи, без да примигва при трясъците, съвсем неподвижен, с поглед в небето. Въпреки болките, той ясно усещаше мириса на гората, отровния дъх на барута, тежкия страшен мирис на своята собствена кръв. В минутите

на усамотението Клим всичко бе премислил, всичко бе разбрал. Макар да бе жив, той усещаше неподвижната студенина на смъртта около себе си и въпреки това бе спокоен и решен. Само от време на време някъде от дълбините се надигаше тъмен страх, бликваше внезапно жал и милост, но той бързо ги смачкваше, продължаваше да гледа с ясен поглед живото топло небе. То вече не го наскърбяваше, както в първите минути, не го натъжаваше със спокойната си вечност. Той и дърветата, и небето скоро щяха да се покрият с черна сянка, но колко прекрасни неща оставаха завинаги на света, в които вечно щеше да живее и той с името си и с пролятата си кръв.

Към осем часа при него допълзяха Тимошкин и Вълчан. Беше съвсем тихо, не се чуваше никаква стрелба и между дърветата мирно се беше настанила горската глухота. Тимошкин прегледа раната на Клим, после хвърли върху него едно леко походно одеяло. По бързото трепкане на клепачите му личеше, че е развълнуван и че се мъчи да сдържи вълнението си. Клим обърна към него изтънялото си лице и тихо запита:

— Как излезе атаката?

— Не беше много трудно! — отвърна Тимошкин. — Янко Павлов улучи един майор, остави го на място. Това му е вторият голям удар след капитан Мирковски.

Едва забележима руменина се появи на лицето на младежа.

— А някои от другарите не искаха да го вземат! — каза той шепнешком. — Казваха, че е неопитен.

— В групата бяха подбрани най-добрите бойци — отвърна сериозно Тимошкин.

Руменината по лицето на младежа се усили.

— Вие казвате това, другарю комисар, защото съм ранен и ви е мъчно за мене...

— Не, Клим, това не е вярно... Аз вярвах в тебе и знаех, че където си ти — мястото ще бъде сигурно. В такава трудна акция, ти разбираш това, нямам право да подбирам хора по лична симпатия...

— Нищо не можах да направя — едва доловимо прошепна Клим. — Нищо особено...

Тимошкин въздъхна.

— Не говори така, Клим! — каза той развълнуван. — Това, което ние всички правим, не може да бъде „нищо особено“, та макар да е

най-скромното...

В крайнините на горичката отново изтрещя изстрел, но тоя път Клим почти не го чу. Едва по-късно до него достигнаха думите на Тимошкин:

— Полежи, брате, след малко пак ще намина край тебе...

Клим отвори очи, тихо въздъхна:

— Тука съм, другарю комисар... И да искам, не мога да помръдна...

Вълчан и Тимошкин изпълзяха малко встрани и се притулиха зад дънера на едно старо дърво. Докато Тимошкин вадеше от джоба на винтягата си малката ръчна скица на горичката, Вълчан замислено мълчеше. В часовете, през които бе лежал в стрелковото си трапче, той всичко бе премислил, но сега думите, които готвеше, не му се струваха така сигурни и убедителни като живите мисли. Тимошкин погледна скицата, без да вижда на нея нищо, после тихо и като че ли без желание каза:

— Не трябва да губим време!... Трябва бързо да мислим и бързо да решаваме...

— Добре — накъсо! — каза с лека въздишка Вълчан. — Първото ми предложение е да извършим пробива в неприятелския кордон колкото се може по-рано...

Тимошкин леко завъртя глава, сякаш събираше с мъка мислите си.

— Мотиви?

— Много мотиви! Първо — изненадата... Както се вижда, частите отсреща се прегрупирват, съгъстяват се, отварят място за подкрепленията. Докато се ориентират в непознатата обстановка, ние можем да ги изненадаме, още повече че те няма да очакват удара преди полунощ...

— Това е вярно! — кимна Тимошкин. — По обикновената практика пробиви се правят късно, когато и най-упоритите заспиват. Действително, не е лошо нещо да връхлетиш върху заспали или сънливи хора.

— Не е лошо! — съгласи се Вълчан. — Но по принцип това не е особено възможно. Колкото по-малко часове остават до утрото, толкова повече ще си отварят очите...

— Логично е — съгласи се Тимошкин.

— Това не е всичко — продължи Вълчан. — На тебе не ти ли се видя странно, че ония много рано прекратиха атаките? Време за нова атака имаше, но те не нападناха, отказаха се. Защо? За да си увеличат главоболията с нощни рискове ли? Според мене те са отложили атаката, защото са разбрали, че с преки удари много жертвуват, а нищо не постигат. Предполагам, че са решили да направят нещо друго, да ни ликвидират по друг начин — например с артилерия, дори със самолети. Това няма да им коства никакви жертви, а успехът е сигурен...

— Да! — кимна Тимошкин мрачно. — Това е напълно логично.

— Щом е така, защо да дочакаме нещастieto? Нощта никак няма да попречи на артилерийското обстрелване. Може би батареите вече са на път към нас. Защо да ги чакаме?

Тимошкин прекара ръка по замисленото си лице.

— В колко смяташ да тръгнем?

— Според мене — към десет часа... Но не по-малко важно от това, кога ще тръгнем, е — накъде ще тръгнем. Моето второ предложение е да ударим кордона откъм северната страна, откъм полето.

Тимошкин вдигна глава.

— Интересно! — измърмори той. — И мене ми мина такава мисъл...

— Наистина, това предложение има своите неудобства. Ако пробием на север, ще трябва после да правим голяма полудъга, да обходим войсковите части и да излезем отново в южна посока. Не е, разбира се, въпросът в пътя, а в това, че те ще могат да ни пресичат, да излизат винаги пред нас...

— За съжаление, това е така...

— И освен това — очевидно е. И понеже е толкова очевидно — нашите неприятели ще завардят, естествено, южната посока — там ще усилят до най-голяма степен кордона, ще струпат там резервите си. Да ударим с шепа хора такава здрава стена е крайно опасно. Обратно — северната посока е навярно много по-слабо завардена и там бдителността е намалена. А веднъж като излезем на свободно пространство, в тъмното ще ни бъде много лесно да маневрираме и да се отскубнем. Петнадесет километра не са много. Докато се съвземат от паниката, ние ще сме вече далече.

— Горе-долу и аз така си представях работата — каза Тимошкин.

— Да ти кажа и последното съображение — додаде окуражен командирът. — В северната посока е дългата царевична нива. През нея ще ни бъде много по-лесно да се промъкнем незабелязано.

Тоя път Тимошкин отговори веднага. Той помълча малко, после каза с променен глас:

— Дотук добре, но какво ще правим с Клим?

Светлото, засенчено от козирката на фуражката чело на Вълчан се покри с бръчки. Той погледна виновно към комисаря, въздъхна и каза разколебано:

— Да го носим със себе си е невъзможно. Трябва в началото да пълзим по-безшумно от лалугерите, после да бягаме в нощта с все сила.

— Страшно е! — каза Тимошкин. — Той е в пълно съзнание.

— Това не се случва за първи път, Тимошкин — каза печално Вълчан. — Понякога това е неизбежно. Ти знаеш как загина Виктор...

— Интересно, за Бародка така не разсъждавахме! — възрази сухо Тимошкин.

Вълчан погледна с укор другаря си.

— За Бародка имаше шанс... Тогава не бяхме окръжени и все пак... може би сбъркахме...

Тимошкин внезапно се изправи — в тесните му зачервени очи сякаш се появи слаба светлина.

— И все пак има един начин! — каза той тихо, с горчивина в гласа.

— Да го спасим? — трепна Вълчан.

— Не, ние не можем да го спасим... Но можем да му помогнем... Има смърт и смърт... Не всяка смърт е страшна...

* * *

Клим лежеше под тъмните клони и се вслушваше в тишината — необикновена и страшна след непрекъснатите трясъци на следобед. Някъде вдясно от време на време се чуваха гласове — съвсем слаби, без да се разбират думите — и Клим знаеше, че това са гласовете на Вълчан и Тимошкин, които решаваха съдбата на отряда. Когато всичко

утихна, той разбра, че разговорът е свършен, и наостри слух. Не, никой не идваше. Клим затвори очи, после отново ги отвори, защото му се стори, че така, със затворени очи, разяждащата болка в стомаха е по-силна. Наоколо бе все така тихо, после в далечината се чу слаб шум, сякаш някой бавно пълзеше. Клим неуловимо трепна, приятна топлинка се разля по лицето му. След малко комисарят безшумно допълзя и се наведе над него, сякаш внезапно се бе уплашил да не би Клим да е вече мъртъв. Без да помръдва главата си, Клим обърна към него тъмните си очи.

— Какво решихте, другарю комисар? — попита той тихо.

Тимошкин въздъхна.

— Скоро ще направим опит за пробив, Клим! — отвърна той. — Ще пропълзим тихо до техните позиции и ще ги ударим с все сила.

Момчето веднага разбра съдбата си — такава, каквато я бе премислил, каквато я чакаше.

— Вие не можете да ме вземете! — каза той. — Аз ще ви преча!

— Не е само това въпросът, Клим! — отвърна Тимошкин. — И без друго някой трябва да остане в горичката, да ни прикрива гърба. Като стреля от време на време към тях, те ще мислят, че все още сме тука — няма да бъдат така бдителни. Това е много важно, за да можем да се промъкнем незабелязано.

Тимошкин ясно видя как внезапна руменина покри избелялото лице на момчето. Това той очакваше, на това се надяваше. Един човек, почти мъртъв, изведнъж влизаше в строя на най-живите, най-необходимите. Краят вече не беше така страшен, краят щеше да дойде при човека на пост, зает с живото прекрасно дело да помага на другарите си, да ги отскубва от ръцете на смъртта.

— Аз ще ви прикривам! — каза с повишен глас и гордо Клим. — Ще видите...

Клим още повече се оживи, дори леко помръдна. Възбуденото му лице сякаш излъчваше слаба светлина — чиста мека светлина на гордост и съзнание за дълг. Вече тишината не бе така страшна и дънерите на дърветата така черни, тъмнеещото небе, нежно слизаше до светлите върхове на дърветата. Клим леко дишаше, болката в стомаха сякаш бе станала далечна и чужда. Той повдигна очи и погледна комисаря, който все още стоеше над него и унесено мълчеше. И лицето на комисаря бе спокойно — и въпреки че бе толкова загорбяло от

тежкия живот в планината, в тоя миг му се стори чудно красиво и добро, сърдечно и топло. От планината лъхаха слаби ветрове — от далечната, скъпа, родна планина, където бе отрядът и където бе четата „Александър Матросов“. Там ще узнаят за него и никога вече няма да забравят. Живял е Александър Матросов, живял е Клим, никому неизвестният чиновник от гишенцето на провинциалната поща. Много младежи са живели във великото време. Умират ли? Клим вече не мислеше за смъртта и не я усещаше. Няма смърт и не може да я има там, където се води битка за живота.

* * *

Пренесоха Клим в окрайнината на горичката и го положиха внимателно в едно от стрелковите трапчета. Оставиха му пушка — къса, рязана карабина, няколко пачки с патрони, манерка вода. Клим носеше на пояса си малка сферична бомба — оставиха му и бомбата. Когато наближи часът на раздялата, Тимошкин остави до него стария си, леко заръждавял наган, устните му леко трепнаха.

— Вземете си пистолета, другарю комисар! — проговори той тихо. — Там горе ще ви потрябва.

— Клим... — започна Тимошкин и думата замря на гърлото му.

— С бомбата, другарю комисар — пошепна момчето. — По е сигурно, не стават засечки.

Но Тимошкин не взе обратно пистолета си. Към десет часа партизаните почнаха да се прощават с другаря си. Те идваха при него един по един, докосваха ръката му, допираха устни до бледото му, леко изпотено чело и заминаваха в мрака, потъмнели и със сълзи в очите. Яростта растеше в гърдите им, пръстите стискаха трепетно пушките.

— Сбогом, Клим! — каза глухо Вълчан.

— Сбогом, мойто момче! — каза нежно Тимошкин, който последен дойде при ранения. — Помни дълга си! И ние никога няма да те забравим!

— Сбогом, другарю комисар! — развълнувано каза Клим. — Поздравете другарите в отряда и нашите момчета в четата...

Нощта бе непрогледно тъмна и тиха. Лъхаше слаб ветреца, тихо шумоляха над него дърветата. Клим виждаше как човек след човек

другарите му изчезваха в мрака, загубваха се веднага от очите му. Колкото и да напругаше слуха си, той не можеше да чуе никакъв звук, нищо, което, да показва, че партизаните са все още тука. Като изминаха пет минути, той опря приклада в дъното на трапчето и натисна с развълнувано сърце спусъка. Чу се трясък, черното дуло блъвна светъл пламък.

Но защо да стреля към небето? Стреля ли нахалост истинският боец? Като стисна здраво устни, той се обърна и остра зашеметителна болка срязва стомаха му. „Само да не изгубя сваят!“ — мина неясно през ума му и той здраво се вкопчи в земята. Когато се съвзе, Клим насочи пушката в мрака, натам, където смяташе, че са окопите на неприятеля, и отново натисна спусъка. Той почака да се успокои малко страшната болка в стомаха, после отново стреля.

Враговете не отговаряха. Клим се взираше в нощта, облизваше сухите си устни. „Не! Така не е добре! — мислеше той. — Може да обърнат внимание, че се стреля само от едно място!“ Тая мисъл го развълнува, той грижливо се огледа. Да пълзи! Да си смени мястото! Но дали ще може, дали ще му достигнат сили? Може да се случи така, че да загуби от болка съзнание и да го пленят жив. При тая мисъл той настръхна и като се залови за бруствера, с едно движение изпълзя навън. Страхната болка раздираше стомаха му, но той пълзеше бавно напред, пълзеше. Когато изгуби съвсем сили, Клим спря за минута и пое дълбоко дъх. Ръцете му неудържимо трепереха, по челото му изби пот. Той насочи пушката към позициите и отново стреля.

Пушката отново блъсна отмалялото му рамо. Клим отново пълзеше, мъчеше се с тихо пшкане да заглуши болката. Още мъничко, още съвсем мъничко да издържи, и другарите ще пробият, ще излязат в свободната равнина. „Ами пистолетът?“ — мина внезапно през ума му. Бе го забравил там, на бруствера. Той трескаво протегна ръка към бомбата и щом усети под пръстите си нейната грапава повърхност, въздъхна с такова облекчение, сякаш бе намерил там самия живот.

Над горичката лежеше тишина и само шумът на смачкани съчки и на превити храсти подсказваше, че младежът е жив. Той пълзеше, спираше, после отново пълзеше, Клим бе забравил всичко друго — стреляше. Силите му отслабваха все повече и повече, жажда свиваше гърлото му. Той бе забравил манерката си, но и за нея не мислеше. Да пълзи, да стреля!

Внезапно страшна вълна от експлозии разтърси въздуха.

„Удар с бомбите! — помисли щастлив Клим. — А щом удариха с бомбите, значи, допълзели са, без да ги усетят!“ След вълната от експлозии настана момент на необикновена тишина, после се чу оживена стрелба. Притихнал и неподвижен, Клим слушаше с разтуптяно сърце грома на боя и усещаше, че след всяка минута стрелбата все повече и повече се отдалечава — ставаше все по-рядка и по-глуха. „Спасиха се! — помисли той с щастливи сълзи. — Пробиха обръча!“

Сега, след като всичко бе свършено, той се отпусна бавно на земята. Тънките му устни развълнувано потреперваха, щастливите сълзи продължаваха да мокрят лицето му. Земята под него бе топла, упоително миришеше горската трева. Свърши се! Спасени са! Сам той им бе помогнал, сам със своите ръце. Може би благодарение на него сега те летяха свободни през равнината — все по на юг и по на юг, все по-близо към планината. Той им бе помогнал, той бе завардил гърба им! Благодарение на него в отряда се вливаха отново дванадесет силни калени бойци, вливаше се скъпоценното оръжие, бойната слава. Отрядът живееше, оставаше да живее!

В общата суматоха сред войсковите и полицейски части всички бяха стреснати от внезапната експлозия в горичката. Трясъкът разлюля дърветата, ясна светлина освети черните им дънери, после отново стана тъмно и тихо.

* * *

Всичко се случи бързо и внезапно. След удара с бомбите партизаните стремително се хвърлиха в очистеното поле. Макар да бе тъмно, те забелязаха неясните фигури на войниците, които панически бягаха във всички посоки. Партизаните прескачаха стрелковите трапчета и като стреляха с пистолетите си и с двата шмайзера, бързо се спуснаха в тила на кордона. В тъмното тежко тупна бомба, един от партизаните тичешком я ритна с крак. Пред очите на всички блесна експлозията, заслепи очите им. Някой отчаяно хъркаше, но партизаните знаеха, че не е свой, бързо отминаха.

— Господин поручик! — крещеше някой страшно в мрака. — Насам, насам!

Първан изруга и даде една къса серия по посока на гласа. Поручик Черкезов, който тичаше преbledнял по посока на стрелбата, чу лошото бръмчене на куршумите и се хвърли на земята. Както винаги в моменти на изненада и страх, той усещаше как лудо бие сърцето му, тънкото му сухо тяло неудържимо трепереше. Тропотът на бягащите стъпки ясно се чуваше в мрака, изравняваше се с него. Като прехапа устни, той зареди автомата и го насочи нататък. В тъмното нищо не се виждаше — свои ли бяха, партизани ли? И изведнъж фигурите излязоха от мрака — едва забележими и неясни, — прекосиха шосето и изчезнаха към нивите.

Поручикът дори не успя да натисне с пръст спусъка — така бързо стана всичко и така внезапно му се мярна кокалестата фигура на възрастен селянин, приведен и устремен с все сила напред. Баща му? Или не! Докато се колебаеше — старият страх отново стисна гърлото му. Ако е той — по-хубаво да вървят, да се махнат! Не е в негов интерес изведнъж всички да разберат, че неговият собствен баща е с партизаните. Да вървят по дяволите, да ги няма! И изведнъж страшната омраза към партизаните сякаш го задави, злобата го заслепи. Той изпъшка от ярост и силно натисна спусъка. Дългата съскаща серия на светливите куршуми разкъса мрака, светлите траектории се устремиха към чернилката и изчезнаха. Той стреля, докато свърши пълнителя, после сложи нов.

Сподирени от неочаквания огън, партизаните се пръснаха, но продължаваха напред все в същата посока. Трясъкът угасна зад тях, пред тях беше нощ и тишина. Групата отново се събра, после леко отклони хода си в западна посока. Тъмният простор ги теглеше с все сила към себе си, равнината ги поемаше в топлата си мълчалива прегръдка. Макар да бяха изминали в пълен бяг няколкостотин метра, никой не чувствуваше умора, краката им леко ги носеха по шумолящото стърнище. Радостта от спасението бе изгонила всичко — и мислите, и страховете, и тревогите. Пред тях бе свободната равнина — черна и невидима, страшна за враговете им, но за тях ласкава и спасителна.

Бе започнала голямата дъга на последния преход.

В момента на удара генерал Козарев бе свикал на съвещание командирите на войсковите части и слушаше намръщен късите рапорти на офицерите. Върху походната масичка светеха няколко карбидни лампи, бяла химическа светлина заливаше фигурите и стръмните брегове на долчинката. С нос, удължен от тъмната сянка, и с бляскащо на светлината пенсне, началник-щабът докладваше, че най-късно след половин час артилерията ще бъде на полесражението. Като помълча малко, той леко се навъси и предложи да се започне веднага обстрелът на горичката, още повече че с батареята идваха и прожекторни части. Генерал Козарев изслуша помощника си и сърдито го погледна.

— Вие, Сюлемезов, май че се страхувате и от сянката си! — каза той троснато. — Партизаните и пилета да са — пак не могат да прехвъркнат...

— Но да ударят внезапно — могат! — отвърна сдържано подполковник Сюлемезов. — Впрочем аз не настоявам на моето предложение. В края на краищата, господин генерал, риска носите вие.

— Риска! — сепна се генералът. — Според вас и това ли е риск — да задържиш затворени в капана няколко мишки! Най-много, което могат да направят, е да изядат сиренето...

— Или пък някому хляба! — подхвърли дръзко подполковник Сюлемезов. — И такива работи стават, господин генерал. Аз мисля, че...

Подполковникът не довърши. В този миг избухна вълна от бомбени експлозии и сякаш разтърси почвата под краката им. Дългите черни сенки на офицерите трепнаха, карбидните лампи звъннаха една в друга, белите им пламъци леко се разлюляха. Един миг всички стояха втрещени с глави, обърнати към посоката на експлозиите, после генералът възбудено извика:

— Какво става там?

Никой не му отговори, всички напрегнато се вслушваха.

— Какво става там? — кресна генералът.

Телефонистът вече уплашено викаше в телефонната слушалка: „Вулкан!“, „Вулкан!“ — но „Вулкан“ не знаеше нищо, объркано

мънкаха и другите телефонни постове. Само един неизвестен свързочник от поста „Рила“ се обади с едва сдържано радостно вълнение:

— Това май стана, че партизаните офейкаха... Стреля се някъде зад гърба ни...

Сърцето на телефониста радостно трепна.

— Говори с началник-щаба! — каза той и подаде слушалката.

Подполковникът я пое мрачно, слуша половин минута, без да каже нито дума, без нищо да попита, но всички видяха как тънките му устни сякаш съвсем се изгубиха, превърнаха се в лоша мъртвешка цепка. Той върна телефонната слушалка, изправи се и каза сухо:

— Господин генерал, партизаните са пробили обръча и са излезли на свободно пространство...

Генералът го погледна смаян и объркан — невярващ сякаш на ушите си.

— Ударили са в северния сектор! — добави подполковникът. — Точно, където трябва!

Генералът и тоя път не отговори. Едрата му охранена фигура сякаш изведнъж се смали, лицето му посивя. Той погледна безпомощно втрещените офицери, потърка с разтреперана длан леко наболата си брадичка и каза тихо, съвсем тихо:

— Срам...

Никой от офицерите не смееше да помръдне, не смееше да поеме въздух. Генералът вдигна глава, въздъхна и отново повтори:

— Срам, господа, срам!

Офицерите имаха чувството, че не им говори генерал Козарев, а някой друг човек, може би не генерал, когото за пръв път виждаха. Разстроеното му лице бе погрозняло, в очите бе заседнала уплаха — обикновена, негенералска уплаха. Той помисли малко, после добави с тих, сериозен глас:

— Ясно е, господа, пропуснали сме влака. Пропуснали сме го, а не сме знаели, глупаци сме били...

Той махна с ръка и се отправи бавно към палатката, която войниците преди малко бяха направили за него. Никой от офицерите не помръдна от мястото си, никой не каза нито дума, никой не помисли за партизаните, които бягаха към планината. В тоя миг всички мислеха за другите партизани, за тия, които някой ден щяха да слязат от

планината — в някой обикновен страшен делничен ден на разплата. За тях мислеха те и за себе си — за своите корави, яки и жълти пагони, за копчетата и звездичките, за излъсканите ботуши и за железните кръстове на немския фюрер. Белите пламъци на карбидните лампи спокойно горяха, черните им сенки лежаха неподвижни на утъпканата земя. Над главите им сухите жилави габъри като че ли развълнувано трепкаха в светлини и сенки, тихо шумоляха с коравите си листа. Беше все така тъмно, както през цялата нощ — страшна нощ и победна нощ за тия, които с все сила се насочваха към планината. Над тях черното небе не тежеше злокобно, тъмнината ги обгръщаше отвсякъде, но не им пречеше — водеше ги през синори и падини, през долове и горички, все по-напред и по-напред, все по-далече от втрещената и замаяна глутница на преследвачите.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.